

सुशिक्षण प्रसारक मंडळ, पिंजर, ता. बारशिटाकळी, जि. अकोला

- द्वारा संचालित -

नॅक, बंगलोर द्वारा थर्ड सायकल मानांकित महाविद्यालय, श्रेणी 'बी'

भाऊसाहेब लहाने ज्ञानप्रकाश आर्ट्स कॉलेज

पिंजर, ता. बारशिटाकळी, जि. अकोला (महाराष्ट्र)

गट - बिगर व्यवसायिक ग्रामीण महाविद्यालय

मोतीपुष्प

अंतर्गत गुणवत्ता हमी विशेषांक

सत्र २०२२-२०२३

क्षणचित्रे

ग्रंथपाल विभागा तर्फे आयोजित पाककला व रांगोळी स्पर्धेत निरीक्षण करतांना महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. व्ही. सी. खारोडे व ग्रंथपाल डॉ. रेखा काळबांडे

आंतर महाविद्यालयीन क्रॉस कन्ट्री स्पर्धेत उपस्थित शारिरीक शिक्षण संचालक डॉ. नानासाहेब सपकाळ

शिवजयंती उत्सवात प्रमुख वक्ते व माजी विद्यार्थी धीरज भड याचा सत्कार करतांना डॉ. एम. के. फडणीस

राजस्थान येथील बॅडमिन्टन स्पर्धेत क्रीडा अधिकारी या नात्याने उपस्थित व खेळाडूंचे मार्गदर्शक डॉ. नानासाहेब सपकाळ

❁ आमचे प्रेरणास्थान ❁

जन्म २२ जून १९२२ - मृत्यू ११ मार्च २००५

स्व. मीतीरामजी उदेभानजी उपाख्य भाऊसाहेब लहाने

संस्थापक अध्यक्ष

सुशिक्षण प्रसारक मंडळ, पिंजर

॥ साश्रुपूर्ण नयनांनी निरोप ॥

मोतीपुष्पचा हा वार्षिक अंक
स्व. डॉ. अनिल ठाकरे यांच्या पवित्र स्मृतिस समर्पित

आमच्या महाविद्यालयाच्या समाजशास्त्र विभागाचे प्रमुख, आयक्युएसीचे समन्वयक व विद्यापीठाच्या समाजशास्त्र अभ्यास मंडळाचे सदस्य स्व. अनिल खु. ठाकरे सर यांचा अखेरचा शिक्षक दिन..... कोणाच्याच ध्यानीमनीही नव्हते. नियतीने अकाली क्रूर डाव साधून आम्हा सर्व शिक्षक-शिक्षकेतर कर्मचारी व संपूर्ण ठाकरे कुटूंबियांना दीन करून गेला.

भूमिपुत्र गौरव व सत्कार उपक्रम

श्री भाऊरावकाका महल्ले
शेलू खुर्द

श्री दशरथसिंगजी रातोड
भेंडीमहाल

श्री गजाननराव धुमसे
बहिरखेड

श्री माणिकरावजी अंधारे
पिंपळगांव चांभारे

श्री गणेशरावजी महल्ले
शेलू खुर्द

श्री विजयभाऊ ठाकरे
निहिदा, ह.मु. पिंजर

श्री मनिषवापू देशमुख
भेंडीमहाल

चि. अंकुशजी महल्ले
शेलू खुर्द

महाविद्यालयाच्या अर्थशास्त्र संशोधन मंडळाच्या अंतर्गत आचार्य पदवीसाठी संशोधन करणारे दोन संशोधक

प्रा. प्रकाश पांडुरंग गवई

प्रा. अमर तुकाराम थेर

॥ महाविद्यालयाची अनमोल रत्ने ॥

प्रा. डॉ. नितीन रमेश भिंगारे
मुंगसाजी महाराज महाविद्यालय, दारुव्हा

प्रा. डॉ. पुरुषोत्तम रामराव बांडे
जिजामाता आर्टस् कॉलेज, दारुव्हा

प्रा. डॉ. गणेश आत्मराम पोटे
सरस्वती कला महाविद्यालय, दहिहांडा

श्री सचिन शांताराम धात्रक
पी.एस.आय., नागपूर

अॅड. श्री गणेश मनोहरराव गुजर
कारंजा लाड

अॅड. विनीत विनायक शिरसाट
अकोला

अॅड. केशव वासुदेव इंगोले
अकोला

प्राचार्यांचे मनोगत

आमच्या भाऊसाहेब लहाने ज्ञानप्रकाश आर्टस् कॉलेजचा हा २०२२-२३ चा सतरावा वार्षिकांक आपल्या हाती देतांना मला मनस्वी आनंद होत आहे. आमचे महाविद्यालय ग्रामीण जनजीवनाशी नाते सांगणारे आहे. संचालक मंडळ, शिक्षक-शिक्षकेतर कर्मचारी वृंद, विद्यार्थी व भोवतालचे वातावरण हे ग्रामीण मातीशी इमान राखणारे आहे. ग्रामीण भागात गुणवत्तापूर्ण - उच्च शिक्षण देतांना काही मर्यादा येतात. मर्यादांवर मात करण्याचा प्रयत्न आमच्यातील सर्व घटक मनापासून करीत असतात. स्व. भाऊसाहेबांच्या पुण्यमय कृपा आशीर्वादाचे बळ आमच्या पाठीशी सदैव असतेच. त्यांच्याच आशीर्वादाने 'विद्यार्थी' हा केंद्रबिंदू मानून आमची शैक्षणिक वाटचाल चालू आहे. १९९५ मध्ये स्थापन झालेल्या आमच्या महाविद्यालयाने नॅक बंगलोर द्वारा पहिली चाचणी स्व. भाऊसाहेबांच्या कृतिशील मार्गदर्शनाखाली उत्तमरित्या पार पाडली. २०१२ मध्ये नॅक समितीने पुन्हा आमच्या महाविद्यालयाचे परिक्षण केले. त्यावेळेस महाविद्यालयाला १९१ गुण प्राप्त झाले होते. 'सी' हा ग्रेड प्राप्त केल्यावर आम्ही पुनश्च कामाला लागलो.

सप्टेंबर २०१७ मध्ये आमच्या महाविद्यालयाला नॅक समितीने तिसऱ्या सायकलसाठी भेट दिली. सदर समितीचे अध्यक्ष गुजरातचे डॉ. मोहिते सर होते. समन्वयक हिमाचल प्रदेशच्या डॉ. रैना मॅडम होत्या. नॅक पिअर टीमचे सदस्य उत्तर प्रदेशातील डॉ. शगुन आनंद सर होते. समितीने आमच्या ग्रामीण भागातील महाविद्यालयाचे कौतुक केले. त्यांनी योग्य गुणांकन करून २.११ गुणांसह आम्हाला 'बी' ग्रेड बहाल केला.

आमचे महाविद्यालय संत गाडगेबाबा अमरावती विद्यापीठांतर्गत, ग्रामीण भागातून तिसऱ्या सायकलसाठी पुढे आलेले एकमेव महाविद्यालय आहे. तिसरी सायकल पूर्ण करणाऱ्या विद्यापीठातील पहिल्या दहा महाविद्यालयात आमचे महाविद्यालय मोडते. ग्रामीण भागात गुणवत्ता टिकवितांना अनेक अडचणी येतात. प्राप्त परिस्थितीत गुणवत्ता टिकवून ठेवण्याचा प्रयत्न आम्ही सर्वजण करतो. भविष्यात या महाविद्यालयातील विद्यार्थी देशाचा उत्तम नागरिक बनावे हे आमचे उद्दिष्ट आहे. या कामी मला सर्वांच्या सहकार्याची आवश्यकता आहे. मला हे सहकार्य मिळेल ही खात्रीही आहे.

२०१७-१८ या सत्रापासून विद्यापीठाने कला शाखेमध्ये सेमिस्टर पद्धतीचा अवलंब केला आहे. ग्रामीण भागातील विद्यार्थ्यांसाठी ही पद्धती अत्यंत जटील असून त्याचे विपरित परिणाम दिसून येत आहेत; तसेच चांगले परिणामही दिसत आहेत. जसे की, मार्च-एप्रिल महिन्यातही विद्यार्थी-खास करून सजग विद्यार्थींनी महाविद्यालयात तासिकांसाठी उपस्थित असतात. ही खूप मोठी जमेची बाजू आहे. संपूर्ण मे महिन्यात परीक्षा संपन्न होतील, ही सुद्धा आनंदाची बाब आहे. मी सेमिस्टर पद्धतीच्या यशस्वीतेसाठी परमेश्वराजवळ प्रार्थना करतो.

महाविद्यालयाचा हिरवागार व नयनरम्य परिसर, खेळाचे मोठे मैदान, रनिंग ट्रॅक, परिपूर्ण इमारत, सुसज्ज ग्रंथालय, व्यायामशाळा, संगणकीकृत कार्यालय, अनुभवी व ज्ञानसंपन्न शिक्षकवर्ग, ज्ञानप्रकाश कौशल्य विकास केंद्राद्वारा विद्यार्थ्यांना संगणक शिकण्याची अद्ययावत सुविधा, इंग्रजी संभाषणाचे धडे देणारे वर्ग व विविध सांस्कृतिक आणि क्रीडा स्पर्धांचे आयोजन व उत्तेजन या आमच्या जमेच्या बाजू आहेत. परिसरात विशाल वृक्ष उभारण्यासाठी आम्ही सतत प्रयत्नशील असतो. त्यासाठी आम्रवृक्ष, नीमवृक्ष, पिंपळवृक्ष, गुलमोहर व अशोकांच्या झाडांची लागवड आम्ही केली आहे. झाडांना पाणी उपलब्ध व्हावे म्हणून वेस्ट वॉटर मॅनेजमेंट, रेन वॉटर हार्वेस्टिंग, नवीन बोअरची उभारणी, ठिबक सिंचन पद्धती आदींचा अवलंब आम्ही करतो. या प्रयत्नातून पर्यावरणास हातभार लावण्याचे सत्कर्म आम्ही करतो याचा आनंद वाटतो. 'हिरवागार व स्वच्छ परिसर व विद्यार्थ्यांचे उत्साहाचे झरे' हे आमचे शैक्षणिक ब्रीद आहे. सोबतच महाविद्यालयास अधिक समाजाभिमुख करणे हे अंतिम ध्येय आहे, त्यासाठी मला आपल्या सर्वांचे सहकार्य हवे आहे. आपण सहकार्य कराल ही आशा आहेच.

मात्र २०१९-२० हे वर्ष संपूर्ण राष्ट्रासाठी खूप वेदना देणारे ठरले आहे. सदरच्या वर्षाने संपूर्ण अर्थकारण व समाजकारणाला खिळखिळे करून टाकले आहे. शिक्षण क्षेत्र - पालक व विद्यार्थी वर्ग मोठ्या प्रमाणात प्रभावित झाला आहे. सन २०१९-२०, २०-२१ मध्ये झालेले नुकसान भरून काढणे अत्यंत कठीण असले, तरी सुद्धा कठोर प्रयत्न करून विद्यार्थ्यांना न्याय देण्याचा प्रयत्न केला.

महाविद्यालयात एखाद्या विषयात विद्यार्थ्यांना पदव्युत्तर शिक्षण घेण्याची सुविधा असावी असा महाविद्यालयाचा मानस आहे. उद्देश हाच की, ग्रामीण भागातील गरीब, होतकरू विद्यार्थी उच्च शिक्षण घेण्यासाठी शहरात जाऊ शकत नाही. त्यामुळे उच्च शिक्षणापासून वंचित राहतात. अशा गरजू विद्यार्थ्यांसाठी एम. ए. पर्यंत शिक्षण सुविधा महाविद्यालयातच देण्याचा आम्ही प्रामाणिक प्रयत्न करू. तसेच महाविद्यालयासाठी अत्यंत गौरवाची बाब म्हणजे ग्रामीण भागातील विद्यार्थ्यांना अर्थशास्त्र विषयात संशोधन करता यावे म्हणून महाविद्यालयाने 'अर्थशास्त्र विषय संशोधन केंद्र' सुद्धा मिळवले आहे.

आमच्या महाविद्यालयाचा हा **सतरावा अंक 'अंतर्गत गुणवत्ता हमी विशेषांक'** आहे. या अंकाच्या अनावरण प्रसंगी आम्ही पिंजर परिसरातील उत्कृष्ट शेती करणाऱ्या पाच कास्तकारांचा सत्कार, जगाचा पोशिंदा असणाऱ्या **'भूमिपुत्र गौरव सन्मान'** या उपक्रमा अंतर्गत करणार आहोत.

महाविद्यालयाच्या नॅक मूल्यांकनाची मर्यादा सत्र २०२२-२३ च्या ऑक्टोबर मध्ये संपली असून आम्ही चौथ्या सायकलची तयारी सुरू केली आहे. सत्र २०२३-२४ मध्ये ऑगस्ट महिन्यात चवथी सायकल पूर्ण करण्याचा मानस आहे. सत्र २०२२-२३ मध्ये महाविद्यालयासाठी एक अत्यंत दुर्दैवी अशी घटना घडली. आमच्या महाविद्यालयाचे समाजशास्त्र विभाग प्रमुख तसेच आयक्युएसीचे समन्वयक **डॉ. ए. के. ठाकरे सर** यांचे दुःखद निधन झाल्यामुळे महाविद्यालयाचे खूप अकॅडमिक नुकसान झाले आहे. त्यांच्या निधनामुळे निर्माण झालेली पोकळी भरून काढणे शक्य नाही. त्यांना भावपूर्ण श्रद्धांजली अर्पण करतो व थांबतो.

डॉ. व्ही. सी. स्वारीडे, प्राचार्य

भाऊसाहेब लहाने ज्ञानप्रकाश आर्टस् कॉलेज, पिंजर.

‘कमोदीनी काय जाणी तो परिमळ’

श्री. मोहनराव देशपांडे
पिंजर.

भाऊसाहेब कीर्तीरूपाने अमर आहेत.
त्यामुळेच मी माझ्या ‘काकां’साठी ‘होते’ हा शब्द जाणीवपूर्वक टाळला आहे.
“कमोदीनी काय जाणी तो परिमळ”
“आपला सुगंध कुठवर पसरला आहे, हे कमळाला माहीत नसते
पण त्याचा सुगंध घेत भ्रमर कमळापर्यंत पोहचतात.”

भाऊसाहेब उपाख्य
मोतीरामजी लहाने

जवळपास १९८३ सालातील गोष्ट असावी. अचानक आठवली. मार्च महिन्यामध्ये १२/१३ तारखेला (बहुतेक) मी महादेवाच्या मंदीरात सकाळी ९ वाजेच्या दरम्यान दर्शनाला गेलो. बाहेर कार उभी दिसली. कारमधून ‘काका’ हाक मारीत होते. बाकी इतर सर्वजण त्यांना भाऊसाहेब लहाने म्हणून संबोधतात. आमच्या वडीलांच्या काळापासून त्यांचे व आमचे घरगुती, घनिष्ट संबंध होते. त्यामुळे आम्ही त्यांना ‘काका’च म्हणायचो. हं तर काय सांगत होतो, काका हाका मारीत होते, “मोहन इकडे ये.” मी गाडीजवळ गेलो व म्हणालो, “काय काका ?” ते म्हणाले, “अरे मी १७ तारखेला दिल्लीला जात आहे. पण विदिशाला सकाळी ९ वाजे दरम्यान पोहचेल व तिथे जवळपास १ तास गाडी थांबणार आहे. तेव्हा मालूला तसे कळव, म्हणजे ते दोघेही माझ्या भेटीला येतील व माझी त्यांची भेट होईल. तसे त्यांना पोस्टाने तार करून कळव.”

मी म्हणालो, “काका, मालू इथेच आलेली आहे. मीच तिला उद्या किंवा परवा पोहचविणार आहे.” ते म्हणाले, “मग प्रश्नच नाही, तूही पण येशीलच. मी आताच तिला भेटून सांगितले असते पण मला जरा घाई आहे. तू दिसला म्हणून थांबलो थोडं.” असे बोलून काका लगेच निघून गेले. मी घरी आलो. माझ्या बहिणीला मालूला आम्ही आक्का म्हणायचो. काकांचे म्हणणे सांगितले.

दुसरे दिवशी मी तिला पोहचवून घायला तिच्यासोबत विदिशाला (मध्यप्रदेश) गेलो. १/२ दिवस राहून निघून येणार होतो. पण १७ तारखेला काकांची भेट घेतल्यानंतरच परत जाऊ असे ठरवले. घरी जाऊन जावईबुवा नानासाहेब धिके यांना तसे सांगितले. त्यांनी तशी तयारी केली. ऑफीसमध्ये जाऊन १७ तारखेची सुट्टी काढली. त्या दिवशी सकाळी सर्व आटोपून आम्ही तिघेही स्टेशनवर निघालो. सोबत फराळासाठी पोहे, शिरा घेतला. रेल्वे स्टेशनला साडे

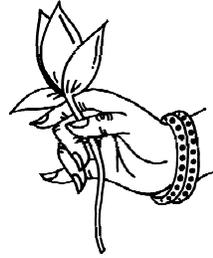
आठ वाजता पोहचलो. गाडीला अर्धा तास वेळ होता. तेवढ्यात नानासाहेबांचे अधिकारी तेथे आले. स्टेशनवर येण्याबद्दल विचारणा केला. त्यावर नानासाहेब म्हणाले, “सासरे येणार आहेत. मी आजची रजा घेतली.” “ठीक आहे”, असे म्हणून अधिकारी निघून गेले.

९ वाजले, गाडी थांबली. काका गाडीतून उतरले. आम्ही त्यांच्याकडे गेलो. भेट झाल्याचा आनंद सगळ्यांनाच झाला. बसलो व फराळ केला. तितक्यात तेच साहेब पुन्हा आले व म्हणाले, “काय धिके, आले का सासरे ?” धिके ‘हो’ म्हणाले. तेवढ्यात त्यांचे लक्ष काकांकडे गेले. लगेच त्यांनी दोन्ही हात जोडून नमस्कार केला व “इकडे कसे काय ?” म्हणून विचारणा केली. तेव्हा मालूकडे हात करून काका म्हणाले, “ही माझ्या भावाची मुलगी आणि हे जावई.” व माझ्याकडे हात दाखवून ‘हा पुतण्या’ असे सांगितले.

ते अधिकारी तेथून निघून गेले व १५/२० मिनिटांत हार, पुष्पगुच्छ, पेढे घेवून आले व काकांचे स्वागत केले. आम्ही आश्चर्यचकित झालो. ५/१० मिनिटांत अजून काही अधिकारी आले. स्टेशनवर सगळीकडे भाऊसाहेब आल्याची बातमी पसरली. लोक नमस्कार करीत होते, पुष्पहार घालत होते. असे जवळपास १२/१५ लोकांनी स्वागत केले. १ तास कसा गेला कळलेच नाही.

गाडीची शिष्टी झाली. काका गाडीकडे निघाले. निघतांना त्यांनी सर्वांना दोन्ही हाताने नमस्कार केला. आम्हीपण त्यांच्याबरोबर निघालो. जाता जाता भाऊसाहेब म्हणाले, “अरे मोहन, हे काय ? सगळ अजबच आहे ! मला कल्पना नव्हती इथे मला इतके लोक ओळखतील व माझा सत्कार करतील.” त्यावर मी हसून म्हणालो, “काका, **कमोदीनी काय जाणी तो परिमळ.**” काका म्हणाले, “म्हणजे ?” मी म्हणालो, “**आपला सुगंध कुठवर पसरला आहे, हे कमळाला माहीत नसते पण त्याचा सुगंध घेत भ्रमर कमळापर्यंत पोहचतात.**” काका हसले, माझी पाठ थोपटली. “काकाचं कौतुक आहे पोराला” असे म्हणून गाडीत बसले, गाडी निघून गेली.

परत ते अधिकारी दिसले व धिकेना म्हणाले, “काय धिकेसाहेब, भाऊसाहेब तुमचे सासरे आहेत ते आधीच का नाही सांगितले ?” त्या दिवसापासून अधिकाऱ्याचे धिकेसोबतचे वागणे बदलले. असे आमचे सर्वांचे लाडके ‘भाऊसाहेब’ आहेत, त्यांच्या सात्त्विक कर्माचा परिमळ सर्वदूर पोहोचला आहे. भाऊसाहेब कीर्तीरूपाने अमर आहेत. त्यामुळेच मी माझ्या ‘काकां’साठी ‘होते’ हा शब्द जाणीवपूर्वक टाळला आहे. आजही जो कोणी सात्त्विक कर्म करेल, त्याच्या मनरूपी हृदयातून भाऊसाहेब अलवारपणे उमलून येतात.

प्रसिद्धीपासून कोसोदूर असलेली समाज सेविका
माझी आई
पुष्पमाला (चेतना) मोतीरामजी लहाने, पिंजर

अॅड. श्रीदेवी साबळे
अकोला.

आई तुला आमच्यातून जावून आज दोन वर्ष होतात पण एकही क्षण तुझ्या आठवणी विना नाही.
आज तुझ्या द्वितीय श्राद्धनिमित्त हा लेख लिहितांना अनेक आठवणी स्मृती पटलांवर येऊन
अश्रूंचा अभिषेक होत आहे.

'आई'साठी काय लिहू । 'आई'साठी कसे लिहू ॥
'आई'साठी पुरतील एवढे शब्द नाहीत कोठे ।
'आई'वरती लिहिण्या इतपत नाही माझे व्यक्तिमत्व मोठे ॥

माझी आई पुष्पमाला ही स्व. डॉ. श्री. गिरमाजी राउत ह्यांची नात. सब रजिस्ट्रार स्व. श्री. बाळकृष्ण राऊत ह्यांची सुविद्य कन्या. एकुण चार बहिणीच. भाऊ नाही. गर्भश्रीमंत घराण्यात जन्मलेली, सुका मेवा खात आणि गाईचे धारोष्ण दूध पित मोठी झालेली माझी आई. तिच्या तीनही बहिणी सधन घरातील सुना झाल्या आणि ही मात्र पिंजरच्या श्री. मोतीरामजी लहाने ह्या सामान्य परिस्थिती असलेल्या होतकरु कर्तव्यदक्ष व हरहुन्नरी तरुणासोबत वयाच्या १७ व्या वर्षी दि. १७-०५-१९४४ ला विवाहबद्ध झाली. ११ वी मॅट्रीक झालेली व उत्कृष्ट गायिका असलेल्या पुष्पमालाने गरीबी अनुभवलेली नव्हती. पण संसारात अनेक वेळा तडजोड करतांना कसलीही तक्रार नव्हतीच. माझ्या वडिलांना श्रेष्ठत्वाप्रत पोचतांना तिचे मोलाचे योगदान आहे. कर्तृत्व, परिश्रम आणि निःस्पृह सेवा आहे.

"There is a woman behind
every successful man."

ही म्हण तंतोतंत माझ्या आईला लागू पडते.

भाऊसाहेब (मोतीरामजी लहाने) माझे वडील त्यांच्या जीवनाची फुलबाग फुलविणारी जीवन संजीवनी म्हणजे माझी आई. कडक शिस्तीत वाढलेल्या भाऊसाहेबांची लकब सांभाळून कुटुंबाला परमोच्च शिखरावर नेणारी माझी आई एक अमूल्य असे स्त्री रत्न होय.

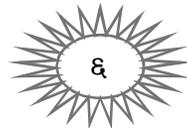
भाऊसाहेबांच्या सामाजिक, राजकीय, वैद्यकिय, प्रशासकीय किर्तीच्या शिखरावरील वाटचालीत तिचा सिंहाचा वाटा आहे. म्हणूनच त्यांनी तिचे नाव 'चेतना' ठेवले व ते तिने सार्थ केले. भाऊसाहेबांचा किर्तीदीप, त्यांची कार्यशक्ती तिने सदैव चेतवीत ठेवली. कुठल्याही प्रापंचिक, कौटुंबिक जबाबदारीचे जोखड त्यांच्या मानेवर ठेवले नाही. चेहऱ्यावर कंटाळा, आळस, थकवा हे भाव

तिने कधीच जाणवू दिले नाहीत. सदैव प्रसन्नचित्त. त्यांची एक उत्कृष्ट मैत्रीण म्हणून तर त्यांच्या टि.बी. आजारात एक सूझ परिचारिका म्हणून आणि राजकारण व समाजकारण एक विश्वासू सहकारी आणि संसारात उत्तम सहधर्मचारिणी बनून तिने त्यांना समर्थपणे साथ दिली. घरदार आणि शेती ही उत्तम प्रकारे सांभाळली. दि. १२-०७-१९२७ आषाढी एकादशीला सौ. गंगाबाई राऊतांच्या उदरी जन्मलेली साधारण बांध्याची, गौर वर्णीय पाचवारी साडी नेसणारी, कपाळावर ठसठसीत बदामी आकाराचे गुलबक्षी रंगाचे कुंकू व हातभर बांगड्या हाच तिचा पेहराव. दागदागिण्यांची हौस माहेरीच भागल्यामुळे त्याचा हव्यास नव्हता. थाटात बालपण गेलेल्या आईने कधी ही न केलेले कष्ट करून अगदी सुरुवाती पासूनच नवऱ्याच्या तुटपुंज्या पगारातून प्रपंच चालवतांना वेगळे अर्थार्जन करण्यासाठी तारांचे शिंके, बापू देशपांडे टेलर्स कडील कपड्यांना काचाबटणा करणे, कासारीणआईकडे दळण-कांडण-निवडणं टिपणं त्याच बरोबर एल. आय. सी.ची विमा प्रतिनिधी म्हणून काम करणे इ. प्रकारे मदत करत संसाराचा गाडा ओढू लागली. तिने जसे आम्हा सात भावंडांवर सुसंस्कार केलेत तसेच घरी शिकायला असलेल्या अनाथ व गोरगरीबांच्या मुलांवरही केलेत म्हणून ती सर्वांची आईच होती. पिंजर येथील सुशिक्षण प्रसारक मंडळ या शिक्षण संस्थेची संस्थापक विश्वस्त (सदस्या) होती. त्यामुळे त्या संस्थेच्या सर्व शाळा, कॉलेजेस व वसतिगृहाचे कर्मचारी वृंद तिला माईसाहेब म्हणतात. अनेक संस्थांची सदस्या म्हणून कार्यरत होती पण ह्याचा तिला कधी गर्व झाला नाही.

भाऊसाहेब जेव्हा राजकारणात उतरलेत तेव्हा त्यांच्या वाढत्या व्यापामुळे ते सतत बाहेरच असत. त्यांच्या खांद्याला खांदा लावून "की घेतले न व्रत हे आम्ही अंधतेने" अशा विचाराने ती सर्व करीत असे. राजकारणात अगदी जनसंघ ते भा.ज.पा. ह्या प्रवासात जयंतिबेन मेहता, सुमतीबाई सुकळीकर, सौ. गडकरी (नितीनजींची आई), शोभाताई फडणवीस, डॉ. प्रमिलाताई टोपले, ताई मोर्शीकर, माई वझे ह्यांच्यासोबत पक्षकार्यात हिरीरीने भाग घेतला. कार्यकर्त्यांशी प्रेमाची वागणूक, सातत्याने अनेक संकटांवर मात करून राष्ट्रीय विचारसरणीचा प्रचार करातांना पक्षाच्या विस्तारासाठी त्याग, तपस्या, बलीदान करतांना अनेकदा येणाऱ्या यशापयशाची ती साक्षीदार होती. कार्यकर्त्यांच्या कार्याची प्रशंसा करीत योग्य मार्गदर्शन करून, त्यांच्यावर विश्वास ठेवून ग्रामीण भागात प्रेमळ स्वभाव व वात्सल्याने कार्यकर्त्यांची एक फळी निर्माण करण्यात तिचे मोठे योगदान होते.

ग्रामीण भागात महिला मंडळ, शारदीय नवरात्र, व्याख्यानमाला इ. तसेच राष्ट्रसेविका समिती शाखेची स्थापना करून विविध कार्यक्रमांचे आयोजन करण्यासाठी पुढाकार घेतला. प्रौढ शिक्षणात महिलांना स्वाक्षरी करता येण्या इतपत साक्षर करीत असतांनाच धार्मिक वृत्तीची असल्यामुळे भजन किर्तन, व्रतवैकल्यांची खूप आस्था होती व राष्ट्रसंतांची अनेक भजने मुखोद्गत होती. पति हाच परमेश्वर मानणारी आई कधीही त्यांचे अगोदर अन्नग्रहण करीत नव्हती. थकली-भागली असली तरी गावात कोणी अनोळखी पै-पाव्हणा आल्यास त्याची चौकशी, विचारपूस करून जेवणखावणाची व विश्रामाची व्यवस्था

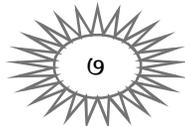
करून घेणे, रात्री अपरात्री आलेल्या राष्ट्रीय स्वयंसेवक संघाचा प्रचारक वा पक्षाचा कार्यकर्ता आल्यास तितक्याच रात्री जातीने स्वयंपाक करून त्यांची बडदास्त ठेवीत असे. राजकारणात वा समाजकार्यात तिने कुठल्याही पदाची, प्रसिद्धीची अपेक्षा केली नाही. परंतु मिळालेल्या संधी व पदाचा गैरवापर न करता त्याला न्याय देत "कर्मण्ये वाधिकारस्ये मा फलेषु कदाचन" हा संस्कार तिच्या मनावर पक्का कोरलेला होता. आणीबाणीच्या काळात अनेक कार्यकर्त्यांना यथोचित मदत करीत समाज व पक्षकार्य करण्यात तिने धन्यता मानली.

समाज कार्य करीत असतांना गोरगरीब गर्भार महिलांना धान्य वाटप, रुग्णांना स्वतःच्या शेतातील फळांचे वाटप, अडल्यानडल्यांना अर्थिक मदत करीत असे. वडील राजकारणामुळे सतत बाहेर असायचे म्हणून आमची शेती सांभाळीत असतांना उत्कृष्ट कास्तकारी करीत कृषि विद्यापीठाच्या विविध योजना राबविणे, फळशेती, फुलशेती इ. प्रकारे शेती करीत असतांनाच घराचे बांधकाम, शेतातील विहीरी, गुराढोरांचे पशुपालन व संगोपन, सणवार, परिवार व स्नेही स्वजनांकडील लग्नकार्य वा अन्य जबाबदाऱ्या पार पाडीत होती.

आम्ही सर्व भावंडे, नात्यातील शिकाऊ उमेदवार, अनाथ व गोरगरीबांची शिकायला असणारी ७-८ मुले, घरगडी, ३-४ कुत्री असा १५-२० जणांचा स्वयंपाक करतांना व दोन्ही वेळेच्या भाकरी वळतांना तिच्या मनगटांनी कधी कच खाल्ली नाही वा असहकार दर्शविला नाही. उलटपक्षी तिच्या हातच्या शिजल्या-भिजल्या अन्नाला वात्सल्याची एक विशिष्ट चव होती म्हणून अधिकच रुचकर

व स्वादीष्ट होई. मा. भाऊसाहेब लहाने, भाऊसाहेब फुंडकर, प्रमिलाताई टोपले, मा. वसंतराव देशमुख, श्री. संजयजी धोत्रे तसेच डॉ. साहेबराव धोत्रे ह्यांच्या निवडणूक प्रचारास येणाऱ्या प्रत्येक कार्यकर्त्यास तिने स्वतःच्या हाताने स्वयंपाक करून जेवूखावू घालून तृप्त करून मगच प्रचार कार्यास ती पाठवित असे. तेजरावजी थोरात, दिलीप पाटील हागे, भानुदास कराळे इ. भाऊसाहेबांच्या स्वीयसहायकांवर तिचे पुत्रवत प्रेम होते. महादेव इंगोले, प्रमोद रोकडे, नंदू विजयकर ह्या त्यांच्या वाहन चालकांना तिने नेहमी संतुष्ट करूनच वाहनावर बसण्यास अनुमती देत असे. वेळप्रसंगी ती ह्या सर्वांना रागवायची पण लगेचच सर्व विसरून त्यांची विचारपूस करायची. रागलोभ, हेवेदावे, मत्सर-द्वेष, खोटेपणा, चहाडखोरपणा तिला शिवला देखील नाही. कटकारस्थान कधी जमले नाही. अगदी सरळसोट, परखड स्वभावामुळे बऱ्याचदा त्रास होत होता. वाढत्या जबाबदाऱ्या, आजारपण, अनेक कौटुंबिक, सामाजिक जबाबदाऱ्या पार पाडतांना आणि वाढत्या वयामुळे तिची थोडी चिडचिड व्हायची पण तरीही आम्हा भावंडांबाबतीत खूप खुश, सतर्क व दक्ष असायची. चार घरच्या आलेल्या चार लेकी, ह्या चार सुना तिला आम्हा मुलींपेक्षाही प्रिय.

थोरल्या सुनेचे सौ. उषाताई लहाने हिचे अचानक दि. २५-२-२१ ला हृदय विकाराने निधन झाले. हा धक्का तिला सहन न झाल्यामुळे आईने मनात पक्का विचार केला की बस्स झाले आता आपणही किती दिवस जगायचे? डोळ्यादेखत जावई, बहिणी, भाचे, नात, नवरा, दिर, जाऊ आणि आता सून असे एकामागून एक चालते झाले. आता आपणही जावे म्हणून हळूहळू अन्न त्याग करीत

शरीर शिणवत गेली. अमावस्येपासून फक्त पेय पान करून डॉ. सुबोध दादाला म्हणाली, "घरी सत्यनारायणाची पूजा घाल आणि आता मला १-२ दिवसात निरोप द्या." सून २५ फेब्रुवारी आणि ही २५ मे ला म्हणजे तीन महिन्यांनी मंगळवारी रात्री १२ वा. ४ मिनीटांनी बुद्ध पौर्णिमेला वयाच्या ९५ व्या वर्षी चिरनिद्रीस्त झाली. चेहेऱ्यावर मृत्यूचा भाव नाही की भेसूरपणा नाही. अगदी शांतपणे प्राण त्यागला. आम्हाला तिने १०० वर्षे जगावे

असे वाटत होते पण तिने हे ईच्छामरण स्वीकारले. 'ईश्वरेच्छा बलीयसी' हेच खरे.

अशी आमची माय, सर्वांची आई, वात्सल्यमूर्ती पुष्पमाला उर्फ चेतना, माईसाहेब ही माझ्या वडीलांची चैतन्यमूर्ति, स्फूर्ती त्यांच्याचकडे मार्गस्थ झाली. तिच्या द्वितीय वर्षश्राद्ध दिनी तिच्या पावन स्मृतिंना विनम्र अभिवादन.

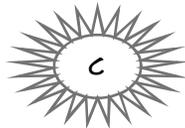
“मला दिधला जन्म ज्या माऊलीने ।
तसे वाढविले प्रितीने पित्याने ॥
शक्य नाही ऋण फेडणे तयांचे ।
मानू त्यांच्या आशीर्वादात सौख्य साचे ॥

ॐ शांती, शांती, शांती:

अकोला

दि. २५-०५-२०२३

- अॅड. श्रीदेवी साबळे

कोरोना नंतरच्या काळातील रोजगार स्थिती

- एक अध्ययन

प्राचार्य, डॉ. व्ही. सी. खारोडे

भाऊसाहेब लहाने ज्ञानप्रकाश आर्टस् कॉलेज, पिंजर

सध्या जगभरात माहिती तंत्रज्ञान क्षेत्रातील नोकऱ्यांचे प्रमाण मोठ्या प्रमाणात कमी होतांना दिसते. कोरोनाच्या सावटातून जग सावरत आहे असे वाटत असतांना अचानक आलेली ही लाट युरोप अमेरिकेच्या युवकांना बेरोजगार करून गेली आहे. हे लोण आता भारतातही पोहोचले असून भारतातील टेक वर्ल्डमध्येही मोठ्या प्रमाणात नोकऱ्या जाण्याचे प्रमाण दिसून आले आहे. कोरोना काळात अचानक सुगीचे दिवस आलेल्या ऑनलाईन शिक्षण उद्योगात आलेली मंदी ही ह्या नोकऱ्या जाण्याचे एक कारण सांगितले जाते.

सध्या आपल्या देशात अनेक आर्थिक समस्या आहेत. आर्थिक प्रश्नाला जोडून रोजगाराची समस्या ही देखील मोठी समस्या आहे. भारतात नव्हे तर संपूर्ण जगात कोरोनानंतर रोजगाराच्या स्थितीत मोठ्या प्रमाणात बदल झाल्याचे दिसून येते. रोजगार व बेकारी ह्या एकाच नाण्याच्या दोन बाजू आहेत. बेकारीचे प्रकार, बेकारीचे परिणाम ह्या सर्व बाबींवर संपूर्ण जगात मंथन चालू आहे. बेकारीची समस्या नवीन नसली तरी कोरोनानंतरच्या काळातील बेकारीच्या अध्ययनाला विशेष महत्त्व आहे.

बेकारीचे प्रकार :-

१) तांत्रिक बेकारी :-

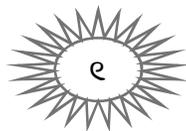
उत्पादनाच्या कार्यामध्ये नवीन तंत्राचा अवलंब करण्यासाठी जे विविध प्रयत्न केले जातात त्या प्रयत्नासच विवेकीकरण, वैज्ञानिकीकरण असे म्हणतात. उत्पादनात नवीन तंत्राचा अवलंब केल्यामुळे उत्पादनाच्या कार्यात जाणवणारी श्रमाची आवश्यकता कमी कमी होत जाते व

त्यामुळे अनेक कामगार बेकार होतात. ह्या बेकारीला तांत्रिक बेकारी असे म्हणतात. भारतातील तंत्रज्ञानात होणाऱ्या बदलामुळे अशी बेकारी निर्माण झाल्याचे दिसून येते.

२) चक्रिय बेकारी / आकस्मिक बेकारी :-

कोरोना काळामध्ये १६ मार्च २०२० ते १५ जून २०२० पर्यंत संपूर्ण उत्पादनाचे कार्य बंद होते व त्यामुळे काही काळ मंदीसारखी अवस्था निर्माण झाली. त्यानंतर निर्माण झालेली बेकारी म्हणजे चक्रिय / आकस्मिक बेकारी होय. ह्या काळात उत्पादनच बंद असल्यामुळे अनेक कामगारांमध्ये बेकारीची समस्या निर्माण झाली. १५ जून २०२० नंतर हळूहळू उत्पादनाचे कार्य सुरू झाले. परंतु त्यामुळे अनेक कामगार कामावरून कमी केल्याचे दिसून येते.

भारतात १५ ते २९ वयोगटातील युवकांची संख्या ६० टक्के आहे. म्हणून भारत हा युवकांचा देश म्हणून

ओळखला जातो. या ६० टक्के युवकांमध्ये ज्या युवकांना रोजगार मिळाला आहे, त्यापैकी कोरोना काळात अनेक युवकांचा रोजगार गेलेला आहे. तसेच त्यांच्यावर उपासमारीची वेळ सुद्धा आलेली आहे. एका सर्वेक्षणानुसार दर दिवसाला ५०० युवक दुसऱ्या देशात जातांना दिसून येतात.

अलीकडील काळात बेरोजगारीचा दर ७.४५ पर्यंत वाढल्याचे एका सर्वेक्षणानुसार सांगितले जाते. तसे पाहता नैसर्गिक बेकारीचा दर ३ टक्केच्या आसपास असतो. परंतु हा दर कोरोना नंतरच्या काळात मोठ्या प्रमाणात वाढल्याचे दिसून येते, याचे कारण उत्पादनाच्या क्षेत्रात झालेला बदल आहे. ही बाब एक प्रकारे युवकांच्या भावनांशी खेळण्याची आहे. कोणत्याही देशाचे भवितव्य त्या देशाच्या युवकांवर अवलंबून असते. त्याचे चारित्र्य, कला, बुद्धी कौशल्य समाजाला आणि देशालाही समृद्ध करीत असते.

सी. एम. आय. ई.च्या अहवालानुसार फेब्रुवारी २०२३ पर्यंत भारतात बेकारीचा दर ७.४५ टक्के होता. यामध्ये ग्रामीण बेकारीचा दर ७.२३ तर शहरी बेकारीचा दर ७.९३ टक्के असल्याचे दिसून येते. भारतात हरियाणात व राजस्थानमध्ये सर्वात जास्त बेकारीचा दर असल्याचे सदरच्या अहवालात म्हटले आहे. हरियाणामध्ये हा दर २८.३ टक्के आहे, तर राजस्थानात हा दर २९.४ टक्के असल्याचे म्हटले आहे.

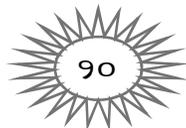
कोरोना काळामध्ये युवकांच्या रोजगाराचा प्रश्न अधिकच गंभीर झाल्याचे दिसून येते. त्यासाठी सरकारने प्रयत्न केले, जसे की 'स्कील इंडिया' ही कल्पना आणली. स्कील वाढावी म्हणून इंजिनियरींग, आयटी आणि

कॉम्प्युटरसारखे नव तंत्रज्ञान अवगत करूनही अनेक युवकांना रोजगार उपलब्ध नसल्याचे दिसून येते. २०२२ मध्ये एका माहितीनुसार १९ लाख युवकांनी आयटीआयचे प्रशिक्षण घेतले, त्यापैकी केवळ ८६ हजार युवकांना नोकऱ्या मिळाल्याचे दिसून येते.

सांख्यिकी मंत्रालयाच्या नॅशनल सॅम्पल सर्व्हेनुसार ३२.९ टक्के युवक कोणतेही शिक्षण व प्रशिक्षण घेत नसल्याचे दिसून येते. NSSO ने सर्व राज्यातील २.९ लाख कुटुंबांचा सर्व्हे केला आहे. त्या सर्व्हेमधून ही माहिती समोर आली आहे. या सर्व्हेनुसार २०.३ टक्के युवक कामाच्या शोधात असल्याचे म्हटले आहे. या सर्वेक्षणानुसार ७३.६ टक्के युवक कोणतेही काम करत नाहीत. ही बाब युवकांच्या बुद्धी कौशल्य व समाजहिताच्या दृष्टीने घातकच आहे.

सध्या जगभरात माहिती तंत्रज्ञान क्षेत्रातील नोकऱ्यांचे प्रमाण मोठ्या प्रमाणात कमी होतांना दिसते. कोरोनाच्या सावटातून जग सावरत आहे असे वाटत असतांना अचानक आलेली ही लाट युरोप अमेरिकेच्या युवकांना बेरोजगार करून गेली आहे. हे लोण आता भारतातही पोहोचले असून भारतातील टेक वर्ल्डमध्येही मोठ्या प्रमाणात नोकऱ्या जाण्याचे प्रमाण दिसून आले आहे. कोरोना काळात अचानक सुगीचे दिवस आलेल्या ऑनलाईन शिक्षण उद्योगात आलेली मंदी ही ह्या नोकऱ्या जाण्याचे एक कारण सांगितले जाते.

ऑक्टोबर २०२२ पासून मंदीचे वारे सुरू झाल्याचे सांगण्यात येते आणि त्यामुळे अनेक कंपन्यांनी खर्च वाचविण्यासाठी कर्मचाऱ्यांची कपात करणे सुरू केले आहे.

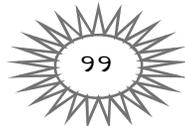
यामध्ये प्रामुख्याने तंत्रज्ञान क्षेत्रातील कंपन्या आघाडीवर आहेत. तसेच इतर कंपन्यांनीही मोठ्या प्रमाणात नोकऱ्या कमी केल्याचे आढळून येते. १ ऑक्टोबर २०२० ते मार्च २०२२ पर्यंत ४ लाख ७३ हजार युवकांच्या नोकऱ्या गेल्याचे ब्यूमबर्गच्या विश्लेषणातून समोर आले आहे. त्यामध्ये सर्वात जास्त नोकऱ्या ह्या तंत्रज्ञान क्षेत्रातील युवकांनी गमावल्या आहेत. त्या जवळपास १,४९,३०० आहेत. १,०८,७०० ग्राहकोपयोगी उत्पादनाच्या क्षेत्रातील आहेत. ४९८०० वित्तीय क्षेत्रातील आहेत. ४८६०० उद्योगक्षेत्रात, ४३६०० दूरसंचार क्षेत्रात, २६२०० आरोग्य क्षेत्रात, १३१०० बांधकाम क्षेत्रात, ३७०० उर्जाक्षेत्रात अशा प्रकारे ४ लाख ७३ हजार नोकऱ्या गेल्याचे

ब्यूमबर्गच्या विश्लेषणातून समोर आले आहे.

नुकतीच आयटी क्षेत्रातील दिग्गज कंपनी अॅक्सेंचरने १९ हजार नोकऱ्या कमी करण्याची घोषणा केली असून कंपनीच्या जगभरातील कर्मचाऱ्यांपैकी हा आकडा २.५ टक्के आहे. त्यामध्ये ई-कॉमर्स प्लॅटफॉर्म क्षेत्रातील वॉलमार्ट कंपनीनेही मोठ्याप्रमाणात नोकऱ्या कमी करण्याची घोषणा केली आहे. देशात श्रीमंत व गरीब यांच्यातील दरी सतत वाढत आहे. देशात २०१९ मध्ये एकूण बेरोजगार युवकांची संख्या १८.६ करोड होती, ती २०२२ ला २०.७ कोटीपर्यंत वाढल्याचे सांगण्यात येत आहे. ही बाब जगाच्या व भारताच्या दृष्टीने अतिशय चिंताजनक आहे. कारण ही बाब भारताला महासत्ता होण्यामध्ये अडचण ठरू शकते.

संदर्भ :-

- १) भारतीय अर्थव्यवस्था, पिंपळापुरे अँड पब्लीशर्स, डॉ. रविंद्र देशमुख
- २) भारतीय अर्थव्यवस्था, साईनाथ प्रकाशन, डॉ. वाकडे व डॉ. गव्हाळे
- २) दै. देशोन्नती २६/०३/२०२३ बेकारीचा आगडोंब आणि होरपळलेला युवक - जीवन गावंडे
- ४) दै. लोकमत २७/०३/२०२३ किती जणांच्या नोकऱ्या गेल्या ?

घटनाकार व प्रबोधनकारांच्या कार्यातील समन्वय

डॉ. वासुदेव वा. भगत
(राज्यशास्त्र विभाग प्रमुख)

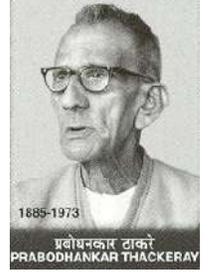

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर आणि प्रबोधनकार केशव सीताराम ठाकरे

हे दोघेही समकालीन होते.

पस्तीस वर्षे हे दोघेही प्रत्यक्ष अप्रत्यक्ष संपर्कात होते.

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर त्यांच्या अनेक पैलू बरोबरच घटनाकार तर केशव सीताराम ठाकरे सुद्धा त्यांच्या अनेक पैलू बरोबरच प्रबोधनकार म्हणून परिचित आहेत.

दोघांनीही महात्मा फुले यांना गुरु मानलेले आहे. याशिवाय कोल्हापूर संस्थानचे छत्रपती शाहू महाराजांनी दोघांच्याही कार्याला आदरपूर्वक पाठींबा दिला होता. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी अस्पृश्यतेची दाहकता स्वतः अनुभवलेली आहे. अस्पृश्यतेविरुद्ध दोघांनीही संघर्ष करून परंपरागत जातीय वर्चस्वाला झुगारून दिले. शोषित पिडीत बहुजन समाजात स्वाभिमान जागृत करून त्यांच्यात स्वतःच्या उद्धाराची शक्ती पेरण्याचे कार्य दोघांनीही केले. या दृष्टीने दोघेही केवळ समाज सुधारक नव्हते तर पत्रकार, लेखक आणि प्रभावी वक्ते म्हणून राष्ट्रीय पातळीवर विख्यात आहेत. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी 'रिडल्स इन हिंदुइज्जम'मध्ये देवासंबंधी केलेली विधाने वादाचा विषय ठरला होता. तर प्रबोधनकारांचे देव आणि देवळांवरील लिखाण त्यांच्याही चार पाऊले पुढे असल्याचे दिसून येते. डॉ. आंबेडकरांनी प्रबोधनकारांच्या लिखाणास संदर्भ म्हणून आपल्या साहित्यात समाविष्ट केले आहे. तर

प्रबोधनकारांनी डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांविषयी आदरपूर्वक लिखाण केल्याचे नमूद आहे. तर दोघांच्याही बाबतीत दुसरी बाजू म्हणजे एक तत्कालीन अस्पृश्य मानलेल्या मागास जातीतील तर दुसरे उच्चवर्णीय जातीतील होते. तरीही त्यांनी शंभर वर्षापूर्वी साधलेला विचार, कार्य आणि चळवळीतील समन्वय आजच्या पिढीला मार्गदर्शक ठरतो. त्याचे महत्त्व लक्षात घेऊन उपलब्ध तथ्याच्या आधारे दोघांच्या कार्यातील समन्वयाची मांडणी प्रस्तुत लेखाच्या माध्यमातून केली आहे.

कोल्हापूरचे छत्रपती शाहू महाराज यांच्याशी प्रबोधनकारांचे मित्रत्वाचे संबंध प्रस्थापित होते. शाहू महाराजांच्या एकूणच कार्यपद्धतीने प्रबोधनकार प्रभावित असून त्यांना आदर्श मानीत होते. त्याच दरम्यान डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी शाहू महाराजांच्या सहकार्यातून सार्वजनिक कार्याला प्रारंभ केला होता. २० मार्च १९२० ला डॉ. आंबेडकरांनी माणगाव येथे 'अस्पृश्य परिषद'

आयोजित केली. त्या परिषदेत शाहू महाराजांनी प्रमुख अतिथी म्हणून स्वतः उपस्थित राहून अस्पृश्यांना मार्गदर्शन केले होते. त्या प्रसंगी शाहू महाराज म्हणतात, “माझे मित्र डॉ. आंबेडकर हे सर्व मागासलेल्या जातीचा परामर्श घेतात याबद्दल मी त्यांचे मनःपूर्वक अभिनंदन करतो. माझी खात्री आहे की, डॉ. आंबेडकर हे तुमचा उद्धार केल्याशिवाय राहणार नाहीत. इतकेच नव्हे तर अशी एक वेळ येईल की ते सर्व हिंदुस्थानचे पुढारी होतील, अशी माझी मनोदेवता मला सांगते.” या विधानाबरोबरच शाहू महाराजांच्या डॉ. आंबेडकरांसंबंधी च्या भाषणातील समस्त विचाराने प्रबोधनकार अतिशय प्रभावित झाले. त्यामुळेच डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या सामाजिक कार्याबाबत त्यांच्या मनात आस्था निर्माण झाली. तेव्हा पासून प्रबोधनकारांनी डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या चळवळीस प्रत्यक्ष अप्रत्यक्ष पाठींबा दर्शविलेला आहे. १९२३ मध्ये प्रबोधनकार साताऱ्यात असतांना निवडणुकींमध्ये ब्राह्मण आणि ब्राह्मणेतरांकडून अस्पृश्यांना गृहीत धरण्यात येत होते. तर दुसऱ्या बाजूस जाचक अस्पृश्यतेने परिसीमा गाठली होती. तेव्हा सर्वच अस्पृश्यांनी डॉ. आंबेडकरांचे नेतृत्व स्वीकारून त्यांना पाठींबा द्यावा, असे प्रबोधनकारांना मनोमन वाटत होते. अशाही प्रसंगी उच्चवर्णीय ब्राह्मणेतरांना पाठींबा देणाऱ्या अस्पृश्यांना प्रबोधनकार म्हणतात, “तुमच्या भाग्याने तुम्हाला डॉ. आंबेडकरांसारखा तरणाजवान तुमच्या हाडारक्तामांसाचा पुढारी लाभला असतांना, तुम्ही आमच्या सारख्यांच्या मागे का लागावे ? अहो, मेंढ्यांचा पुढारी दाढीवाला बोकड असावा, लांडगा चालेल का ? डॉ. आंबेडकरच तुमचे

कल्याण करणार बाकीचे आम्ही सारे बाजूचे पोहणारे.” त्यांच्या या विचारातून डॉ. आंबेडकरांच्या चळवळीबाबत त्यांची निष्ठा, विश्वास आणि पाठींबा लक्षात येतो. संपूर्ण अस्पृश्यांना जागृत करण्यासाठी वरील विचाराला अनुसरून त्यांनी ‘अस्पृश्यांनो स्पृश्यांपासून सावध राहा’ असा लेख लिहून ‘प्रबोधन’मध्ये प्रकाशित केला. या लेखामुळे प्रबोधनकारांना उच्चवर्णीयांकडून तीव्र स्वरूपाचा विरोध करण्यात आला. तरीही त्यांनी डॉ. आंबेडकर आणि अस्पृश्य समाजाविषयीच्या दृष्टीकोणात कोणताही बदल केला नसल्याचे निदर्शनास येते. त्यानंतर पुढे १९२६ ला मुंबईतील दादरच्या टिळक ब्रिजच्या जवळील सार्वजनिक गणपतीची पूजा दलितांच्या हातून करण्यात यावी अशा प्रकारची मागणी डॉ. आंबेडकरांच्या सहकाऱ्यांनी केली. या मागणीला प्रबोधनकारांचा पाठींबा होता. तरीहीसुद्धा सार्वजनिक गणपती उत्सव मंडळाकडून कडाडून विरोध करण्यात येत होता. तेव्हा प्रबोधनकारांनी आपल्या रोखठोक शैलीने पुढाकार घेऊन गणपती उत्सव मंडळ आणि डॉ. आंबेडकरांचे दलित सहकारी यांच्यात समन्वय घडवून आणला. त्यानुसार डॉ. आंबेडकरांचे कार्यकर्ते मडकेबुवा यांनी स्पर्श केलेले गुलाबाचे फूल गणपतीवर वाहण्यात आले. थोडक्यात प्रबोधनकारांच्या खंबीर पावित्र्यामुळे अस्पृश्य व्यक्तित्वाच्या हातून सार्वजनिक गणपतीची पूजा घडून आली होती. त्यानंतर प्रबोधनकारांनी मुंबईमध्ये सार्वजनिक नवरात्रोत्सव आयोजित करण्याचे ठरविले. याबाबत डॉ. आंबेडकरांनी सार्वजनिक नवरात्रोत्सव साजरा करण्याची भूमिका त्यांनी आपल्या ‘बहिष्कृत भारत’ या पत्रकामधून प्रबोधनकारांच्या वतीने स्वतः जाहिर

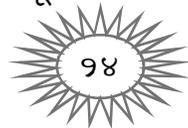
केली. म्हणजेच, प्रबोधनकार आणि डॉ. आंबेडकर यांचे परस्परांच्या कार्याला विभिन्न माध्यमातून सहकार्य करीत असल्याचे निदर्शनास येते.

प्रबोधनकारांनी मुंबईतील दादर येथील खांडके बिल्डींगमध्ये 'स्वाध्यायाश्रम' ही संस्था स्थापन केली. या संस्थेच्या माध्यमातून शेकडो पुरोगामी विचारांच्या तरुणांना संघटीत केले. त्यांच्यासाठी अनेक भाषणांचे आयोजन केले. तसेच त्यांनी स्वतः आणि अन्य विद्वान मान्यवरांच्या माध्यमातून ग्रंथ लिहून त्याचे प्रकाशन केले. याशिवाय स्वाध्यायाश्रमातील तरुणांना प्रबोधनकारांनी डॉ. आंबेडकरांच्या विचार आणि कार्याचे महत्व अतिशय चिकित्सक पद्धतीने त्यांच्या मनावर बिंबविले होते. त्यामुळेच पुढे प्रबोधनकार 'प्रबोधन'च्या वाढीसाठी सातारा आणि पुण्याला गेले, तेव्हा बहुजन विचाराचे संस्कार झालेले प्रबोधनकारांचे स्वाध्यायाश्रमातील सर्व कार्यकर्ते डॉ. आंबेडकरांच्या चळवळीत सहभागी झाले. त्यामध्ये बहुसंख्य उच्चवर्णीय यांचा सुद्धा समावेश होता. त्यामुळेच पुढे डॉ. आंबेडकरांनी अनेक उच्चवर्णीयां बरोबरच श्रीधरपंत टिळक आणि रामभाऊ टिळक या लोकमान्य टिळकांच्या मुलांच्या सहकार्यातून समाज सुधारणेचे उपक्रम राबविले होते. त्यासंबंधीचे नियोजन 'प्रबोधन'च्या कार्यालयातूनच करण्यात आले होते.

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी २० मार्च १९२७ ला महाड येथील चवदार तळ्यावर पाण्यासाठी सत्याग्रह केला. त्या प्रसंगी उच्चवर्णीयांकडून अस्पृश्यांवर हल्ला करण्यात आला होता. त्याही नंतर उच्चवर्णीयांकडून अनेक वर्तमानपत्रातून डॉ. आंबेडकर आणि त्यांच्या सहकाऱ्यांकडून

करण्यात आलेल्या सत्याग्रहावर टिका टिपणी करण्यात येत होती. तसेच दुसऱ्या बाजूस अस्पृश्य समाजावर महाड सत्याग्रह प्रसंगी करण्यात आलेल्या अत्याचाराचा निषेध करण्यात येत होता. निषेध सभेच्या बातम्या 'बहिष्कृत भारत' आणि अन्य ठराविक दैनिकांमध्ये छापण्यात येत होत्या. त्यापैकी एक निषेध सभा मुंबई येथील दामोदर सभागृहात रावबहादूर केशव सीताराम बोले यांच्या अध्यक्षतेखाली झाली. आपल्याच देशबंधूवर जालियनवाला बागेतील अत्याचारासारखे अत्याचार करणाऱ्या कुकर्मावर सभेत निषेध करण्यात आला. 'ब्राह्मण-ब्राह्मणेत्तर' पाक्षिकाचे संपादक देवराव नाईक आणि प्रबोधनकार केशवराव ठाकरे यांची प्रक्षोभक भाषणे झाली. महाड सत्याग्रह प्रसंगी अस्पृश्यावरील हल्ल्याचा प्रबोधनकारांनी तीव्र शब्दात निषेध केला. तरीही सभेच्या चालकांनी लोकांच्या आग्रहावरून देवराव नाईक आणि प्रबोधनकार ठाकरे आदी पुढाऱ्यांना महाराच्या हातचे पाणी प्यायला देऊन त्यांचे सत्व पाहिले. ते सत्ववीर सत्वास जागले. अशा प्रकारे प्रबोधनकार हे प्रत्यक्ष वर्तनातील कृतीशील समाज सुधारक असल्याचे निदर्शनास आले होते.

आजही डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी केलेल्या सामुहिक धर्म परिवर्तनास काही हिंदुत्वादी त्यांना दोषी मानतात. धर्मांतर करण्याची घोषणा त्यांनी १३ ऑक्टोबर १९३५ ला नाशिक जिल्ह्यातील येवला येथे केली होती. त्यांच्या या घोषणेने तथाकथित हिंदुत्ववाद्यांना धक्काच बसला होता. अनेक उच्चवर्णीय नेत्यांनी डॉ. आंबेडकरांवर प्रखर शब्दात टिका केली. त्यांच्यावर दबाव आणण्याचा

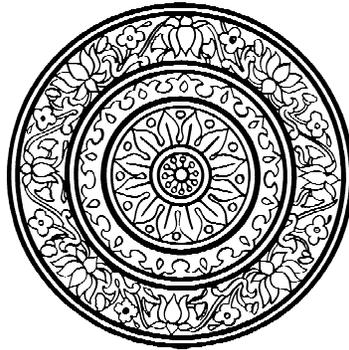

पूरेपूर प्रयत्न करण्यात आला. हिंदू धर्मात अस्पृश्यावर करण्यात येणाऱ्या अन्यायाकडे दुर्लक्ष करून धर्मातराच्या घोषणेमुळे डॉ. आंबेडकरांनाच गुन्हेगार समजण्यात येत होते. अशाही प्रसंगी प्रबोधनकारांनी डॉ. आंबेडकरांना पाठींबाच दिला होता. साप्ताहिक 'संदेश'मध्ये लेख लिहून हिंदुत्ववाद्यांच्या टिकेचा त्यांनी समाचार घेतला होता.

संयुक्त महाराष्ट्र झालाच पाहिजे, याबाबत महाराष्ट्रातील प्रमुख नेत्यांचे योगदान महत्वाचे आहे. शिवाय ज्ञात आणि अज्ञात स्वरूपातील नेत्यांचे योगदानही तेवढेच महत्वाचे आहे. संयुक्त महाराष्ट्र निर्मितीची मागणी प्रबोधनकार ठाकरे यांनी शेलारमामाच्या आवेशात करून ते आघाडीवर होते. तसेच डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर संयुक्त महाराष्ट्र मुंबईसह झालाच पाहिजे याबाबत आग्रही होते. त्याचदरम्यान चर्चगेटजवळच्या लव्ह कोर्ट बंगल्यात प्रबोधनकार ठाकरे आणि डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांची भेट झाली. त्या प्रसंगी बाबासाहेब संयुक्त महाराष्ट्राबाबत

प्रबोधनकारांना म्हणतात, "सध्या निरनिराळ्या पक्षातून विस्तव जाईनासा झाला आहे. अशा अवस्थेत हे मतलबी काँग्रेसवाले तुम्हाला संयुक्त महाराष्ट्र चुकूनही देणार नाहीत. आपल्या ध्येयासाठी गाठोडी खुंटीला टांगून सगळे पक्ष एकवटतील तर त्यात माझा 'शेड्यूल कास्ट फेडरेशन' 'जिब्राल्टर'सारखा तुमच्या पाठीशी उभा राहील." या प्रमुख आशयावर आधारीत भेटीत प्रबोधनकारांनी मुलाखत स्वरूपात प्रसिद्ध केली. त्यानंतर जादूची कांडी फिरल्याप्रमाणेच सर्वच राजकीय पक्षातील कार्यकर्ते संयुक्त महाराष्ट्र निर्मितीच्या मागणीसाठी एकत्रित झाले. थोडक्यात घटनाकार आणि प्रबोधनकारांचे संयुक्त महाराष्ट्र निर्मिती संबंधीचे एकत्रित प्रयत्न महाराष्ट्र निर्मितीस विशेष सहाय्यभूत ठरले होते.

वरील प्रमाणे विभिन्न घटना आणि प्रश्नांच्या समयी सामाजिक समतेसाठी दोघांनीही समन्वय साधून आदर्श निर्माण केला आहे.

मोतीपुष्प २०२२-२३

भाऊसाहेब लहाने ज्ञानप्रकाश आर्ट्स कॉलेज, पिंजर

ता. बार्शिट्ठाकळी, जि. अकोला

राज्यशास्त्र विभागाचे गत सहा वर्षातील उपक्रम आणि निकालांची टक्केवारी

डॉ. वासुदेव वा. भगत

(राज्यशास्त्र विभाग प्रमुख)

सत्र २०१७-१८

1) Department Level Activities :-

- १) मतदार नोंदणी कार्यशाळा दि. २८ जुलै २०१७.
- २) माहितीचा अधिकार कार्यशाळा दि. ११ ऑक्टोबर २०१७.
- ३) संविधान दिन दि. २६-११-२०१७.
- ४) आय. क्यु. ए. सी. व राज्यशास्त्र विभागाद्वारे राज्यस्तरीय निबंध स्पर्धेचे आयोजन.

2) Extension, Co-curricular & Field based Activities :-

- १) जलसंधारणाच्या कार्यात सहभाग. (श्रमदान)
- २) समन्वयक :- सामाजिक समता प्रबोधन विचारमंच.
- ३) विद्यापीठ स्तरीय कौशल्य विकास कार्यशाळेत सहभाग.

3) संशोधनात्मक लेखन (शोधनिबंध) :-

- १) विद्यावार्ता संशोधन पत्रिका.
डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या कार्यातील व्यक्तिगत त्यागाचे अध्ययन.
- २) प्रिटींग एरिया संशोधन पत्रिका :-
डॉ. पंजाबराव देशमुख यांचे कृषी विषयक विचार आणि कार्याचे अध्ययन.

4) महाविद्यालयेत्तर शैक्षणिक योगदान :-

- १) कार्यशाळा :- 'महिलांची पंचायतराज व्यवस्थेतील भूमिका'
प्रमुख मार्गदर्शक म्हणून सहभाग. (दि. ०५-०६-२०१७)

- २) एक दिवसीय राज्यस्तरीय कार्यशाळा दि. २० जुलै २०१७.
“उच्च शिक्षणातील वर्तमान समस्या”, संत गाडगेबाबा अमरावती विद्यापीठ व तुळशिराम जाधव महाविद्यालय, वाशीम- सहभाग.
- ३) शकुंतलाबाई धाबेकर महाविद्यालय, कारंजा (लाड) दि. ०६-१२-२०१७. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे काश्मीर प्रश्नासंबंधी विचार (व्याख्यान).

5) विद्यापीठ कार्यातील सहभाग :-

- १) पेपर सेटिंग B. A I, दि. ०४-१०-२०१७.(संत गाडगेबाबा अमरावती विद्यापीठ, अमरावती)
- २) पेपर मूल्यांकन B. A I, II, III दि. ०२-११-२०१७.(संगाबा, अमरावती विद्यापीठ)
- ३) निवड समितीवर राज्यशास्त्राचे विषयतज्ञ म्हणून दि. १६ मार्च २०१८(संगाबा अमरावती विद्यापीठ नियुक्त) श्री. डॉ. आर. जी. राठोड कला व विज्ञान महाविद्यालय, मुर्तिजापूर.
- ४) पेपर मूल्यांकन दि. ०२ ते ०४ एप्रिल २०१८ (संगाबा अमरावती विद्यापीठ).

6) पारितोषिक :-

- १) डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर राष्ट्रीय गौरव पुरस्कार (दि. ८ एप्रिल २०१८, कुरुक्षेत्र, हरियाणा).

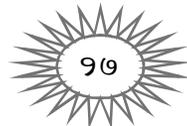
सत्र २०१८-१९

1) Department Level Activities :-

- १) कायदे विषयक मार्गदर्शन कार्यशाळा (दि. ०८ सप्टेंबर २०१८).
- २) नवमतदार नोंदणी आणि मतदार जागृती.
- ३) संविधान जनजागृती सप्ताह (दि. २४ नोव्हेंबर ते ३० नोव्हेंबर २०१८).

2) Extension, Co-curricular & Field based Activities :-

- १) बिरसा मुंडा जयंती व संविधान दिनानिमित्त मानोरा (वाशीम) येथे व्याख्यान.
(दि. २६ नोव्हेंबर २०१८).
- २) शकुंतलाबाई धाबेकर महाविद्यालय, कारंजा (लाड) द्वारा रा.से.यो. विशेष शिबीर दत्तक ग्राम बेलमंडळ येथे. दि. ०१ जाने. २०१९ ला 'माहितीचा अधिकार' या विषयावर व्याख्यान.

- ३) कला व विज्ञान महाविद्यालय, कामरगाव, जि. वाशीम (दि. ०५ मार्च २०१९ ला राज्यशास्त्र विषयाचे 'स्पर्धा परीक्षेतील महत्व' या विषयावर व्याख्यान).
- ४) पिंजर येथील शाळाबाह्य मुलांना गोवर रूबेला लसीकरण करण्यात विशेष सहभाग. (महाराष्ट्र शासनाचा विशेष उपक्रम).

3) संशोधनात्मक लेखाचे प्रकाशन :-

- १) अजंठा संशोधन पत्रिका :-
'शाहू महाराज व डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या संबंधांचे अध्ययन'.
- २) अजंठा संशोधन पत्रिका :-
'भारतातील वाढत्या नागरिकरणाचा शेती व्यवसायातील परिणाम'.

4) विद्यापीठ कार्यातील सहभाग :-

- १) पेपर मूल्यांकन B. A. I (Sem. I) (दि. १५-०४-२०१९ ते २४-०४-२०१९).
- २) पेपर मूल्यांकन B. A. II (Sem. II) (दि. २४-०४-२०१९ ते २७-०४-२०१९).
- ३) पेपर मूल्यांकन B. A. I (Sem. III) (दि. १३-०५-२०१९ ते ३०-०५-२०१९).

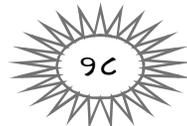
सत्र २०१९-२०

1) Department Level Activities :-

- १) मतदार जनजागृती दि. ०२ ऑक्टोबर २०१९.
- २) संविधान दिन दि. २६ नोव्हेंबर २०१९.
- ३) नेहरू युवा केंद्र व राज्यशास्त्र विभागाद्वारे 'युवा जागृती कार्यक्रम' दि. ११-२-२०२०.

2) Extension, Co-curricular & Field based Activities :-

- १) 'विद्यापीठस्तरीय कार्यशाळा' विद्यार्थी परिषद निवडणुका' दि. २९ जून २०१९.
- २) सांगली, कोल्हापूर पूरग्रस्तांसाठी विशेष मदत रॅली दि. १४ ऑगस्ट २०१९.
(२१,०००/- रु. निधी पाठविला).
- ३) मूकबधीर विद्यालयाला भेट (दि. ०१ जानेवारी २०२०).
- ४) एन.एस.एस. विशेष शिबीर दारव्हा येथे व्याख्यान दि. १७-०१-२०२०.

- ५) वक्तृत्व स्पर्धेत राज्यशास्त्र विभागाचे प्रतिनिधीत्व.
- ६) कोविड १९ कालावधीत गरजूंना धान्य वाटप आणि पोलीस कर्मचाऱ्यांना मास्कचे वितरण.

3) संशोधनात्मक लेखन आणि प्रकाशन :-

- १) चार राष्ट्रीय परिषदेत संशोधन पेपरचे वाचन आणि प्रकाशन.
- २) विचार मंथन संशोधन पत्रिकेत संशोधन लेखाचे प्रकाशन.

4) महाविद्यालयेतर शैक्षणिक योगदान :-

- १) जी. एन. ए. कॉलेज बार्शिटोकळी येथे विशेष व्याख्यान.
- २) ऑनलाईन कार्यशाळा (दि. ११-०५-२०२० ते १६-०५-२०२०).
- ३) विद्याविकास कार्यक्रम (दि. ०८-०६-२०२० ते १४-६-२०२०).
- ४) ऑनलाईन राष्ट्रीय कार्यशाळा (दि. २१ मे ते २ जून २०२०).
- ५) राज्यस्तरीय कार्यशाळा (दि. २७ मे २०२०).
- ६) दोन दिवसीय आंतरराष्ट्रीय परिषद (दि. २ आणि ३ जून २०२०).

5) विद्यापीठ कार्यातील सहभाग :-

- १) मूल्यांकन (B. A. I, B. A. II, B. A. III) हिवाळी २०१९.

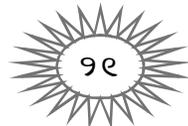
सत्र २०२०-२१

1) Department Level Activities :-

- 1) One week Online Faculty Deelopmwnt Program on Development of E-Content (Dt. 8 to 15 June 2020, R. L. T. College, Akola).
- 2) वृक्षारोपण सहभाग (ग्रामपंचायत जानोरी, दि. २० जुलै २०२०).

2) Extension, Co-curricular & Field based Activities :-

- १) आभासी व्याख्यान :- संत गाडगेबाबा अमरावती विद्यापीठ, अमरावती :-
डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर अभ्यास केंद्र. दि. १५ ऑगस्ट २०२०.
- २) आभासी व्याख्यान :- मुंबई विद्यापीठ, मुंबई. दि. ३१-८-२०२०.

- ३) आभासी व्याख्यान :- कला, विज्ञान, वाणिज्य महाविद्यालय, चिखलदरा.
(संविधान दिन, २६ नोव्हेंबर २०२०).
- ४) Online- Two week Refresher Course in Political Science.
(Dt. 26 April to 11 May 2021).
- 3) संशोधन लेख :-
- 1) ISSN-2278-9308 B. Aadhar December 2020.
ISSUE No. (CCILXVII) 267.
- 4) विद्यापीठ कार्यातील सहभाग :-
- १) मूल्यांकन (दि. ०३-०२-२०२१)
Sub.:- Dissertation of M. A. (Sem V)
Dr. Babasaheb Ambedkar Thought, Summer 2020.

सत्र २०२१-२२

1) Department Level Activities :-

- १) दि. २१ जून २०२१ जागतिक योग कार्यक्रमात सहभाग.
- २) वृक्षारोपण दि. १२ जुलै २०२१ जानोरी ग्रामपंचायत येथे संपन्न.
- ३) प्रमुख मार्गदर्शक :- दि. १ ऑगस्ट २०२१.
टिळक पुण्यतिथी आणि अण्णाभाऊ साठे जयंती.
- ४) दि. २ ऑक्टोबर २०२१ रोजी गांधी जयंती निमित्त्याने ग्राम : भेंडीमहाल येथे पर्यावरण
जनजागृती हेतूने वृक्षवाटप (रा.से.यो.).
- ५) मतदार जनजागृती व विद्यार्थ्यांची मतदार नावनोंदणी, दि. २१-११-२०२१.
- ६) दि. २६ नोव्हेंबर २०२१ रोजी 'संविधान दिन' कार्यक्रमाचे आयोजन.

2) Extension, Co-curricular & Field based Activities :-

- 1) Resource Person 'Leadership & Political Participation in Local Self Government'. Organized : College of Chikhaldara. Dist. Amravati. (दि. ११-०७-२०२१ ते २५-०७-२०२१)
- 2) Subject expert :- National Workshop of Trilingual Fundamental Glossary of Political Science (English-Hindi-Marathi). Organised by Government of India. At New Delhi. (दि. २५-१०-२०२१ ते २९-१०-२०२१)
- 3) Resource Person 'Leadership & Political Participation in Rural Local Self Government'. (Certificate Course) Organized : College of Chikhaldara. Dist. Amravati. (दि. २६-०२-२०२२ ते ०४-०३-२०२२)
- 4) विशेष मार्गदर्शक रा.से.यो. शिबीर धाबेकर कॉलेज, कारंजा (लाड) दत्तक ग्राम : पारवा पोटी (दि. १० मार्च २०२२).

3) संशोधन लेख :-

- 1) Peer Reviewed International Multilingual Research Journal. Issue- 42, Vol-10, April to June 2022. MAH/MUL/03051/2012. ISSN-23199318.

4) महाविद्यालयेतर शैक्षणिक योगदान :-

- १) 'शिक्षक दिन' ५ सप्टेंबर २०२१ (निवृत्त शिक्षकांचा सत्कार आणि वृक्ष वाटप, ग्राम टिटवा येथे).
- २) कोरोना लसीकरणात सहभाग. दि. २४ सप्टेंबर २०२१. ग्राम मोझरी, पाडी, निंबी आरोग्य विभाग महाराष्ट्र शासन.
- ३) सहकार्यक्रम अधिकारी, रा.से.यो. विशेष शिबीर. (दत्तक ग्राम टिटवा दि. २ मार्च ते ९ मार्च २०२२).

- ४) व्याख्यान :- एस. आर. कॉलेज, वनोजा, जि. वाशीम.
दि. १२ एप्रिल २०२२. विषय :- 'संविधान जनजागृतीचे महत्व'.
- ५) व्याख्यान :- विश्वप्रभा कॉलनी, अमरावती. दि. १४ एप्रिल २०२२.
'डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचा व्यक्तिगत त्याग आणि सेवाभाव'.

5) विद्यापीठ कार्यातील सहभाग :-

- १) मूल्यांकन Summer 2022.
1) B. A. II (Sem. II)	Pol. दि. ०७-०७-२०२२ ते १३-०७-२०२२
2) B. A. III (Sem. VI)	Pol. दि. १४-०७-२०२२ ते १६-०७-२०२२
3) B. A. II (Sem. IV)	Pol. दि. २०-०७-२०२२ ते २९-०७-२०२२

सत्र २०२२-२३

1) Department Level Activities :-

- १) CBCS- NEP Training Program
Sant Gadge Baba Amravati University]
(Dt. 14 September 2022, G. N. A. College, Barshitakli).
- २) 'संविधान दिन' दि. २६ नोव्हेंबर २०२२. 'संविधान जनजागृती'.
- ३) दि. २५ जानेवारी २०२३ मतदार दिवसा निमित्त रॅली.
- ४) दि. २७ जानेवारी २०२३ 'परीक्षा पे चर्चा' राष्ट्रीय कार्यक्रमाचे प्रसारणाचे आयोजन.

2) Extension, Co-curricular & Field based Activities :-

- १) विशेष व्याख्यान :- 'संविधान दिन' दि. २६ नोव्हेंबर २०२२.
राजस्थान आर्य महाविद्यालय, वाशीम.
- २) हिवाळी २०२२ परीक्षा केंद्राधिकारी म्हणून कार्य.
- ३) दि. २६ जानेवारी २०२३ महाविद्यालयाद्वारे 'आदर्श शिक्षक' म्हणून सन्मान.

3) संशोधन लेख :-

- 1) PrintingArea, Peer Reviewed International Multilingual Research Journal. Issue-90, Vol-01, June 2022.
- 2) संशोधक UGC CARE LISTED
ISSN No. 2394-5990
वर्ष : ९० वे, डिसेंबर २०२२ - पुरवणी विशेषांक ०७.
- 3) Ajanta, Peer Reviewed Referred and UGC Listed Journal, No. 40776 Volume- XII, Issue I January - March 2023.

4) महाविद्यालयेतर शैक्षणिक योगदान :-

- १) प्रमुख मार्गदर्शक :- २३ फेब्रुवारी २०२३ संत गाडगेबाबा जयंती कार्यक्रम.
- २) माजी विद्यार्थी मेळाव्याचे आयोजन दि. २५ फेब्रुवारी २०२३.
- ३) रा.से.यो. विशेष शिबीर दत्तक ग्राम टिटवा. दि. ९ मार्च २०२३ ते १६ मार्च २०२३.

5) विद्यापीठ कार्यातील सहभाग :-

- १) पेपर सेटिंग B. A. III (Sem. V) दि. ०३-१०-२०२२
संत गाडगे बाबा अमरावती विद्यापीठ, अमरावती.
- २) Valuation : Dissertation of M. A. Sem. IV.
(Dr. Babasaheb Ambedkar Thought, Summer 2022)

सत्र २०१७-१८ रिझल्ट तक्ता (राज्यशास्त्र)

अ.क्र.	वर्ग	परीक्षार्थी	उत्तीर्ण	टक्केवारी
1)	B. A. I Sem II	40	21	<u>52.50%</u>
	College Result	152	18	11.84%
2)	B. A. II	30	24	<u>80.00%</u>
	College Result	74	44	59.46%
3)	B. A. III	23	19	<u>82.69%</u>
	College Result	73	21	28.77%

सत्र २०१८-१९ रिझल्ट तक्ता (राज्यशास्त्र)

अ.क्र.	वर्ग	परीक्षार्थी	उत्तीर्ण	टक्केवारी
1)	B. A. I Sem II	71	22	<u>30.99%</u>
	College Result	117	15	12.82%
2)	B. A. II Sem IV	18	12	<u>66.66%</u>
	College Result	62	25	40.32%
3)	B. A. III	25	19	<u>76.00%</u>
	College Result	74	30	40.54%

सत्र २०१९-२० रिझल्ट तक्ता (राज्यशास्त्र)

अ.क्र.	वर्ग	परीक्षार्थी	उत्तीर्ण	टक्केवारी
1)	B. A. I Sem II	49	48	<u>97.96%</u>
	College Result	75	74	98.67%
2)	B. A. II Sem IV	28	28	<u>100.00%</u>
	College Result	54	53	98.14%
3)	B. A. III Sem VI	10	10	<u>100.00%</u>
	College Result	33	33	100.00%

सत्र २०२०-२१ रिझल्ट तक्ता (राज्यशास्त्र)

अ.क्र.	वर्ग	परीक्षार्थी	उत्तीर्ण	टक्केवारी
1)	B. A. I Sem I	91	91	<u>100.00%</u>
	College Result	109	109	100.00%
2)	B. A. II Sem IV	41	41	<u>100.00%</u>
	College Result	60	60	100.00%
3)	B. A. III Sem VI	21	21	<u>100.00%</u>
	College Result	37	37	100.00%

सत्र २०२१-२२ रिझल्ट तक्ता (राज्यशास्त्र)

अ.क्र.	वर्ग	परीक्षार्थी	उत्तीर्ण	टक्केवारी
1)	B. A. I Sem II	101	55	<u>54.46%</u>
	College Result	136	22	16.17%
2)	B. A. II Sem IV	80	60	<u>75.00%</u>
	College Result	95	26	27.37%
3)	B. A. III Sem VI	35	31	<u>88.57%</u>
	College Result	56	46	82.18%

सत्र २०२२-२३ रिझल्ट तक्ता (राज्यशास्त्र)

अ.क्र.	वर्ग	परीक्षार्थी	उत्तीर्ण	टक्केवारी
1)	B. A. I Sem II	96	72	<u>75.00%</u>
	College Result	130	79	60.76%
2)	B. A. II Sem III	68	51	<u>75.00%</u>
	College Result	89	03	03.37%
3)	B. A. III Sem V	66	47	<u>71.21%</u>
	College Result	81	30	37.03%

Advantages and disadvantages of Social Media

Dr. Ramkrushna N. Gawande

(Asst. Professor in English)

Social media is useful for educational purposes. Social media allows you to reach a large audience and build your brand.

You can stay up to date & can connect to new people.

As well as it is free to use social media can make it easy to find groups of like-minded people or make new friends

There are some disadvantages of social media also.

The more time spend on social media can lead to cyberbullying social anxiety, depression and exposure to content that is not age appropriate.

The availability of the internet and smartpone has increased social media usage in everyone's life.

The advantages of Social Media are plenty. These include connections with people from different cultures, getting the latest updates on trending topics, sharing your creativity & interacting with individuals with similar interests.

Social media is useful for educational purposes. Social media allows you to reach a large audience and build your brand. You can stay up to date & can connect to new people. As well as it is free to use social media can make it easy to find groups of like-minded people or make new friends. The advantage of social media includes- finding your voice, showing empathy and

kindness, offering support, better communication, spreading news, building business as well as establishing authority. The social media can also be beneficial for society. It can help individuals connect and deepen their relationships. Social media also encourages students to learn and grow.

The positive effects of social media are plentiful. According to a Harward study routine social media use positively associates with social well-being self-related mindful users and keep a healthy perspective about social medias role in our lives. Then we can use it to inspire,

educate, show empathy and become better communicators. Social media is also an easy way to nurture existing relationships with family and friends who have moved away send messages, share photos call or host video chats to stay in touch. On social media, you can reach out to new connections and start developing relationship with them as well. whether they live nearby or on the other side of the world, you can easily communicate and share content. This level of connectedness is a unique advantage of digital media.

People of all ages can use social media to develop a platform with a larger audience than they had have in any other setting. This can help individuals build confidence, gain new communication skills, and quickly spread positive and important messages. Take Tik-Tok for instance. Teens and young adults have successfully grown enormous platforms whether their messages reach thousands or even millions of people regularly. You can also offer and receive support for the work you are doing, whether it is starting a new business sharing photography or writing poetry. Due to social media we can get faster help. For example if someone from a small town lost their dog, they could get the message out on social media. Everyone in the area could keep an

eye out and report back with information instantly. Social media is also an excellent place for more established businesses to grow and sell through marketing and advertising.

There are some disadvantages of social media also. The more time spent on social media can lead to cyber bullying social anxiety, depression and exposure to content that is not age appropriate. The availability of the internet and smart phone has increased social media usage in everyone's life. It has come to the point that it is though to live without social media. While it is full to use social media for posting photos, stories, sharing your thoughts and experiences and getting updated with the latest news and trends, you can fall into the dark side of social media too social media applications. Such as Facebook, Youtube, Twitter, Instagram and Twitter have made it thoughtful to connect to people worldwide. Can you recall the last time you put down your phone for 5minute and picked it up in less than a minute ? One of the most prominent negative effects social media has on people is their mental well-being Too much usage of social media apps can lead to mental health issues such as anxiety, disorder and depression. If you spend several hours on social media, it is primarily

true in the case of social media such as Facebook, Tik Tok, Instagram, etc are more likely to experience mood swings, loneliness, and symptoms of anxiety and depression. Reading & browsing through the unrealistic news, post and photos videos of others can trigger your brain to compare your lives to theirs, which is necessarily not true, causing psychological distress.

Social media makes us more self centered and less empathetic towards others. Fake news stories have been making headlines when people spend too much time on social media, they have trouble getting to sleep, leading to insomnia & other sleep disorders. Moreover the content on social media is not appropriate for children. As well as cyber attacks are

becoming more prevalent in today's world. people who are not confident in their skills may feel inferior when they post something on social media which can lead to low self esteem & depression.

As well as people constantly checking their phones for new messages or updates may become anxious if they do not see anything promptly. This can lead to stress & anxiety if people use social media excessively. There is no privacy on social media as it public by nature. Anyone can access the content posted on social media without prior notice or permission from the user who originally posted it. Getting closer to depression is another potential side effect of spending too much time on social media sites like Facebook or Instagram.

BHAUSAHEB LAHANE DNYANPRAKASHARTS' COLLEGE

PINJAR, DIST. AKOLA

DEPARTMENT OF ENGLISH

ACADEMIC PROFILE 2018 to 2023

Dr. Ramkrushna N. Gawande

(Asst. Professor in English)

Session 2017-18

Departmental Activities :-

- 1) Right to know workshop organized by Dept. of Pol. Sc. 11 Oct. 2017
- 2) Active participation in Plantation Program of 7 Crore trees of Govt. 1-7-217.
- 3) Completed Online Course under 'National Webinar. On "Assessment & Accreditation : A Revised Accreditation frame work" for affiliated colleges.

Contribution To College Level Activities :-

- i) Co-ordinator of NAAC.
- ii) Co-ordinator of Career Oriented course.
- iii) Member of College Development Committee.
- iv) Co-ordinator of Admission Committee.
- v) Member of "Motipushpa" College Magazine.
- vi) Member of Annual Planning Committee.
- vii) External & Internal Examination of Viva*Voce exam.
- viii) Actively Participate in Maharashtra Government 7 Crore Tree Plantation.

Session 2017-18 Results

Sr. No.	Class	Admitted Student	Passed Student	Result Percentage	College Result
1)	B. A. I 1st Semi.	152	36	23.68%	11.84%
2)	B. A. II	74	55	74.32%	--
3)	B. A. Final	73	23	31.51	--

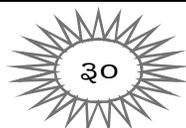
Session 2018-19

Departmental Activities :-

- 1) Participation in workshop organised by Pol. Sci. department. On Awareness Program.
- 2) Organized 'Matadar Janjagruti Rally' in Pinjar village. 26 Nov. 2018.
- 3) Successfully completed the MSCIT examination with 79 percent.
- 4) Valuated 140 answerbooks from 16-11-19 to 28-11-2019.
- 5) Valuated 225 answerbooks from 18-11-19 to 23-11-2019.

Contribution To College Level Activities :-

- 1) Co-ordinator of NAAC College level.
- 2) Co-ordinator of Career Oriented course,
- 3) Co-ordinator of Admission Committee.
- 4) Member of Yearly Planning Committee.

Session 2018-19 Results

Sr. No.	Class	Admitted Student	Passed Student	Result Percentage	College Result
1)	B. A. I 1st Semi.	117	34	29.67%	12.82%
2)	B. A. II Sem. IV	62	34	54.83%	40.32%
3)	B. A. Final	74	33	44.59%	40.54%

Session 2019-20

Departmental Activities :-

- 1) Active participation in C. M. Fund for Sangli Kolhapur flood affected people. (21000/- Total) 16-08-2019.
- 2) Evaluated 106 answerbooks of B. A. Sem. 5 from 11-12-2019 to 14-12-2019.
- 3) Evaluated 414 answerbooks of B. A. Sem. I from 30-11-2019 to 10-12-2019.
- 4) Evaluated 181 answerbooks of B. A. Sem. I from 17-12-2019 to 20-12-2019.
- 5) Evaluated 120 answerbooks of B. A. I Sem. II during 23-07-2019 to 25-07-2019.
- 6) Evaluated 125 answerbooks of B. A. II Sem. IV during 25-07-2019 to 29-07-2019.
- 7) Evaluated 140 answerbooks of B. A. III during 26-11-2019 to 28-11-2019. 225 Paper evaluated from 18-11-2019 to 23-11-2019.
- 8) Attended as a Chief guest in the gathering function of S. S. S. M. College of Agriculture, Pimpalkhuta, Dist. Amravati.
- 9) Co-ordinator of Career Oriented course,

Session 2019-20 Results

Sr. No.	Class	Admitted Student	Passed Student	Result Percentage	College Result
1)	B. A. I 1st Semi.	75	74	98.67%	98.67%
2)	B. A. II Sem. IV	54	53	98.15%	98.14%
3)	B. A. Final Sem. VI	33	33	100%	100%

Session 2020-21

Departmental Activities :-

- 1) Active participation as a Chief Guest in College gathering function of S. S. S. M. College of Agriculture, Pimpalkhuta, Dist. Amravati. On 19-02-2020.
- 2) Contribution to valuation work of Winter examination 2019.
- 3) Actively participated in National Webinar on "Intellectual Property Rights & Research Ethics". Organized by Jijamata Mahavidyalay, Buldana. On 2 March 2021.
- 4) Published paper entitled "Feminism & Identity in Shashi Deshpande's Select Novels" in Parishodh Journal Volume X, Issue VI, June 2021.
- 5) Participated & Published paper in National Conference. On "Issue & Challenges of the new strain of mutated coronavirus in all over India". Organized by Shri. JJT University, Rajasthan. On 26 March 2021.
- 6) Participated in Online National Conference (Multi diciplinary). On "Women Empowerment through Skill Development & Vocational Education". Organized by Shri. JJT University, Rajasthan. On 21 Dec. 2021.

- 7) Published Research Article on "Study of Human Psychology & Lifestyle for better health care during the phase of new strain of muted Corona Virus" in International Conference. dt. On 24 & 25 April 2021. Organized by Shri. JJT University, Rajasthan.
- 8) Participated in Vaccination Program. Organized by Primary Health Centre, Pinjar. On 24 Sept. 2021 at Mozri Bk & Pardi.
- 9) Program Officer of N. S. S. and Organized Residential Camp at Titwa of 7 days.

Session 2020-21 Results

Sr. No.	Class	Admitted Student	Passed Student	Result Percentage	College Result
1)	B. A. I	109	109	100%	100%
2)	B. A. II	60	60	100%	100%
3)	B. A. Final	37	37	100%	100%

Session 2021-22

Departmental Activities :-

- 1) Organized Program of Felicitation of retired Head Master at Titwa vil- lage. On 5th Sept. 2022 & felicitated 7 retired head masters.
- 2) Organized Debate Competition on 'Bhartiya Sanvidhan'.
- 3) Distribution of tree plants to villegers at Titwa village.
- 4) Distributed 120 tree plant at Bhendimahal village on the occasion of 'Vasundhara Din'.
- 5) Organized Special Camp of N. S. S. at 'adopted village Titwa'.

Session 2021-22 Results

Sr. No.	Class	Admitted Student	Passed Student	Result Percentage	College Result
1)	B. A. I (Sem. II)	136	59	43.38%	16.17%
2)	B. A. II (Sem. IV)	95	28	29.47%	27.36%
3)	B. A. Final Sem. VI	56	50	89.29%	82.12%

Session 2022-23

Departmental Activities :-

- 1) Organized Covid Vaccination Program in the College with the help of Primary Health Centre, Pinjar.
- 2) Felicited Ex-military Persons. On 14 Aug. 2023.
- 3) Participated & Organized 'Tiranga Rally'. On occasion of 'Swatantrya cha Amrut Mahotsav'. On dated 13 August 2023.
- 4) Organized N. S. S. Residential Camp at adopted village, Titwa.
- 5) Completed Ph. D. in English. On dated 24 May 2022.

Session 2022-23 (Winter) Results

Sr. No.	Class	Admitted Student	Passed Student	Result Percentage	College Result
1)	B. A. I (CBCS) Sem. I	130	92	70.77%	64.32%
2)	B. A. II Sem. III	89	04	4.49%	3.37%
3)	B. A. Final Sem. V	81	60	74.07%	37.03%

॥ श्री ज्ञानेश्वरीतील मोक्ष व संन्यास योग ॥

डॉ. एम. के. फडणीस
(मराठी विभाग)

‘श्रीमद् भगवद्गीता’ हा भगवान श्रीकृष्ण व अर्जून या दोघांतील संवाद, उपनिषद, योगशास्त्र आणि ब्रह्मविद्या अशा चार अंगांचा ग्रंथ आहे. संस्कृत गीतेवर शके १२१२ मध्ये श्री ज्ञानेश्वरांनी जी टीका केली आहे, ती टीका म्हणजेच ‘श्री ज्ञानेश्वरी’ अर्थात ‘भावार्थदीपिका’ हा ग्रंथ होय. गीतेचा भावार्थ ज्ञानेश्वरीत आला असल्याने ती तत्त्वज्ञानाने जड झालेली नाही. श्री ज्ञानेश्वरीत तत्त्वज्ञान आहे, पण ते दृष्टांतादी अलंकारांनी बोधपूर्ण केले असून शिवाय तीमध्ये काव्यमयताही आहे. अशी ही अपूर्व गीता-टीका आहे. श्री व्यासांची पदे ध्यानी घेत हे गीतासार मराठीत आणले आहे, हे अठराव्या अध्यायाच्या शेवटी श्री ज्ञानेश्वरांनी नम्रपूर्वक सांगितले आहे.

आणि तोचि हा मी आतां । श्री व्यासांची पदे पाहतां पाहतां ।
आणिला श्रवणपथा । मन्हाटिया ॥

आणि माझा हा प्रयत्न धारिष्ट्याचा असला तरी अनुचित नाही,
हे श्री ज्ञानेश्वर महाराज आत्मविश्वासाने सांगत आहेत.

प्रतिपाद्य विषय :-

गीतेतील प्रत्येक अध्यायाला विशिष्ट योगाचे नाव दिले आहे. गीतेतील ‘योग’ या शब्दाचा ‘जोडणे’ हा अर्थ प्रसिद्धच आहे. जीवाचा आत्म्याशी व आत्म्याचा परब्रह्माशी योग जणू पुन्हा घडवून आणणे हा ब्रह्मविद्येचा हेतू आहे. गीतेचा प्रथम अध्याय ‘अर्जुनविषादयोग’ असून अठराव्या अध्यायाचे नावच मुळी ‘मोक्षसंन्यासयोग’ असे आहे. अध्याय एक ते अध्याय सतरापर्यंत श्रीकृष्णाच्या उक्तीचे सार या अठराव्या अध्यायात एकवटले आहे. श्री ज्ञानेश्वरांनी तर या अध्यायाला ‘अर्थमात्रांचा कलशाध्याय’ असेच म्हटले आहे. गीतेतील अठराव्या अध्यायात ७८ श्लोक आहेत. त्या श्लोकांवर श्री ज्ञानेश्वरांनी भाष्य करून त्यांचा

विस्तार १८१० ओव्यांमध्ये केला आहे. या अध्यायात श्री ज्ञानेश्वरांनी अनेक विषय वर्णिले आहेत. त्यापैकी काही विषयांचे विवेचन करण्याचा हा अल्पसा प्रयत्न म्हणजे हा लेख होय.

गुरुनमन व गीतास्तवन :-

श्री ज्ञानेश्वरीच्या अठरा अध्यायांपैकी सुमारे तेरा अध्यायांमध्ये श्री ज्ञानेश्वरांच्या मनातील गुरुभक्तीचा कल्लोळ दिसून येतो. गुरु श्री निवृत्तीनाथांबद्दल असलेल्या अकृत्रिम प्रेमांमुळे व असीम अशा श्रद्धेमुळे दोघांच्या हृदयसंवादातून कृष्णार्जून हृदयसंवादाचीच प्रतीती यावी असे हे नमन आहे. या अध्यायाच्या प्रारंभीच आलेले हे नमन थोडे संस्कृतप्रचूर वाटते.

जय देव जयदेव निर्मळ । निजजनाखिलमंगळ ।

जन्मजराजलदजाळ । प्रभंजन ॥

या ओवीने प्रारंभ झालेले श्री ज्ञानेशाचे नमन, माझ्यातील गीतार्थ सज्जनांच्या मनास मान्य होण्यासाठी, आपल्या कृपेची मुद्रा माझ्यावर उमटवा अशी विनवणी करण्यापर्यंत गेले आहे. इथे श्री निवृत्तीनाथांची पाऊण ओवी ऐकून श्री ज्ञानेश्वर महाराज समाधान पावतात व गीतास्तुतीकडे वळतात. गीताग्रंथ हे रत्नखचित देवालय असून, त्याचा कळस अर्थरूपी चिंतामणीचा आहे. याच कारणास्तव मी या अठराव्या अध्यायास कळसाची उपमा दिली आहे, असे श्री ज्ञानेश्वर महाराज म्हणतात. शिवाय हा कळस श्री वेदव्यासांनी गीतारूपी देवालयावर बसविला आहे.

मी कळसु याचि कारणें । अठरावा अध्याय म्हणें ।

उवाइला बादरायणे । गीताप्रासादा ॥

पुढे पुढे तर श्री ज्ञानेश्वरांनी गीतेवर मंदिराचे मोहक असे रूपक केले आहे. या गीताश्रवणाने, पठणाने साधकाला मोक्षच मिळायचा. श्री ज्ञानेश्वरांनी गीतास्तवनासह पुन्हा पुन्हा श्री गुरुगौरव केला आहे. त्यांनी गुरुला चंद्र, सूर्य, सागर, आकाश व वेद यांच्यापेक्षाही श्रेष्ठ ठरविले आहे.

अनन्यसाधारण अध्याय :-

ज्या हेतूने श्रीकृष्णाने गीताकथनास प्रारंभ केला आहे तो हेतू येथे सफलसंपूर्ण होतो आहे. अठराव्या अध्यायाच्या प्रारंभीच पार्थाने- पार्थसारथीला 'त्याग' आणि 'संन्यास' या वरवर समान अर्थ वाटणाऱ्या संकल्पनांचा अर्थ नम्रतेने विचारला आहे. श्रीकृष्णाचे जे उत्तर आहे, तोच हा अनन्यसाधारण अठरावा अध्याय होय. श्रीकृष्ण उक्तीचा मागोवा घेत घेत श्री ज्ञानेश्वरांनी 'त्याग' व 'संन्यास' विषयी सांगायला सुरुवात केली आहे.

त्याग आणि संन्यास :-

जे सर्वथैव कर्म सोडणे, त्या सोडण्याला संन्यास म्हणावे. आणि कर्मकर्तृत्वाचा अभिमान व फल (कर्माचे) ह्यांचा त्याग करणे, यालाच त्याग असे म्हणतात.

जे निपटूनि कर्म सांडिजे ।

ते सांडणे संन्यासु म्हणिजे ।

आणि फलमात्र का त्यजिजे । तो त्यागु गा ॥

अर्थात काम्यकर्म (मनात कामना किंवा इच्छा धरून केलेले कर्म) सोडून देणे म्हणजे संन्यास; आणि कर्म करूनही त्यांच्या फळांचा त्याग करणे म्हणजे खरा त्याग होय. शिवाय 'त्यागाच्या' भावनेखेरीज 'संन्यास' व्यर्थच होय.

नित्यनैमित्तिक कर्म :-

नित्यकर्म (दैनंदिन कर्म) व नैमित्तिक कर्म (काही निमित्ताने करावी लागणारी कर्मे उदा. श्राद्धे, अतिथीसत्कार) ही स्वाभाविक आहेत. नित्यनैमित्तिक कर्मे तर करावी, मात्र फळांचा त्याग करावा. परंतु काम्यकर्माविषयी मुमुक्षूंच्या (मोक्षाच्या वाटेवर चालणारा साधक) आवड नसलेली बरी. या काम्याच्या त्यागालाच संन्यास असे म्हणावे. तात्पर्य फळांची आशा आणि देहाचा अहंकार सोडून कर्मे करावी.

जोपर्यंत साधकाचा आत्मज्ञानासंबंधीचा विचार पक्का होत नाही, तोपर्यंत त्याने यज्ञ, दान व तपावर रूसू नये.

त्रिगुण : सत्त्व-रज-तम :-

प्रत्येकाच्या व्यक्तिमत्त्वाच्या घडणीमध्ये प्रमुख असणाऱ्या स्वभावगुणांनुसार व्यक्तीव्यक्तीमधील भिन्नता अवलंबून असते. या स्वभावगुणांनुसार व्यक्तिमत्त्वाचे तीन प्रकार गीतेत दर्शविले आहेत. चांगला (सात्त्विक), विकारवश

(राजस), तमोगुणी (तामस), अज्ञानाचे विरल-मध्यम-घन आवरण म्हणजे अनुक्रमे- सत्त्व-रज-तम हे त्रिगुण आहेत. आणि त्रिगुणातीतता (त्रिगुणांच्या पलीकडे जाणे) म्हणजे- 'सच्चिदानंदस्थिती' होय. सत्त्वगुण हा उत्तम असून, रजगुण मध्यम तर तमोगुण हा कनिष्ठच आहे. त्याग, श्रद्धा, यज्ञ, कर्म, कर्ता, बुद्धी, धैर्य व सुख हे मानवी जीवनाचे पैलू त्रिगुणात्मक आहेत. त्यांचेही पुन्हा सात्त्विक-राजस-तामस असे तीन वर्ग होतात. सात्त्विक हे मोक्षदायक तर राजस व तामस हे बंधनकारक आहेत.

तामस त्याग :-

फळांची आशा व देहाचा अहंकार सोडून कर्मे करणे हे तामसी माणसाला जमत नाही. हा माणूस अंधारात चालत असतांना, अंधारावर रागावतो व आपल्याच डोळ्यात नखे खुपसून घेतो. त्याप्रमाणे कर्मे ही जन्मबंधनास कारण आहेत म्हणून त्यांच्यावर रागावून तो ती सर्व कर्मे करणेच सोडून देतो. त्याच्या कर्मत्यागास, तामस त्याग असे म्हणतात.

राजस त्याग :-

राजसी पुरुष कर्मांच्या कटकटीला कंटाळतो. बहुतेक भाग्याने नरदेह लाभला, तेव्हा नित्यकर्मे करून त्याला शिणवा कशासाठी ? त्याऐवजी सहज मिळालेले भोग भोगणे काय वाईट ? असा जो कर्माचा त्याग, त्याला राजस त्याग म्हणावे.

सात्त्विक त्याग :-

जे कर्म आपल्या वाट्याला आले आहे, ते नीट गौरवून करावे. मात्र ते कर्म 'मी करीत आहे, असा आठवदेखील मनात उठू देऊ नये.

परी हे मी करीतु असे । ऐसा आठवु त्यर्जीं मानसं ।

तैसॅचि पाणी दे आशे । फळाचिये ॥

आंब्याची साल आणि कोय रसहीन असतात, म्हणून काय कोणी आंबाच टाकून देतो की काय ? त्याचप्रमाणे कर्माचा अहंकार आणि कर्मफळाची इच्छा या दोन्हीमुळे कर्म बंधनकारक होते. ती टाकली की साधक सुखिया झाला. सात्त्विक त्याग म्हणतात तो हाच. शुद्ध सत्त्वगुणाने आत्मबोधाची दृष्टी उजळते. तात्पर्य कर्ता व कर्म, अशी भिन्नत्वाची जाणीवही उठू देऊ नये, तो सात्त्विक त्याग होय.

कर्मप्रकार व कर्मफळे :-

कर्माचे प्रकार तीन व फळेही तिनच आहेत. इष्ट कर्माला सात्त्विक फळ, इष्टानिष्ट कर्माला राजस फळ, तर अनिष्ट कर्माला तामसी फळ लागते. परंतु जे फळाची आशा सोडू शकत नाही त्यांना कर्माची फळे भोगावीच लागतात. कर्मफळाचा त्याग कसा करावा? हे सांगणारी समर्पक ओवी श्री ज्ञानेश्वर महाराज सहजच सांगतात.

एन्हवी जाईचिया फुलां फांकणे ।

त्याचि नाम जैसॅ सुकणे।

तैसे कर्ममिषें न करणें । केलें जिहीं ॥

अर्थात, जाईचे फुल उमलले की ते लगेच कोमेजायचे, तसे फलाशा टाकून कर्म केले की ते संपायचे. अशा साधकांवर सत्त्वगुणाच्या वाढीमुळे श्रीगुरुंची कृपा होते. साधकाच्या मनातील द्वैतभाव नाश पावतो. मग कुठली ही तीन प्रकारची फळे आणि कुठले कर्म ? या सर्व कर्मांमध्ये आत्मा कधीही लिप्त होत नाही. भासतो तो केवळ अज्ञानामुळे. आरसा आणि त्यात पाहणारा कधीही एकरूप होत नाही. तसाच आत्मा आणि कर्म यामध्ये भेद

आहे. कर्माचे संकल्प होण्यास हेतू काय ? तर मन. मनावेढे संकल्प वाणीत उतरतात, आणि मग इंद्रियाकरवी घडते क्रिया. अशाप्रकारे जीव कर्ता होतो. परंतु या सगळ्या गुंतवळ्यात आत्मा अलिप्तच असतो. म्हणून आत्म्याला देही असूनही विदेही म्हटले आहे.

ज्ञाता-ज्ञेय-ज्ञान :-

अज्ञानाच्या वस्त्रावर ज्ञाता, ज्ञेय व ज्ञान ही तिघे विपरीत ज्ञानाचे चित्र काढत असतात. कर्माचा प्रारंभही ही तिघेच करतात.

ज्ञाता :-

ज्ञान इंद्रियांच्याद्वारे आपले व्यवहार करते. जीवाला सुखदुःखांचा अनुभव आणून देते. सुषुप्ति अवस्थेत (अज्ञानाच्या गाढ झोपेत) जिथे लिन होऊन राहाते, त्याला म्हणावे ज्ञाता.

ज्ञान :-

जे जाणून घ्यायचे आहे ते जाणून घेतल्यानंतरचे आकलन म्हणजे ज्ञान. परंतु हे अर्जुना हे शुद्धज्ञान नव्हे, तर विपरीत ज्ञान होय. याची उपज ही अविद्येच्या पोटी होते. ज्ञेय (जे जाणायचे आहे ते) व ज्ञाता या दोघांमध्ये याचा (ज्ञान) व्यवहार चालतो.

ज्ञेय :-

शब्द, स्पर्श, रूप, रस आणि गंध अशा पाच विषयांनी एकच ज्ञेय नटलेले असते. जसा एकच आंबा; पण तो रसाला मधुर, वर्णाला पिवळसर, परिमळाला सुगंधी, स्पर्शाला मऊ असतो. तसेच हे एकच ज्ञेय परंतु इंद्रियागणिक वेगवेगळे झालेले. म्हणजे ज्ञानच विषयापर्यंत पोहोचले की ज्ञेय होते.

आता ही त्रिपुटी तुला सांगितली असे श्रीकृष्ण

म्हणतात. ज्ञेय जर आवडू लागले तर, मग ते मिळवितांना ज्ञात्याला क्षणाचाही विलंब सहन होत नाही. तात्पर्य प्रिय किंवा अप्रिय पाहिल्यावर ज्ञात्याची जी मनःस्थिती होते; आणि मग त्याचा त्याग किंवा स्वीकार करण्याबद्दल कर्म उत्पन्न होते. या त्रिपुटीमध्ये वावरत असताही आत्मा या अवघ्याहूनी वेगळाच असतो. ज्ञानाचेही सात्त्विक ज्ञान, राजस ज्ञान आणि तामस ज्ञान हे तीन प्रकार पडतात. त्यातील सात्त्विक ज्ञान बघणे श्रेयस्कर होय.

सात्त्विक ज्ञान :-

सात्त्विक ज्ञान कसे ? तर ते उदय पावताक्षणीच ज्ञेय आणि ज्ञाता ही दोन्ही बुडतात.

जैसा सूर्य न देखे अंधारे । सरितो नेणजती सागरें ।

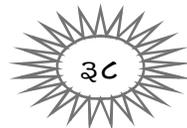
कां कवळिलिया न धरे । आत्मच्छाया ॥

अर्थात, सूर्याला जसा अंधःकार माहितच नाही; समुद्राला नद्या ठाव्या असत नाही किंवा घट्ट मिठी मारली तरी आपली सावली आपण धरू शकत नाही, त्याचप्रमाणे या सात्त्विक ज्ञानाला महादेवापासून लहान अशा तृणापर्यंत वेगळेपण माहितीच नाही. सगळे एकरस होऊन जाते. हे सात्त्विक ज्ञान होय.

अठराव्या अध्यायात जे जे त्रिगुणात्मक सांगितले आहे त्यामध्ये कर्म, कर्ता, बुद्धी व धैर्य हे प्रकारही त्रिपुटीमध्ये मोडतात. त्याचप्रमाणे सुखही त्रिगुणात्मकच आहे.

सात्त्विक सुख :-

हे सुख सहजासहजी लाभत नाही. यमदमांचे चपाटे सोसल्यावर अंगी वैराग्य उत्पन्न होते. मग श्रवण व व्रतांचे आचरण, किंवा क्षीरसमुद्र घुसळण्याचा शीण भोगल्यानंतर अमृताचा लाभ व्हावा, तशी बुद्धी आत्म्याशी

एकरस झाली, म्हणजे जे उन्मळून चहूंबाजूस पडते ते सात्त्विक सुख होय.

राजस सुख व तामस सुख :-

विषयोपभोग (इंद्रियसुखे) ही प्रथम अमृतासारखी गोड वाटतात. परंतु परिणामी ती विषासारखी घातक करायची. अपेयपान करणे, खाऊ नये ते खाणे, वाईट स्त्रियांच्या संगतीत राहणे, समोरच्याला ठार मारणे, द्रव्य हरण करणे या सर्व गोष्टींमुळे आळस व झोप यांनी वेढलेले जिणे व त्यातून मिळविलेले सुख म्हणजे तामस सुख होय.

आत्मबोधप्रशस्ती अवस्था :-

एकदा का गुरुवाक्यामुळे साधकाचा आत्मानुभव जागा झाला की, ज्ञाता-ज्ञेय-ज्ञान ही वेगळी मुळी उरतच नाही. ही अवस्था श्री ज्ञानेश्वरांनी सुंदर अशा रूपकामधून वर्णिलेली आहे. आत्मलाभासाठी साधकाने केलेले श्रमही नाहीसे होतात व एक अपूर्व समाधान भरून राहते. या स्थितीला 'आत्मबोधप्रशस्ती अवस्था' असे म्हणतात.

भक्तिविचार :-

सातव्या अध्यायात भक्तीचे, आर्त, जिज्ञासू, अर्थार्थी व ज्ञानी असे चार प्रकार सांगितले आहेत. अठराव्या अध्यायात भक्तीच्या चवथ्या प्रकाराचे वर्णन करतांना 'सहजस्थिती' अशी एक अवस्था श्री ज्ञानेश्वर योजतात. ज्ञानीभक्तीचे उदाहरण देतांना ते म्हणतात की, आरशाला आरसा दाखवावा, काय होईल ? त्याचप्रमाणे पुरुषोत्तम आणि भक्त यामधील द्वैत शोधणे कठीण होते. आणि हा ज्ञानीभक्त-

एवं तो बोले ते स्तवन । तो देखे तो दर्शन ।

अद्वयामज गमन । तो चाले तें चि ॥११८०॥

तो करी तेतली पुजा । तो कल्पी तो जणू माझा ।

तो असे तेचि कपिध्वजा । समाधी माझी ॥११८१॥

अर्थात, ज्ञानीभक्ताची सर्व कर्मे परमेश्वराच्या ठायी वितळतात व त्याला मोक्षपद लाभते. तात्पर्य, श्रीकृष्ण येथे पार्थाला सर्व कर्मांचा संन्यास माझ्या ठायी कर असे सांगत आहेत. हा कर्मसंन्यास तुझ्या हातून घडला की तू युद्धसन्मुख होशील. श्रीकृष्णाने हा सर्व रहस्यांचा राजा जो मी, त्या माझेही आत्मज्ञान तुला दिले आहे. तो देत असतांना संवादाचे सुख मीच भोगले, असा संतुप्त भाव श्रीकृष्ण व्यक्त करतो. दिवलीने दिवली उजळवी त्याप्रमाणे अर्जुन आत्मज्ञानाने उजळल्या गेला. आणि सर्व रूपसांमध्ये रूपस असलेल्या श्रीकृष्णाने अर्जुनाला मिठी मारताक्षणीच दोन्ही हृदयसरोवरे एक झालीत.

समारोप :-

संत श्री ज्ञानेश्वरांनी या अठराव्या अध्यायात भक्तीचा कळस गाठला आहे. नंतर श्रोत्यांना आदरभाव देऊन ते पसायदानाकडे वळलेत. अठराही अध्यायांचे सार पसायदानात उमटले आहे. त्यातून श्री ज्ञानेश्वरांचे विश्वप्रेम व विश्वकल्याणाची तळमळच व्यक्त झाली आहे. श्री ज्ञानेश्वरी निर्मितीचे जे कर्म श्री ज्ञानेश्वरांच्या हातून घडले त्याचेही श्रेय ते सहजच गुरुरूपी परमेश्वराला अर्पण करतात. तसेच कर्मांचे फळही त्यांनी श्रोतारूपी भगवंतास अर्पण केले आहे.

मोतीपुष्प २०२२-२३

भाऊसाहेब लहाने ज्ञानप्रकाश आर्ट्स कॉलेज, पिंजर

ता. बार्शिट्ठाकळी, जि. अकोला

मराठी विभागाचे गत सहा वर्षातील उपक्रम आणि निकालांची टक्केवारी

डॉ. एम. के. फडणीस

सहायक प्राध्यापक (मराठी विभाग)

सत्र २०१७-१८

A) Administrative Responsibility of the college :-

- १) समन्वयक, आय. क्यु. ए. सी.
- २) समन्वयक, टाईम टेबल कमिटी
- ३) संपादक : वार्षिकांक (मोतीपुष्प)
- ४) प्रमुख : सांस्कृतिक घडामोडींबाबतप्रसिद्धी समिती
- ५) आयु. यु. ए. सी व राज्यशास्त्र विभागाद्वारे आयोजित राज्यस्तरीय निबंध स्पर्धा २०१८.
- ६) सदस्य : 'युगवाणी' (त्रैमासिक, वि. सा. संघ, नागपूर)
- ७) सदस्य : शासकीय जिल्हा ग्रंथालय, अकोला.

B) Department Level Activities :-

- १) बी. ए. भाग १ (मराठी साहित्य), बी. ए. भाग २ (मराठी) आणि बी. ए. भाग ३ (मराठी साहित्य) या वर्गातील विद्यार्थ्यांचे सेमिनार्स, सामुदायिक गटचर्चा व गृहपाठ देऊन वार्षिक प्रात्यक्षिक व मौखिक परीक्षा घेऊन गुणदान केले.
- २) 'मराठी शुद्धलेखनाचे नियम व लेखन' या विषयावर दि. ०३-०३-२०१८ रोजी विभागाने एक दिवसीय कार्यशाळा घेतली.
- ३) 'डिजिटल इंडिया' या विषयावर दि. २९-०८-२०१७ रोजी विशेष कार्यक्रमात विभागाने सहभाग घेतला.
- ४) दि. ३०-११-२०१७ रोजी विद्यार्थ्यांसाठी 'व्यक्तिमत्त्व विकास' या विषयावर एक दिवसीय कार्यशाळा मराठी विभागाने घेतली.

- ५) महाविद्यालयात संपन्न होणाऱ्या थोर पुरुषांच्या जयंती व पुण्यतिथी उत्सवात मराठी विभागाने सहभाग नोंदविला.
- ६) महाविद्यालयात आयोजित सराव परीक्षेसाठी मराठी / मराठी साहित्य विषयाच्या प्रश्नपत्रिकांचे सेटींग, वर्गावर पर्यवेक्षण व उत्तरपत्रिकांचे मूल्यांकन केले.
- ७) वादविवाद स्पर्धेसाठी महाविद्यालयाचा विद्यार्थी तुषार राऊत यास विषयाची तयारी करून पाठविले. बाबुजी देशमुख वाचनालय अकोला, दि. ०३-१०-२०१८.
- ८) ३१ व्या मराठी प्राध्यापक परिषदेच्या अधिवेशनात (दि. ०१-०२-२०१८) सहभाग.

C) University's Exam. Work :-

- १) विद्यापीठाने मंजूर केलेल्या आमच्या महाविद्यालयाच्या केंद्र क्र. २२६ वर विद्यापीठ परीक्षांमध्ये विविध परीक्षांच्या पर्यवेक्षणाचे कार्य विविध पाळ्यांमध्ये केले.
- २) विद्यापीठाच्या बी. ए. भाग २ (मराठी), बी. ए. भाग ३ (मराठी साहित्य व मराठी) या परीक्षांमधील (हिवाळी / उन्हाळी) उत्तरपत्रिकांचे मूल्यांकन सं. गा. बा. अमरावती विद्यापीठाच्या केंद्रीय मूल्यांकन कक्षात केले.

D) Research & Publication :-

- १) प्रबंधावर आधारित 'श्री. दा. पानवलकर यांचे कथाविश्व' हे पुस्तक स्नेहवर्धन प्रकाशन, सदाशिव पेठ, पुणे यांनी प्रकाशित केले आहे. दि. २६ जानेवारी २०१८.

सत्र २०१८-१९

A) Administrative Responsibility of the college :-

- १) समन्वयक, आय. क्यु. ए. सी.
- २) समन्वयक, टाईम टेबल कमिटी
- ३) संपादक व समन्वयक : वार्षिकांक (मोतीपुष्प) तथा
सांस्कृतिक घडामोडींबाबत प्रसिद्धी समिती.
- ४) सांस्कृतिक कार्यक्रम व क्रीडा स्पर्धा समिती.
- ५) कार्यक्रम अधिकारी : राष्ट्रीय सेवा योजना (महाविद्यालयीन पथक).

B) Innovative Teaching :-

- १) बी. ए. भाग १, २ व ३ च्या सर्व विद्यार्थ्यांशी गटाप्रमाणे सामुदायिक चर्चा, सेमिनार, गृहपाठावर आधारित वार्षिक प्रात्यक्षिक व मौखिक परीक्षा घेऊन गुणदान विद्यापीठास सादर केलेत.

C) Department Level Activities :-

- १) मराठी विभागातर्फे महाविद्यालयातील सर्व विद्यार्थ्यांसाठी एक दिवशीय परिसंवाद (दिनांक ०५--११-२०१८) आयोजित केला होता. विषय : संतवाणीतील प्रबोधन.
- २) मराठी विभागाने या वर्षात ६ ऑक्टोबर २०१८ रोजी व्यसनमुक्ती कार्यशाळेचे आयोजन विद्यार्थ्यांसाठी केले होते. प्रमुख मार्गदर्शक : डॉ. अशोक वाहुरवाघ.
- ३) जी. एन. ए. कॉलेज बार्शिटोकळी येथे 'मराठी विषयाच्या सहायक प्राध्यापकपदासाठी मुलाखती घेण्यासाठी विद्यापीठाद्वारे विषय तज्ञ म्हणून उपस्थित होतो. (दि. ०६-१०-२०१८)
- ४) यु. जी. सी.-एच. आर. डी.सी. तर्फे आयोजित मराठी विषयाचा उजळणी वर्ग दि. २५-०७-२०१८ ते १४-०८-२०१८ या कालावधीत पूर्ण केला. स्थळ:- रा. तु. म. नागपूर विद्यापीठ, नागपूर, ग्रेड- 'ए'.
- ५) सं. गा. बा. अमरावती विद्यापीठाच्या रा. से. यो. विभागाच्या महाविद्यालयीन (N.S.S.) विद्यार्थ्यांना प्रोत्साहनपर गुण पाठविलेत. नियमित कार्यक्रम, श्रमसंस्कार शिबीर यासंदर्भात त्यांना १० पैकी प्रोत्साहनपर गुण प्राप्त होत असतात.
- ६) माझ्या पीएच. डी. पदवीचे समग्र हस्तलिखित (Manuscript) महाविद्यालयाच्या ग्रंथालयास विद्यार्थ्यांच्या अवलोकनार्थ सुपूर्द केले.

D) Student related co-curricular, extension & field based activities :-

- १) महाविद्यालयाच्या परिसरात वृक्षारोपणाचा कार्यक्रम घेऊन (सौजन्य :- सामाजिक वनीकरण विभाग व महाराष्ट्र शासनाच्या १३ कोटी वृक्षलागवड योजनेत) रा. से. यो. तर्फे ५० वृक्ष लावलेत. (दि. ११-०८-२०१८)

- २) महाविद्यालयात विद्यार्थी व कर्मचाऱ्यांसाठी रक्तगट व हिमोग्लोबीन प्रमाण तपासणी शिबीर, दि. ०१-१०-२०१८ रोजी घेतले. (सौजन्य :- हेडगेवार रक्तपेढी, अकोला, लाभार्थी ९०).
- ३) राष्ट्रीय सेवा योजनेद्वारा आठ दिवसांचे ५० विद्यार्थ्यांचे विशेष श्रमसंस्कार निवासी शिबीर, दत्तकग्राम- भेंडीमहाला येथे घेतले.
- ४) 'पाण्याचे दुर्भिक्ष' या विषयावर विद्यार्थ्यांसाठी पाणी फाऊंडेशन, बार्शिटोकळी द्वारा प्रात्यक्षिकासह उद्बोधनाचा कार्यक्रम घेतला. सौजन्य :- श्री. संघपाल वाहुरवाघ.
- ५) महात्मा गांधी यांच्या १५० व्या जयंती वर्षारंभ सप्ताहात रा. से. यो. तर्फे महाविद्यालयात दि. २९ सप्टेंबर २०१८ रोजी व्याख्यानाचे आयोजन केले गेले.
व्याख्याता : डॉ. अर्चना पोटे-सपकाळ, विषय : महात्मा गांधी यांचे विचारदर्शन.
- ६) राष्ट्रीय सेवा योजनेच्या स्थापना दिनानिमित्त २४ सप्टेंबर २०१८ रोजी सर्व विद्यार्थ्यांसाठी 'बचाव स्पर्धा' या उत्स्फूर्त भाषण स्पर्धेचे आयोजन केले होते.

E) Contribution to Corporate Life through Committees & Duties :-

- १) अकोला येथील श्री शिवाजी कला, वाणिज्य, विज्ञान महाविद्यालयात रा. से. यो. अधिकारी या नात्याने मी 'युवा माहिती दूत' कार्यशाळेस (दि. ०४-१०-२०१८) उपस्थित होतो. सदर कार्यशाळेचे आयोजन माहिती व जनसंपर्क महासंचालनालय, मुंबई यांनी केले होते. नंतर प्रत्यक्ष महाविद्यालयात युवक/युवतींनी हे ऑप घेऊन जनसामान्यांपर्यंत शासनाच्या योजना पोहोचविण्याचे काम केले.
- २) संविधान जनजागृती सप्ताहात (२४ नोव्हेंबर ते ३० नोव्हेंबर २०१८) रा. से. यो. कार्यक्रम अधिकारी व मराठीचा प्राध्यापक या नात्याने 'भारतीय एकात्मता व संविधान' या विषयावर मी व्याख्यान दिले. स्थळ :- खेडा खुर्द, दि. २९ नोव्हेंबर २०१८).
- ३) दिनांक २८-१२-२०१८ रोजी मी, श्री धाबेकर कला महाविद्यालय, धाबा या महाविद्यालयाच्या रा. से. यो. शिबीरात व्याख्यान दिले. विषय :- विज्ञान व इलॉन मस्कचे अभिनव शोध.

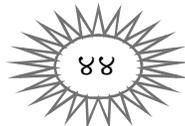

- ४) फॅकल्टी डेव्हलपमेंट वर्कशॉप, ऑन रिवाईस नॅक मेथडॉलॉजी फॉर द आय. क्यु. ए. सी. को-ऑर्डिनेटर्स ऑफ अॅफिलिएटेड कॉलेजेस ची तीन दिवसांची कार्यशाळा (दि. २९-३०-३१ जानेवारी २०१९) संपन्न झाली. या कार्यशाळेला उपस्थित होतो. (सं. गा. बा. अमरावती विद्यापीठ)
- ५) रा. से.यो. कार्यक्रम अधिकारी कार्यशाळा २०१९ ला पुणे येथील शिवछत्रपती क्रीडापीठ, बालेवाडी, पुणे येथे कार्यक्रम अधिकारी या नात्याने सहभाग घेतला. आयोजक :- उच्च व तंत्रशिक्षण विभाग, पुणे. कार्यशाळेचा विषय :- 'सक्षम युवा समर्थ भारत अभियान'.
- ६) मुर्तिजापूर येथील डॉ. आर. जी. राठोड महाविद्यालयात दि. २६ एप्रिल २०१९ रोजी जिल्हानिहाय रा. से. यो. कार्यक्रम अधिकाऱ्यांच्या सत्रांत सभेस उपस्थित होतो. कार्यशाळेचा विषय :- उन्नत भारत अभियान.
- ७) राष्ट्रीय सेवा योजनेच्या विशेष श्रमसंस्कार शिबीरात सौरउर्जेचा प्रसार व्हावा या हेतूने व्याख्यान आयोजित करून मी स्वखर्चाने रु. १३,०००/-चा सौरउर्जेचा पथदिवा ग्रामपंचायत भेंडीमहाल येथे लावला. दि. २२ जानेवारी २०१९ रोजी त्याचे उद्घाटन सरपंच सौ. संध्याताई महल्ले यांच्या शुभहस्ते संपन्न झाले.
- ८) संत गाडगेबाबा अध्यासन, अमरावती विद्यापीठ, अमरावती यांच्या सूचनेनुसार दि. २६-०२-२०१९ रोजी संत गाडगेबाबांच्या दशसूत्रीवर आधारित 'तहानलेल्यांना पाणी' हा विषय घेऊन रा. से. यो. च्या वतीने पाणी फाऊंडेशनचे प्रमुख श्री. संघपाल वाहुरवाघ यांचे व्याख्यान महाविद्यालयात आयोजित केले.

सत्र २०१९-२०

A) Administrative Responsibility of the college :-

- १) समन्वयक, टाईम टेबल कमिटी
- २) समन्वयक, आय. क्यु. ए. सी.
- ३) सहसंपादक व समन्वयक : वार्षिकांक (मोतीपुष्प) व
सांस्कृतिक घडामोडींबाबत प्रसिद्धी समिती.

- ४) समन्वयक : सांस्कृतिक कार्यक्रम व क्रीडा स्पर्धा समिती.
- ५) कार्यक्रम अधिकारी : राष्ट्रीय सेवा योजना

B) Department Level Activities :-

- १) बी. ए. भाग १ (सत्र १, २) विषय :- मराठी साहित्य; बी. ए. भाग २ (सत्र ३, ४) विषय :- आवश्यक मराठी या वर्गातील विद्यार्थ्यांसाठी सेमिनारचे आयोजन केले. तसेच सर्व विद्यार्थ्यांना गृहप्रकल्प देऊन त्यांचे मूल्यांकन करून मौखिक परीक्षा घेतली. गुणदान विद्यापीठास पाठविले.
- २) युवा माहिती दूत कार्यशाळेचे आयोजन करून विद्यार्थ्यांना हे ॲप स्मार्टफोनमध्ये घेऊन शासनाची माहिती जनतेपर्यंत पोहोचविण्याचे कार्य पार पाडा, असे आवाहन मराठी विभागाने केले. ही कार्यशाळा महाविद्यालयात दि. २२ ऑगस्ट २०१९ रोजी घेण्यात आली.
- ३) रा. से.यो. व मराठी विभागाच्या वतीने दिनांक २४-०९-२०१९ रोजी राष्ट्रीय सेवा योजनेच्या स्थापना दिनाचे औचित्य साधून विद्यार्थी, शिक्षक-शिक्षकेतर कर्मचारी यांचे रक्तगट व हिमोग्लोबीन प्रमाण तपासणीचे शिबीर घेतले. सौजन्य :- डॉ. हेडगेवार रक्तपेढी, अकोला.
- ४) युवा सप्ताहानिमित्त दि. १४-०१-२०२० रोजी मराठी विभागातर्फे महाविद्यालयीन विद्यार्थ्यांसाठी निबंध स्पर्धेचे आयोजन केले.
- ५) दि. १७ जानेवारी २०२० रोजी वाहन सुरक्षा सप्ताहात मराठी विभागाचा सहभाग, सूत्रसंचालन :- डॉ. अशोक वाहुरवाघ.
- ६) दि. २० जानेवारी २०२० रोजी मराठी प्राध्यापक परिषदेच्या ३३ व्या अधिवेशनात सहभाग. (श्री शिवाजी कॉलेज, अकोला.)
- ७) दि. १३-०८-२०१९ रोजी चांदूर रेल्वे येथे मराठी प्राध्यापक परिषदेच्या पहिल्या आमसभेला उपस्थिती. विषय :- नवीन कार्यकारिणीची निवडणूक.
- ८) दि. ११-१०-२०१९ रोजी बडनेरा येथे मराठी प्राध्यापक परिषदेच्या दुसऱ्या आमसभेला उपस्थिती. विषय :- मराठी साहित्याचा नवीन अभ्यासक्रम.
- ९) महाविद्यालयाच्या ग्रंथालयाला ५० साप्ताहिके, मासिके व वार्षिक अंक सप्रेम भेट दिलेले. किंमत रु. १०००/-.

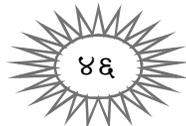

C) Contribution to Corporate Life through Committees & Duties :-

- १) दिनांक २ ऑक्टोबर २०१९ रोजी 'मतदार जनजागृती अभियाना'त काढलेल्या रॅलीमध्ये मराठी विभागाचा सक्रीय सहभाग होता.
- २) सांगली-कोल्हापूर पूरग्रस्तांसाठी मदतफेरी काढून गावातून रु. २१,०००/- मुख्यमंत्री सहायता निधीस पाठविलेत. या मदतफेरीत मराठी विभागाने सक्रीय सहभाग नोंदविला.
- ३) राष्ट्रीय सेवा योजनेस प्राप्त सूचनेनुसार महाराष्ट्र शासनाच्या ३३ कोटी वृक्षलागवड योजनेसाठी महान नर्सरीमधून १५० वृक्ष आणून, १०० झाडांचे वृक्षारोपण महाविद्यालयात व जानोरी येथे ५० वृक्षांचे रोपण जि. प. शाळा परिसर, (दि. १९-०७-२०१९) येथे करण्यात आले. या कार्यक्रमाचा अहवाल दि. ३१-०७-२०१९ रोजी सामाजिक वनीकरण, महाराष्ट्र शासन यांना पाठविला.

D) Other co-curricular activities :-

- १) राष्ट्रीय सेवा योजनेच्या विशेष शिबीरात (भेंडीमहाल) येथे दि. ०२-०२-२०२० रोजी गावकऱ्यांसाठी मोफत नेत्रतपासणी शिबीर व १०० रुपयात चष्म्याचे वितरण अशा हेतूने दिवसभर शिबीर घेतले. डॉ. सिकंदर साळुंखे व चमू, बसंती हॉस्पिटल, अकोला यांनी हे शिबीर घेतले.
- २) रा. से. यो. शिबीरादरम्यान स्वयंसेवकांनी चार दिवस श्रमदान करून २०० पोत्यांचा बंधारा बांधला. परिणामी 'पाणी अडवा, पाणी जिरवा' हा शासनाचा उपक्रम सफल झाला.
- ३) पाणी फाऊंडेशनचे श्री. संघपाल वाहुरवाघ यांनी रा. से. यो.शिबीरास भेट देऊन ०३ फेब्रुवारी २०२० रोजी पाणी प्रश्नावर व्याख्यान देऊन विद्यार्थी व गावकऱ्यांचे उद्बोधन केले.
- ४) रा. से. यो. शिबीरात कार्यक्रम अधिकारी या नात्याने मी स्वखर्चाने १६,०००/- रुपये किंमतीचा सौरउर्जेवरील पथदिवा जि. प. शाळेजवळ भेंडीमहाल येथे भेट दिला. (दि. ०४-०२-२०२०).

- ५) ३ सप्टेंबर २०१९ रोजी विद्यापीठाच्या रा. से. योजनेचे संचालक डॉ. राजेश बुरंगे यांनी स्वयंसेवकांचे उद्बोधन केले. याप्रसंगी त्यांच्या शुभहस्ते महाविद्यालयात वृक्षारोपण हा कार्यक्रम घेण्यात आला.
- ६) राष्ट्रीय सेवा योजनेच्या वतीने दि. ३०-०७-२०१९ ते ०८-०८-२०१९ या दहादिवसीय 'युवा प्रशिक्षण शिबीरा'साठी दोन स्वयंसेवक अमरावती येथे पाठविलेत. तसेच अमरावती विद्यापीठात दि. ८ व ९ मार्च २०२० या दोन दिवसासाठी, दोन स्वयंसेविकांना 'महिला सक्षमीकरण कार्यशाळेसाठी पाठविले.

E) College & University Exam work:-

- १) महाविद्यालयातील सर्व सत्रांमधील विद्यार्थ्यांना गृहप्रकल्प देऊन त्याचे मूल्यांकन व मौखिक परीक्षा घेऊन दोहोंचे गुणदान विद्यापीठाच्या पोर्टलवर पाठविलेत.
- २) सं. गा. बा. अमरावती विद्यापीठाच्या आदेशान्वये सहकेंद्राधिकारी म्हणून नियुक्त. राधादेवी गोयनका महाविद्यालय, अकोला येथे हिवाळी २०१९ परीक्षांचे (दि. ३१-१०-२०१९ ते २१-१२-२०१९ पर्यंत) संचालन विद्यापीठ परीक्षा नियमानुसार केले.

सत्र २०२०-२१

A) Administrative Responsibility of the college :-

- १) समन्वयक : टाईम टेबल कमिटी
- २) सहसंपादक : वार्षिकांक (मोतीपुष्प)
- ३) प्रसिद्धी विभाग प्रमुख : सांस्कृतिक घडामोडींबाबत प्रसिद्धी समिती.

B) Department Level Activities :-

- १) बी. ए. भाग १, २ व ३ च्या सर्व सत्रांच्या परीक्षा ऑनलाईन झाल्यात. या विद्यापीठ परीक्षांसाठी विद्यार्थ्यांना प्रात्यक्षिक परीक्षेसाठी गृहप्रकल्प देऊन गुण विद्यापीठाच्या पोर्टलवर भरलेत. (हिवाळी २०२०)
- २) मराठी विभागाने या सत्रात कोरोनाचे नियम पाळून सर्व विद्यार्थ्यांना (ऑनलाईन) गुगल क्लासद्वारे अध्यापन प्रक्रिया पूर्ण केली.

- ३) उन्हाळी २०२१ च्या महाविद्यालयीन परीक्षांसाठी बी. ए. भाग १ (मराठी साहित्य), बी. ए. भाग २ (मराठी) व बी. ए. भाग ३ (मराठी साहित्य) विषयाच्या नमुना प्रश्नपत्रिका तयार केल्यात.
- ४) या सत्रामध्ये महाविद्यालयाच्या ग्रंथालयाला रुपये १०००/- किंमतीची मासिके भेट दिलीत.

C) Contribution to Corporate Life through Committees & Duties :-

- १) आपत्ती व्यवस्थापन : दिनांक २ मार्च २०२१ रोजी महाविद्यालयात ज्वलनशीलता कशी टाळावी ? या कार्यक्रमात सहभाग.

D) Research & Publications :-

निरंक.

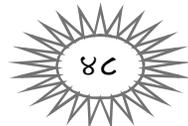
सत्र २०२१-२२

A) Administrative Responsibility of the college :-

- १) समन्वयक : टाईम टेबल कमिटी
- २) संपादक : वार्षिक अंक (मोतीपुष्प २०२१-२२)
- ३) प्रसिद्धी विभाग प्रमुख : सांस्कृतिक घडामोडींबाबत प्रसिद्धी समिती.

B) Department Level Activities :-

- १) २२ जून २०२२ रोजी स्व. भाऊसाहेब लहाने यांच्या जन्मशताब्दी जयंतीप्रित्यर्थ स्व. भाऊसाहेब लहाने विशेषांकाचे अनावरण करण्यात आले.
शुभहस्ते :- डॉ. सुबोधचंद्रजी लहाने.
- २) दि. १८ व २० ऑक्टोबर २०२१ या दोन दिवसांचे कोरोनाविरुद्ध लढणाऱ्या भव्य लसीकरणाचा कार्यक्रम महाविद्यालयात आयोजित केला होता. या शिबीरात मराठी विभागाने सक्रीय सहभाग नोंदविला.
(डॉ. एस. एम. आगलावे, प्राथमिक आरोग्य केंद्र, पिंजर).
- ३) बी. ए. भाग १ च्या प्रवेश प्रक्रियेत सहभाग.

- ४) महाविद्यालयाच्या ग्रंथालयाला विविध साप्ताहिके, युगवाणीचे अंक, दिवाळी अंक भेट दिलेत. ग्रंथसंख्या ७०, किंमत रु. १४००/-)
- ५) ग्रंथालय विभागाने आयोजित केलेल्या ग्रंथ परीक्षण स्पर्धेचे परीक्षण करून पारितोषिक प्राप्त उत्कृष्ट ग्रंथपरीक्षणे तपासून ग्रंथालय विभागास अहवाल सादर केला.
- ६) २२ एप्रिल २०२२ रोजी महाविद्यालयाच्या ग्रंथालयात विद्यार्थ्यांसाठी जागतिक पुस्तक आयोजनात मराठी विभागाने सक्रीय सहभाग घेतला.

C) College and University Examwork

- १) महाविद्यालयातील सर्व सत्रांच्या विद्यार्थ्यांना गृहप्रकल्प देऊन विद्यापीठाच्या पोर्टलद्वारे गुणदान केले.
- २) विद्यापीठाच्या परीक्षेत पर्यवेक्षकाचे कार्य केले.

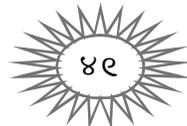
सत्र २०२२-२३

A) Administrative Responsibility of the college :-

- १) समन्वयक : टाईम टेबल कमिटी
- २) समन्वयक : वार्षिकांक व सांस्कृतिक घडामोडी व प्रसिद्धी समिती
- ३) समन्वयक : सांस्कृतिक कार्यक्रम व क्रीडा स्पर्धा समिती

B) Department level Activities :-

- १) दिनांक ३० जुलै २०२२ रोजी बी.ए. भाग १ च्या नवीन प्रवेशित विद्यार्थ्यांसाठी आयोजित अभिप्रेरण कार्यशाळेत मराठी विभागाचा सहभाग.
- २) दिनांक १९ डिसेंबर व २० डिसेंबर २०२२ या दोन दिवसीय कार्यशाळेचे आयोजन मराठी विभागाने केले. विषय : "मराठी शुद्धलेखनाचे १८ नियम व लेखन".
व्याखाते : डॉ. एस. के. शाह, मुर्तिजापूर
- ३) महाविद्यालयाच्या ग्रंथालयास डॉ. एम. के. फडणीस (मराठी विभाग) यांनी ६० साप्ताहिके, मासिके व दिवाळी अंक विद्यार्थ्यांनी संदर्भासाठी उपयोगात आणावे, या हेतूने भेट दिलेत. किंमत अंदाजे रु. २५००/-

C) Contribution to Corporate Life Through Committee & Duties

- १) अमरावती विद्यापीठाने नवीनच सी.बी.सी.एस. रचना पद्धती स्वीकारली. त्यासंदर्भात गुलामनबी आझाद कला, वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय, बार्शिटोकळी येथे एक दिवसीय कार्यशाळेत दि. १७ सप्टेंबर २०२२ रोजी उपस्थिती.
मार्गदर्शक : डॉ. दिनेश सातंगे (अमरावती विद्यापीठ, अमरावती)
- २) दिनांक ०१ सप्टेंबर २०२२ रोजी कोविड - १९ विरुद्ध लढणारी कोविशिल्ड लसीकरणाचा कार्यक्रम घेण्यात आला. गावकऱ्यांना लसीकरणास प्रवृत्त केले. या उपक्रमात मराठी विभागाने सहाय्य केले. (सौजन्य : प्राथमिक आरोग्य केंद्र, पिंजर)

D) College & University Exam Work

- १) हिवाळी २२ च्या विद्यापीठाच्या परीक्षांमध्ये पर्यवेक्षणाचे कार्य केले.
- २) हिवाळी २०२२ परीक्षांचे सेमिस्टर I, III, IV च्या विद्यार्थ्यांना गृहप्रकल्प दिले. ते तपासून विद्यापीठाच्या पोर्टलवर गुणदान केले.
- ३) हिवाळी २०२२ या विद्यापीठाच्या परीक्षांपैकी बी.ए. भाग २ (सेमिस्टर III) मराठी विषयाच्या उत्तरपत्रिकांचे विद्यापीठ केंद्रावर मूल्यांकन केले.

E) Research & Publication Work

- १) 'चिं. त्र्यं. खानोलकर यांचे समग्र कथाविश्व' हे पुस्तक प्रकाशित केले. स्नेहवर्धन प्रकाशन, सदाशिव पेठ, पुणे, (आंतरराष्ट्रीय प्रकाशन संस्था) प्रकाशन वर्ष : दिनांक १ मे २०२३

निकालांची टक्केवारी

अ.क्र.	वर्ग	प्रवेशित विद्यार्थी	परीक्षार्थी	सत्र २०१७-१८	
				आवश्यक मराठी %	मराठी साहित्य %
१	बी.ए. भाग १ (सत्र II) उन्हाळी २०१८	४१	४१	----	४१ (२३ पास) ५६.१०%
२)	बी.ए. भाग २ वार्षिक उन्हाळी २०१८	८१	७४	७४/ ५७ पास ७७.०३%	--
३)	बी.ए. भाग ३ वार्षिक उन्हाळी २०१८	२२	२१	--	२१ / २० (पास) ९५.२४ %

अ.क्र.	वर्ग	प्रवेशित विद्यार्थी	परीक्षार्थी	सत्र २०१८-१९	
				आवश्यक मराठी %	मराठी साहित्य %
१	बी.ए. भाग १ (सत्र II) उन्हाळी २०१९	२६	२६	----	२६/१२ पास) ४६.१५%
२)	बी.ए. भाग २ (सत्र IV) उन्हाळी २०१९	६२	६२	६२/ ५५ पास ८८.७०%	--
३)	बी.ए. भाग ३ (सत्र VI) वार्षिक उन्हाळी २०१९	२४	२४	--	२४ / १५ (पास) ६२.५०%

अ.क्र.	वर्ग	प्रवेशित विद्यार्थी	परीक्षार्थी	सत्र २०१९-२०	
				आवश्यक मराठी %	मराठी साहित्य %
१	बी.ए. भाग १ (सत्र II) उन्हाळी २०२०	----	----	----	०६/०५ फास ८३.३३ %
२)	बी.ए. भाग २ (सत्र IV) वार्षिक उन्हाळी २०२०	५४	५४	५४/ ५३ पास ९८.१५%	--
३)	बी.ए. भाग ३ (सत्र VI) वार्षिक उन्हाळी २०२०	१०	१०	--	१० / १० (पास) १०० %

अ.क्र.	वर्ग	प्रवेशित विद्यार्थी	परीक्षार्थी	सत्र २०२०-२१	
				आवश्यक मराठी %	मराठी साहित्य %
१	बी.ए. भाग १ (सत्र II) उन्हाळी २०२१	२३	२३	----	२३/२३ पास १००%
२)	बी.ए. भाग २ (सत्र IV) वार्षिक उन्हाळी २०२१	७२	६०	६०/ ६० पास १००%	--
३)	बी.ए. भाग ३ (सत्र VI) वार्षिक उन्हाळी २०२१	१२	१२	--	१२ / १२ (पास) १०० %

अ.क्र.	वर्ग	प्रवेशित विद्यार्थी	परीक्षार्थी	सत्र २०२१-२२	
				आवश्यक मराठी %	मराठी साहित्य %
१	बी.ए. भाग १ (सत्र II) उन्हाळी २०२२	२१	१८	----	१८/०७ पास ३८.८९%
२)	बी.ए. भाग २ (सत्र IV) वार्षिक उन्हाळी २०२२	१०१	१००	१००/ ९७ पास ९७%	--
३)	बी.ए. भाग ३ (सत्र VI) वार्षिक उन्हाळी २०२२	०६	०६	--	६ / २ (पास) ३३.३३ %

हिवाळी २०२२ परीक्षांचे निकाल

अ.क्र.	वर्ग	प्रवेशित विद्यार्थी	परीक्षार्थी	सत्र २०२२-२३	
				आवश्यक मराठी %	मराठी साहित्य %
१	बी.ए. भाग १ (सत्र I)				
	A) सीबीसीएस (मराठी)	१३०	९२	७०.७७%	---
	B) मराठी साहित्य	२९	११	---	३७.९३%
२)	बी.ए. भाग १ (सत्र I)				
	A) जीओईसी - ०२	१३०	१०६	८१.५४%	
	B) इंडक्शन प्रोग्राम (हिवाळी 2022)	१३०	१३०	१००%	
३)	बी.ए. भाग २ (सत्र III)	८९	५६	६२.९२%	१४ पैकी ५ पास ३५.०७ %
४)	बी.ए. भाग ३ (सत्र V)	८१	७६	९३%	१६ पैकी १५ पास ९३.७५ %

शिवकालीन कृषि जीवन

प्रा. एस. एम. मनवर
(इतिहास विभाग प्रमुख)

शेती व्यवसाय वाढीला लागावा म्हणून
शेतकऱ्यांच्या गरजा ओळखून त्याला आर्थिक साह्य देण्याचे धोरण
श्री शिवाजी महाराजांनी स्वीकारले होते.

१६ व्या शतकात आणि त्यापूर्वीच्या काळात सामाजिक व आर्थिक व्यवहाराचा केंद्रबिंदू म्हणजे खेडे होय. शेती हा त्यांचा प्रमुख व्यवसाय. मध्ययुगीन काळात भारताच्या इतिहासात शिवाजी महाराजांचा अग्रक्रम लागतो. त्यांनी शून्यातून स्वराज्य निर्माण करण्याचे असामान्य कार्य केले. अत्यंत धोरणी व व्यवहारी होते आणि ग्रामीण समाजाला त्यांची परंपरा पूर्णपणे उपभोगण्याचे स्वातंत्र्य दिले होते. त्याच बरोबर ते रयतेशी प्रत्यक्ष संबंध साधून त्यांच्या समस्या जाणून घ्यायचे.

शेती ही उपजीविकेची प्रमुख साधन असल्याने स्वतःच्या मालकीचे जमीन संपादन करणे व हा व्यवसाय करणे हे सामाजिक प्रतिष्ठेचे लक्षण मानले जाई. साधारणतः वतनदार, बलुतेदार हे जमिनीचे मालक पडीत जमीन काही काळासाठी उपरी लोकांना दिली जात असे. राजा खुश होवून काही लोकांना आपल्या मालकीच्या जमिनीपैकी काही भाग देत असे. इनाम हा धार्मिक कार्यासाठी लष्करी अथवा अन्य सेवेसाठी बक्षिस म्हणून दिले जात असे.

शेती व्यवसाय वाढीला लागावा म्हणून

शेतकऱ्यांच्या गरजा ओळखून त्याला आर्थिक साह्य देण्याचे धोरण शिवाजी महाराजांनी स्वीकारले होते. शेतकऱ्यास सर्वदृष्ट्या समर्थ करण्यासाठी लाख-दोन लाख चांदीचे नाणे पावेतो खर्च केला. आणि प्रत्येक कुणब्यांची (शेतकरी) खबर घेवून त्याला समर्थ केले. पडीत जमीन लागवडीखाली आणली तर सरकार खुश होईल असे अनेक सुभेदाराला त्यांनी लिहिले होते.

युद्धकाळात शेतकऱ्यांचे रक्षण करणे वतनदाराची विशेषतः देशमुखांची जबाबदारी मानली जात असे. गावात येणाऱ्या नव्या रयतेला गुरे-ढोरे, पैसा दिला जात असे. शेतकऱ्याला कर्ज रुपाने दिलेला पैसा हा बिन व्याजी देवून शेतकऱ्यांकडून काडीचीही अपेक्षा करू नये, अशी सर्व अधिकाऱ्यांना सक्त ताकीद दिली होती. मध्ययुगात बरीचशी शेती निसर्गावर अवलंबून होती. पाऊस पडला नाही म्हणजे दुष्काळी अवस्था निर्माण होई. जमिनीला पाणी पुरवठा प्रामुख्याने दोन मार्गाने केला जात असे. पहिला मार्ग शेतात विहीर खोदून मोटेच्या द्वारे पाणी पुरवठा व दुसरा मार्ग म्हणजे कालव्याच्या साह्याने शेतकऱ्याला पाणी पुरविणे यालाच पाणस्थळ असे म्हणत.

विहीरीचे प्रमाण फार कमी होते. त्यामुळे कालवे, बंधारे त्यांची देखभाल करणे ही गावातील लोकांची जबाबदारी मानली जात असे. त्याचबरोबर नदी तलावाचे पाणी पाटाच्या साह्याने जमिनीला पुरवण्याच्या कार्याला शिवाजी महाराजांनी उत्तेजन दिले.

महसूल पद्धत :-

जमिनीचा सारा निश्चित करण्यासाठी पूर्वी जमिनीची मोजणी केली जात असे. यासाठी जे साहित्य वापरले जात असे ते म्हणजे शिवशाही, काठीशाही असे म्हणतात. शिवाजी महाराजांनी आपल्या प्रदेशात बटईचा अंमल सुरू केला. बटई म्हणजे उत्पन्नाचा निम्मा भाग. यामुळे निम्मे धान्य सरकारच्या गोदामात जाऊन पडल्याने बाजारात धान्याची चणचण भासे, त्यामुळे दर वाढले जात असे. बटईचा प्रयोग स्वराज्याच्या सर्व भागात श्री शिवाजी महाराजांनी सुरू केला होता. या महसूल पद्धतीमुळे रयतेला अनेक जाचक त्रासांना सामोरे जावे लागले. मात्र शिवरायांनी त्यासाठी केलेले प्रयत्न अखेर फळाला आले. शेतकऱ्यांचे सर्वात मोठे संकट दुष्काळ होय. शिवाजी महाराजांच्या जन्मावेळी महाराष्ट्रात दुष्काळ पडला म्हणून या दुष्काळात महाराष्ट्रात धान्य टंचाई निर्माण झाली. रयतेच्या कौटुंबिक जीवनाची घडी विस्कटली गेली. कुटुंबांचे विघटन झाले. कारण लोकांना अन्नासाठी दाही दिशा फिरावे लागे.

शिवाजी महाराजांनी शेती व्यवसायात नवीन नवीनतंत्र वापरून सुधारणा करून शेतकऱ्यांचे होणारे शोषण थांबविले. एवढेच नव्हे तर बाजार पेठा उघडल्या व पुरातन काळापासून भारताशी व्यापार विषयक संबंध

होते अशा सावकारांची चाल ओळखली व तो व्यापार सुरू करू नये व रयतेला व्यापाराविषयी सावधान केले. कारण त्यांची ती स्वार्थी भावना बघून या भोळ्या-भाबड्या रयतेची फसवणूक होवू नये. तसे शेती हा प्रमुख व्यवसाय असून त्यांनी जनतेच्या विकासाकरीता अनेक प्रयत्न करून सुखी ग्रामीण जीवनाचे स्वप्न पूर्ण केले.

शेती व्यवसायाचा विकास होवून आज त्यावर आपला हक्क दाखवून पूर्ण मोबदला मिळतो. तसेच वतनदार, सावकार, बलुतेदार यांच्या जाळ्यातून आपण सुटलो. समाजामध्ये अंधश्रद्धा, वाईट चाली-रीती, स्त्रियांच्या शिक्षणात आलेले अडथळे, जनतेचे शोषण याकडे त्यांनी विशेष लक्ष देवून जनतेला या सामाजिक जाचातून कायमचे सोडविले. व त्यामुळे आज प्रगत शेती व्यवसाय मानला जावू लागला.

माँ जिजाबाईंच्या कृपेने आपल्याला जे रत्न मिळाले ते तर आपले भाग्यच आहे, म्हणून आज 'घराघरात एक शिवाजी असावा' असे प्रत्येक आईला वाटू लागले. शेतकऱ्यांचे दुःख ओळखून महाराजांनी शेती व्यवसायात क्रांती घडवून आणली. स्वराज्य नव्हे सुराज्य निर्माण केले. एकमेकांत सलोख्याचे वातावरण निर्माण केले व समाजात आनंद, उत्साह, हक्कमागणी याकरीता आपले प्रेरणास्थान श्री शिवाजी महाराज होय.

आपला देश शेती प्रधान आहे. संपूर्ण देश शेतकऱ्यांवर अवलंबून आहे, हे शिवरायांनी सर्वांना सांगितले होते. आपले स्वराज्य हे शिवरायांनी बनविलेल्या सुराज्याप्रमाणेच राहिले पाहिजे.

मोतीपुष्प २०२२-२३

भाऊसाहेब लहाने ज्ञानप्रकाश आर्ट्स कॉलेज, पिंजर

ता. बारिशटाकळी, जि. अकोला

इतिहास विभागाचे गत सहा वर्षातील उपक्रम आणि निकालांची टक्केवारी

प्रा. एस. एम. मनवर

(इतिहास विभाग प्रमुख)

सत्र २०१७-१८

- i) Refresher course in Human Rights (ID).
Dt. 06-11-2017 to 25-11-2017
- ii) ७ एप्रिल २०१७ ते १२ एप्रिल २०१७ पर्यंत विद्यापीठांच्या परीक्षांचे पेपर मूल्यांकन.
- iii) २ मे २०१८ ते १८ मे २०१८ पर्यंत महाविद्यालयातील प्रभारी प्राचार्याची जबाबदारी सांभाळली.
- iv) सत्र २०१७-१८ मध्ये 'राष्ट्रीय सेवा योजने'चा कार्यक्रम अधिकारी म्हणून नियुक्ती.
- v) Staff Council Meeting Incharge.
- vi) माहिती पुस्तिकांचा समन्वयक.

सत्र २०१८-१९

- i) International Conference
गौतम बुद्ध चरित्र व शिकवण (Buddha's Character and teaching)
J.J.T.University, Rajasthan.
- ii) Degree Distribution Committee, co-ordinator.
- iii) Prospects Committee, co-ordinator.

सत्र २०१९-२०

- i) National Level Conference
'२१ व्या शतकातील सामाजिक विकास' हा आजच्या युवकासमोरील आव्हाने.
दि. १ फेब्रुवारी २०२०.

- ii) National Conference
१९ व्या शतकातील महाराष्ट्रातील स्त्री परिवर्तनाच्या चळवळीचा इतिहास.
दि. १५ फेब्रुवारी २०२०.
- iii) १७ जानेवारी २०१९ ते १९ जानेवारी २०१९ रा.से.यो. विशेष शिबीरात सहभाग.
- iv) माहिती पुस्तिका समिती - समन्वयक
- v) पदवी वितरण सोहळा- समन्वयक
- vi) पत्र व्यवहार समिती - समन्वयक
- vii) परीक्षा समिती - सदस्य

सत्र २०२०-२१

- i) Subject exam.committee(Paper Set.) University level.
Dt. 16-07-2021.
- ii) रा.से.यो. शिबीरात सहभाग.
दि. २९ जानेवारी २०२० ते ३१ जानेवारी २०२० पर्यंत.
- iii) माहिती पुस्तिका समिती - समन्वयक
- iv) पदवी वितरण सोहळा- समन्वयक

सत्र २०२१-२२

- i) Moderation (B.A. III History Paper Semi V) University level.
Dt. 16-07-2021.
- ii) National Level online E- Conference
Sub. :- स्वातंत्र्योत्तरकाळातील महिलांचा सामाजिक चळवळीतील सहभाग.
- iii) CBCS NEP Executor Training Program.
Dt. 17 September 2022.
Gulam Nabi Azad Maha. Barshitakli.
- iv) ६ डिसेंबर २०२२ ला प्राथमिक मराठी शाळा, पिंजर येथे अध्यक्षीय भाषण.

- v) डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे महिला विषयक विचार. (कार्यशाळा दि. ८ मार्च २०२२)
- vi) दि. १ नोव्हेंबर २०२१ ते ३ नोव्हेंबर २०२१ प्रभारी प्राचार्य जबाबदारी.
- vii) दि. ३ मार्च ते १६ मार्च २०२२ पर्यंत रा.से.यो.चे शिबीरात सहभाग.

सत्र २०२२-२३

- i) ISSN
International Multi Disciplinary Conference Research Innovation
Challenges and Opportunities in Higher Education.
Dt. 13 January 2023.
- ii) १२-०१-२०२३ बी.ए. III दि. १४-०१-२०२३ - पेपर मूल्यांकन
- iii) १९-०१-२०२३ बी.ए. II दि. २१-०१-२०२३ - पेपर मूल्यांकन
- iv) दि. ०२-०२-२०२३ ते २०-०२-२०२३ पेपर मूल्यांकन बी.ए.भाग १.
- v) श्री शिवाजी महाराज जयंती साजरी. (दि. १९ फेब्रुवारी २०२३).
- vi) संत गाडगे बाबा जयंती साजरी. (दि. २३ फेब्रुवारी २०२३).
- vii) माहिती पुस्तिका - समन्वयक
- viii) Staff Counseling Meetings In-charge.
- ix) Degree Distribution Committee, Co-ordinator.
- x) ९ मार्च २०२३ ते १६ मार्च २०२३ पर्यंत रा.से.यो.निवासी शिबीरात सहभाग.

इतिहास विषयाच्या विद्यार्थ्यांचे विवरण दर्शक तक्ता

सत्र २०१७-२०१८

वर्ग	प्रवेश घेतलेले विद्यार्थी	परीक्षेला बसलेले विद्यार्थी	पास विद्यार्थी	टक्केवारी	कॉलेजचे परीक्षार्थी	कॉलेजची टक्केवारी
बी.ए.भाग १ सेमी २	१४९	११३	५०	४४.२५%	१५२/१८	११.८४%
बी.ए.भाग २	५९	४४	४१	९३.१८%	७४/४४	५९.४६%
बी.ए.भाग ३	५१	५१	४८	९४.१२%	७३/२१	२८.७७%
एकूण विद्यार्थी	२४९	२०८	१३९		२९९/८३	

सत्र २०१८-२०१९

वर्ग	प्रवेश घेतलेले विद्यार्थी	परीक्षेला बसलेले विद्यार्थी	पास विद्यार्थी	टक्केवारी	कॉलेजचे परीक्षार्थी	कॉलेजची टक्केवारी
बी.ए.भाग १ सेमी २	१०८	९७	३६	३७.११%	११७/१५	१२.८२%
बी.ए.भाग २ सेमी ४	४९	४४	४०	९०.९१%	६२/२५	४०.३२%
बी.ए.भाग ३	५०	४९	३१	६३.२७%	७४/३०	४०.५४%
एकूण विद्यार्थी	२०७	१९०	१०७		२५३/७०	

सत्र २०१९-२०२०

वर्ग	प्रवेश घेतलेले विद्यार्थी	परीक्षेला बसलेले विद्यार्थी	पास विद्यार्थी	टक्केवारी	कॉलेजचे परीक्षार्थी	कॉलेजची टक्केवारी
बी.ए.भाग १ सेमी २	८६	६५	६४	९८.४६%	७५/७४	९८.६०%
बी.ए.भाग २ सेमी ४	५०	४४	४३	९७.७३%	५४/५३	९८.१४%
बी.ए.भाग ३ सेमी ६	२९	२४	२४	१००.००%	३३/३३	१००.००%
एकूण विद्यार्थी	१६५	१३३	१३१		१६३/१६०	

सत्र २०२०-२०२१

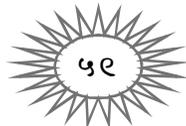
वर्ग	प्रवेश घेतलेले विद्यार्थी	परीक्षेला बसलेले विद्यार्थी	पास विद्यार्थी	टक्केवारी	कॉलेजचे परीक्षार्थी	कॉलेजची टक्केवारी
बी.ए.भाग १ सेमी २	९९	८६	८६	१००.००%	१०९/१०९	१००.१००%
बी.ए.भाग २ सेमी ४	५३	४९	४९	१००.००%	६०/६०	१००.००%
बी.ए.भाग ३ सेमी ६	३३	२७	२७	१००.००%	३७/३७%	१००.००%
एकूण विद्यार्थी	१८५	१६२	१६२		२०६/२०६	

सत्र २०२१-२०२२

वर्ग	प्रवेश घेतलेले विद्यार्थी	परीक्षेला बसलेले विद्यार्थी	पास विद्यार्थी	टक्केवारी	कॉलेजचे परीक्षार्थी	कॉलेजची टक्केवारी
बी.ए.भाग १ सेमी २	१२४	११२	१७	१५.००%	१३६/२२	१६.१७%
बी.ए.भाग २ सेमी ४	८४	७७	६८	८८.५१%	९५/२६	२७.३६%
बी.ए.भाग ३ सेमी ६	४८	४७	४३	९१.४९%	५६/४६	८२.१४%
एकूण विद्यार्थी	२५६	२३६	१२८		२८७/९४	

सत्र २०२२-२०२३ हिवाळी परीक्षा - २०२२

वर्ग	प्रवेश घेतलेले विद्यार्थी	परीक्षेला बसलेले विद्यार्थी	पास विद्यार्थी	टक्केवारी	कॉलेजचे परीक्षार्थी	कॉलेजची टक्केवारी
बी.ए.भाग १ सेमी १	१२५	११०	७९	७१.८२%	१३०/७९	60.76%
बी.ए.भाग २ सेमी ३	८८	६९	१२	१७.३९%	८९/०३	०३.३७%
बी.ए.भाग १ सेमी ५	७२	६६	६०	९०.९१%	८१/३०	३७.०३%
एकूण विद्यार्थी	२८५	२४५	१५१		३००/११२	

‘आनंद निर्देशांक अहवाल-२०२३’ एक विश्लेषण

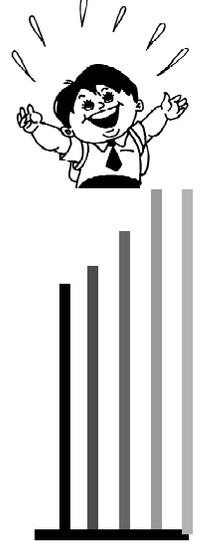
डॉ. पंकज मा. तायडे

(सहयोगी प्राध्यापक, अर्थशास्त्र विभाग)

भूतान देशाचे राजे जिग्मे सिंग्ये वांगचक यांनी देशाचा विकास नागरिकांच्या आनंदात समाविष्ट असतो असे मत १९७० च्या दशकात मांडून आनंद निर्देशांक मोजण्याची गरज व्यक्त केली. तेंव्हापासून सकल देशांतर्गत आनंद (Gross Domestic Happiness) मोजण्यास सुरुवात झाली.

आपणास जसे मिळाले तसे इतरांनाही मिळावे, त्यांना मिळत नसल्यास आपल्यातील काही भाग मदत रूपात देवून सहकार्य करण्याची भूमिका ज्या व्यवस्थेत असते तिथे आनंदाची परमोच्च पातळी राहते.

जगभरातील भ्रष्टाचारी देशांचा विचार करता भारताचा १८० देशांच्या यादीत ८५ वा क्रमांक लागतो. ही स्थिती २०२२ सालच्या ‘ट्रान्स्पारन्सी इंटरनॅशनल करप्शन इंडेक्स’ या अहवालात प्रसिद्ध करण्यात आली आहे. सदर अहवाल भारतातील भ्रष्टाचाराची विदारक स्थिती स्पष्ट करतो.

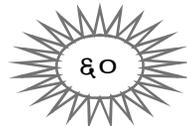

प्रस्तावना :-

मनुष्याला जीवनात आनंद मिळत असेल तर सुखाची अनुभूती होते. सुखी जीवन लाभणे म्हणजे दैनंदिन जीवन जगताना जीवनावश्यक गरजांसह चैनीच्या गरजा सुद्धा काही प्रमाणात पूर्ण करणे होय. मनुष्याचा, संस्थेचा अथवा एखाद्या देशाचा विकास त्यांच्या आनंदात समाविष्ट असतो. एकवीसाव्या शतकात प्रत्येक देश विकास साधण्यासाठी प्रयत्नरत आहे. राष्ट्रीय उत्पन्नाचास्तर वाढवल्यास आर्थिक विकास घडून येतो हे सर्वश्रुत आहे. राष्ट्रीय उत्पन्न व दरडोई उत्पन्न वाढणे ही एखाद्या राष्ट्रासाठी आनंदाची घटना होय. पण अशा स्थितीत अर्थव्यवस्थेतील नागरीक आनंदी आहेत का ? जर ते आनंदी नसतील तर राष्ट्रीय उत्पन्न वाढण्याला काही अर्थ राहत नाही. याच

अनुषंगाने एखाद्या राष्ट्राची प्रगती मोजण्यासाठी त्या राष्ट्रातील लोकांच्या आनंदाचा स्तर लक्षात घेणे आवश्यक ठरते, असा विचार सद्यस्थितीत स्थिरावतो आहे.

नुकताच २० मार्च २०२३ ला संयुक्त राष्ट्र संघटनेने १२ वा ‘जागतिक आनंद अहवाल’ प्रकाशित केला. या अहवालातून विविध राष्ट्रातील आनंदाची अवस्था स्पष्ट होते. भारताचा १३७ देशांच्या यादीत १२६ वा क्रमांक असल्याचे या अहवालात दिसते. हा क्रमांक भारतीय नागरिकांचा आनंदाचा स्तर नक्कीच कमी असल्याचे सूचित करतो. भारत जगातील प्रमुख अर्थव्यवस्थापैकी एक आहे. तरी सुद्धा अशी स्थिती चिंताजनक वाटते. प्रस्तुत लेखाचा जागतिक आनंद अहवाल आणि भारतातील अर्थव्यवस्थेची स्थिती यावर चर्चा करण्याचा प्रमुख उद्देश आहे.

जागतिक आनंद अहवालाची उत्पत्ती :-

कोणत्याही देशाच्या प्रगतीचा स्तर निश्चित करण्यासाठी सकल राष्ट्रीय उत्पादनाचे (Gross Domestic Production GDP) मोजमाप केले जाते. देशाची प्रगती केवळ सकल राष्ट्रीय उत्पादनावर नव्हे तर त्या देशातील जनतेच्या आनंदाच्या स्थितीवर आधारित असते. कारण सर्व सोयी सुविधा प्राप्त होणारे नागरिक आनंदी असतात. भूतान देशाचे राजे जिग्मे सिंग्ये वांगचक यांनी देशाचा विकास नागरिकांच्या आनंदात समाविष्ट असतो असे मत १९७० च्या दशकात मांडून आनंद निर्देशांक मोजण्याची गरज व्यक्त केली. तेव्हापासून सकल देशांतर्गत आनंद (Gross Domestic Happiness) मोजण्यास सुरुवात झाली. या संकल्पनेने देश किंवा समाजात विकासपर्व निर्मितीसाठी नागरिकांचे आनंदी राहणे हा मार्ग जगाच्या मनावर ठसवला. अनेक अर्थतज्ञ अर्थव्यवस्थेचा विकास त्या देशातील नागरिकांना मिळणाऱ्या आनंदात मोजणे अधिक चांगले राहिल, असे मत व्यक्त करीत आहेत.

भारतीय अर्थशास्त्रज्ञ अमर्त्य सेन आणि पाकिस्तानी अर्थशास्त्रज्ञ मेहबूब उल हक यांनी मानव विकास मोजून अर्थव्यवस्थेच्या विकासाचे स्वरूप स्पष्ट करावे असा विचार १९९० साली व्यक्त केला. उत्तम आरोग्य व शिक्षण आणि उच्चतम जीवनमानाचा दर्जा मानवाचा विकास करतो. मानवी विकास झाला की अर्थव्यवस्थेचा विकास होतो. केवळ राष्ट्रीय उत्पन्न वाढले की विकास झाला असे समजणे चुकीचे ठरू शकते. जगातील पाचवी समृद्ध अर्थव्यवस्था म्हणून शेखी मिरवणाऱ्या भारतीय अर्थव्यवस्थेत आजही २९ टक्के लोक शिक्षण, पर्याप्त आरोग्य सुविधा व इतर सुखसोयीपासून दूर आहेत. मानव विकास झाला की

राष्ट्र विकसित झाले असे मानता येते. युएनडीपी ने पहिला 'मानव विकास निर्देशांक' अहवाल १९९० साली प्रकाशित केला. याच संकल्पनेशी जुळणारे विचार भूतानच्या राजाचे होते. सत्तरच्या दशकातील आनंदाचे मोजमाप करण्याचा विचार संयुक्त राष्ट्रसंघाने २०१२ मध्ये स्वीकारला. तेव्हापासून २० मार्च हा दिवस 'जागतिक आनंद दिन' म्हणून साजरा करण्यास सुरुवात झाली. सुमारे ११ वर्षांपासून दरवर्षी संयुक्त राष्ट्र संघटनेकडून जगातील देशांच्या आनंदाचे मूल्यमापन करणारा जागतिक आनंद अहवाल प्रकाशित केला जातो. वैश्विक पातळीवर अनेक अर्थव्यवस्था हा अहवाल विकासाची स्थिती जाणून घेण्याच्या माध्यमातून महत्वपूर्ण ठरणार याबाबत गांभीर्याने विचार करीत आहेत.

जागतिक आनंद अहवाल २०२३ :-

अहवालानुसार 'फिनलंड' हा जगातील सर्वात आनंदी देश ठरला. मागील ११ वर्षांच्या कालावधीत फिनलंडने हे स्थान सहाव्यांदा मिळवले आहे. एकूण १३७ देशांनी आनंद सर्वेक्षणात भाग घेतला होता. यामध्ये भारताचा १२६ क्रमांक आहे. जो मागील वर्षीच्या तुलनेत १० ने कमी झाला आहे. तरी सुद्धा भारताचा क्रमांक या यादीच्या तळाशीच असल्याचे दिसते. डेन्मार्कने मागील वर्षीप्रमाणेच यंदाही या क्रमवारीत दुसरे स्थान कायम राखले आहे. मागील वर्षी चौथ्या क्रमांकावर असलेल्या आर्जेन्टिनाने यंदा तिसरे स्थान मिळवले आहे. चौथा क्रमांक ईस्राएल तर पाचव्या क्रमांकावर नेदरलँड आहे. अत्यल्प प्रमाणात असलेली गुन्हेगारी, अपरिमित निसर्ग सौंदर्य आणि त्याचे संवर्धन, उत्कृष्ट आरोग्य सुविधा, सहकार्य व एकोप्याने जीवन जगण्यास प्राधान्य आणि सर्वात महत्वाचे म्हणजे गरिबीचे प्रमाण अत्यंत कमी. या

कारणांमुळे फिनलंड हा देश सलग सहाव्या वर्षी जगातील सर्वात आनंदी देश ठरला असल्याचे अहवालावरून स्पष्ट होते.

आनंदाचे प्रमाण कमी म्हणजे दुःख जास्त हे स्पष्टच आहे. दुःख जास्त असलेल्या देशांच्या यादीत भारत गणल्या जातो. यंदाच्या अहवालात भारताने १२६ वे स्थान पटकावले आहे. तालिबानच्या अन्यायाच्या झळा सोसणारा अफगाणिस्थान मागील वर्षी १४६ व्या क्रमांकावर होता. तो यंदा १३७ व्या क्रमांकावर आहे. मागील वर्षीप्रमाणेच यंदाही भारताचे इतर शेजारी देश या अहवालात भारतापेक्षा वरचे स्थान राखून आहेत. नेपाळने ७८ वे, बांगलादेशने ११८ वे, पाकिस्तानने १०८ वे तर श्रीलंकेने महागाईच्या झळा सोसल्यानंतरही ११२ वे स्थान प्राप्त केले आहे. युक्रेन आणि रशिया यांच्यात मागील वर्षभर युद्ध सुरू आहे, तरीसुद्धा युक्रेन ९२ व्या तर रशिया ७० व्या स्थानावर आहेत. ही अहवालातील सगळ्यात धक्कादायक माहिती आहे. भारतात दिवसेंदिवस रोजगार संधी कमी होणे, शिक्षण व आरोग्य विषयक पर्याप्त सुविधांचा अभाव, भ्रष्टाचाराचा उद्रेक तसेच सामाजिक सौहार्दाचा अभाव या कारणांमुळे भारतीय लोक आनंदापासून दूर असल्याचे या अहवालातील निरीक्षणांवरून स्पष्ट होत आहे.

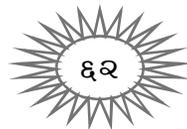
आनंद मोजण्याचे निकष :-

कोणत्याही देशातील नागरिकांचा आनंद कसा मोजावा यासाठी काही निकषांची निश्चिती केली आहे. संयुक्त राष्ट्र संघटन जागतिक आनंद अहवाल तयार करताना विशिष्ट निकषांचा आधार घेते. प्रत्येक व्यक्तीला होणारा आनंद ही पूर्णपणे सभोवतालच्या घडामोडींवर अवलंबून असतो. सलग सहा वर्षे सूर्यदर्शन न होणाऱ्या

फिनलंडच्या लोकांना सूर्योदय ही अतिआनंदाची बाब ठरेल तर भारतीयांना हे तर नेहमीचे वाटल्याने त्यात आनंद होणार नाही. पर्यायाने आमचा आनंद शून्य व त्यांचा १०० प्रतिशत असेल. अशा सर्व अडीअडचणींचा विचार करून १५० देशांची निवडक प्रश्नांच्या आधारे निवडक लोकांचा 'आनंद' मोजणारी यंत्रणा केवळ एकच नाही तर त्यामध्ये गॅलप सर्वेक्षण, वर्ल्ड व्हॅल्यू सर्वेक्षण अशा मापन व्यवस्था कार्य करतात. यासाठी आनंद पातळी ० ते १० अशी मापन शिडी वापरली जाते. विविध चौदा उपघटकांवर आधारित प्रश्नांची प्रश्नावली तयार केल्या जाते. त्यामध्ये मुख्यत्वे ज्या सहा प्रश्नांवर 'आनंद' मापन होते त्यात दरडोई उत्पन्न, आरोग्य, जगण्याचे स्वातंत्र्य, औदार्य, पारस्परिक किंवा सामाजिक सहकार्य आणि भ्रष्टाचार या घटकांचा समावेश होतो. सदर निकषांच्या माध्यमातून विविध देशातील लोकांना आपण 'आनंदी' आहोत का? याचे उत्तर शोधता येते.

पर्याप्त उत्पन्न जीवनमानाचा दर्जा निश्चित करते. त्यामुळे पुरेसे उत्पन्न आनंदाची पहिली पायरी ठरते. केवळ वर्तमान उत्पन्न स्थिती लक्षात न घेता उत्पन्नाची भविष्यकालीन स्थिरता राहिल किंवा नाही ही शक्यतासुद्धा आनंदावर परिणाम करते. जेथे लोकांचे उत्पन्न सातत्याने अधिक राहते अशा प्रगत राष्ट्रांत आनंदाची तीव्रता अधिक असते. जर मंदी तसेच युद्ध सदृश्य स्थिती असल्यास उत्पन्न घटण्याची शक्यता निर्माण होवून आनंद घटतो.

आरोग्याची स्थिती हा दुसरा घटक आनंद मापन करण्याच्या प्रक्रियेत महत्त्वाचा ठरतो. आरोग्यासाठी असणारी यंत्रणा आरोग्य खर्चात सरकारचा सहभाग व लोकांचा त्याबाबतचा अनुभव यावर आनंदाची तीव्रता अवलंबून असते. उत्तम आरोग्य व उच्च उत्पन्न याचा वापर

करून व्यवसाय निवडणे शक्य होते. यामुळे आनंद द्विगुणीत होतो.

दैनंदिन जीवन जगण्याच्या स्वातंत्र्याची स्थिती कशी आहे ? हा तिसरा निकष आनंद अहवाल तयार करताना आणखी महत्वाचा ठरतो. जीवन जगताना राजकीय तसेच धार्मिक प्रतिबंध असतील तर आनंद मिळत नाही, तर दुःख होते.

त्याचप्रमाणे आपत्कालीन व मंगलप्रसंगी शासन, मित्र, नातेवाईक तसेच परिजनांचे औदार्य आपले सामाजिक जीवन समृद्ध करते. सामाजिक पाठबळ ही प्राथमिक गरज आहे. आपसातील वैरत्व आनंद घटवते.

आपणास जसे मिळाले तसे इतरांनाही मिळावे, त्यांना मिळत नसल्यास आपल्यातील काही भाग मदत रूपात देवून सहकार्य करण्याची भूमिका ज्या व्यवस्थेत असते तिथे आनंदाची परमोच्च पातळी राहते. एकमेकास सहकार्य करण्याची भूमिका ज्या व्यवस्थेत असते तिथे आनंदाची परमोच्च पातळी राहते. एकमेकास सहकार्य करण्याची काय स्थिती आहे हा आनंद मापन शिडीतील महत्वाचा निकष आहे.

नागरिकांचा नियमित कामकाज करतांना संपर्कात येणारी व्यवस्था कशी आहे ? यावर देखील आनंद अवलंबून असतो. शासनव्यवस्था पारदर्शी, गतिमान, आवश्यक सामाजिक सोयी-सुविधा पुरवणारी असावी. अशी अर्थव्यवस्था भ्रष्टाचार मुक्त आहे असे समजले जाते. भ्रष्टाचारमुक्त व्यवस्थेत जगताना मिळणारा आनंद हा महत्वाचा असतो. म्हणून देशातील व्यवस्था भ्रष्टाचार मुक्त असणे हा सहावा आणि महत्वपूर्ण निकष आहे.

भारताच्या आनंदक्रमाची कारणमीमांसा :-

भारतीय लोकांच्या आनंदाचा जागतिक क्रम १२६

वा आहे. १३६ देशात १२६ वे स्थान म्हणजे शेवटून ११ वा क्रमांक लागतो. कोरोनास्थिती हाताळण्यात भारताने उत्तम कामगिरी केली. तसेच जागतिक वित्तीय चलनवाढ संकटावर सुद्धा मात करण्यात यश मिळवले. तरी जागतिक आनंद मापन निकषांबाबत नागरिकांना मिळणारा आनंद चांगल्या स्तरावर नाही. राष्ट्रीय उत्पन्न वाढ तसेच दरडोई उत्पन्न वाढ समाधानकारक आहे. तरीसुद्धा आरोग्य, सार्वजनिक सलोखा तसेच धार्मिक सुसंवाद, पारस्परिक सहकार्य आणि भ्रष्टाचाराबाबत असणारे लोकमत यांची एकत्रित गोळाबेरीज ही आनंदक्रम घटवण्यास कारक ठरली असावी असे वाटते.

आरोग्य विषयक सेवांचा विचार करता सद्यस्थितीला भारतात केंद्रीय आरोग्य व कुटुंब कल्याण मंत्रालयाच्या आकडेवारीनुसार डिसेंबर २०२२ ला भारतात ८३४ नागरिकांमागे १ डॉक्टर ही स्थिती होती. मधुमेह आजाराचे देशात प्रचंड प्रमाणात रुग्ण संख्या वाढत चालली आहे. दर्जेदार आरोग्यविषयक सुविधा सर्वसामान्यांना सहज उपलब्ध होत नाहीत. प्रसंगी खाजगी क्षेत्रात मोठी रक्कम चुकवून आरोग्य सुविधा प्राप्त कराव्या लागतात. अशा स्थितीत नागरिकांचा आनंद स्तर कमी होतो.

भारताचे राष्ट्रीय उत्पन्न समाधानकारक गतीने वाढत आहे. आर्थिक वर्ष २०२२-२३ मध्ये प्रतिमाणसी दरडोई उत्पन्न रु. १,७२,००० आहे. ही वाढ २०१४-१५ च्या तुलनेत ९९ टक्के आहे. 'राष्ट्रीय उत्पन्न देशातील केवळ १० टक्के लोकांमध्ये वितरीत होत आहे. राष्ट्रीय उत्पन्न वितरण करणारी व्यवस्था इतर नागरिकांचा आनंदाचा स्तर घटवते. मॅथ्यू ए. किलिंगवर्थ यांनी एक संशोधन करून आपला अहवाल प्रकाशित केला, ज्यात 'मनुष्य जितके जास्त पैसे उत्पन्नाच्या माध्यमातून प्राप्त

करील तितका जास्त आनंदी राहिल'. पैसा सगळ्या सुखाचे स्रोत आहे. म्हणून पैसा जास्त आल्यास सुख जास्त आणि सुख जास्त म्हणजे आनंद जास्त. म्हणून महत्तम आनंदासाठी लोकांचे उत्पन्न जास्त असावे. त्यासाठी राष्ट्रीय उत्पन्नाचे वितरण समान पद्धतीने होणे अपेक्षित आहे.

जीवनावश्यक गरज असलेले अन्न नियमित, पौष्टिक आणि पर्याप्त स्वरूपात मिळणे आवश्यक आहे. भारतात विविध सर्वेक्षणानुसार आजही २५ ते ३० टक्के लोक दारिद्र्य रेषेखाली राहतात. रोजच्या जगण्यासाठी अन्न मिळविण्यासाठी धडपडतात. असे लोक आनंदी कसे राहू शकतात ? आणि अशी अर्थव्यवस्था विकसित होत आहे असेही म्हणता येणार नाही.

बेरोजगारीचे वाढते प्रमाण आनंदाचा स्तर कमी करण्यास कारणीभूत ठरत आहे. मार्च २०२३ मध्ये एकूण ७.८० टक्के एवढा बेरोजगारीचा दर आहे. २०१० साली १९.४७ % असणारे तरुणांच्या बेरोजगारीचे प्रमाण २०२१ मध्ये २८.२६ % पर्यंत वाढले. भारत हा जगात तरुणांचा देश म्हणून ओळखल्या जातो. अशा देशातील इतक्या प्रमाणात तरुण बेरोजगार असणे दुःखदायक आहे.

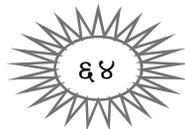
सामाजिक सलोखा व धार्मिक भावना राखण्याचा निरंतर प्रयत्न भारतातील लोक करीत असतात. भारत हा विविध जाती धर्माच्या लोकांचा देश आहे. देशात राजकीय वर्चस्व प्राप्त करण्यासाठी धर्माचा वापर बऱ्यापैकी होतांना दिसतो. अनेक राजकीय पक्षांची विचारधारा विशिष्ट जाती धर्माच्या समुदायास पोषक असल्याचे दिसते. राजकीय कुरघोडी करण्यासाठी जाती धर्मांमध्ये तणाव निर्माण होतांना दिसतो. अशा स्थितीत सामाजिक सलोखा राहत नाही. वाद-विवाद निर्माण होवून वातावरण तणावपूर्ण होते. अशा स्थितीत आनंदाचा स्तर खालावतो.

जगभरातील भ्रष्टाचारी देशांचा विचार करता भारताचा १८० देशांच्या यादीत ८५ वा क्रमांक लागतो. ही स्थिती २०२३ सालच्या ट्रान्स्पारन्सी इंटरनॅशनल परसेप्शन इंडेक्स या अहवालात प्रसिद्ध करण्यात आली आहे. सदर अहवाल भारतातील भ्रष्टाचाराची विदारक स्थिती स्पष्ट करतो. गरीब नागरिकांची मोठी संख्या देशात आहे. त्यांच्यासाठी कल्याणकारी योजना सुद्धा राबवल्या जातात. मात्र असे लाभ मिळवण्यासाठी गरिबांना भ्रष्ट प्रवृत्तींचा सामना करावा लागतो. ही दुःखद बाब आहे.

प्रत्येक देशाची सामाजिक, आर्थिक, सांस्कृतिक, राजकीय स्थिती, लोकसंख्या तसेच नागरिकांचे उत्पन्न या सर्वांचा एकत्रित परिणाम आपल्या आनंदाचा षटकोन ठरवतो. आनंदमार्गावर प्रवास करण्यासाठी अक्षरशः मैलोगणती अंतर पार करणे आवश्यक असल्याचे विदारक वास्तव आनंदाची जागतिक क्रमवारी दर्शवते. संपत्ती आणि आनंद यांचा परस्पर संबंध आहे. अशा स्थितीत भारतात मूठभर लोकांकडे एकवटलेली श्रीमंती आणि बहुसंख्य लोकसंख्येतील गरिबी हे आनंद अहवालात स्थान घसरण्याचे प्रमुख कारण आहे. गरिबी, भ्रष्टाचार, सार्वजनिक आरोग्य सुविधांचा दर्जा, मानसिक आरोग्यासाठी पोषक आणि पूरक सामाजिक सलोख्याचे वातावरण नसणे अशा अनेक बाबी या भारतीयांना आनंदी राहण्यापासून दूर ठरत असल्याचे या अहवालाच्या निमित्ताने सांगण्यात येते.

संदर्भ :-

- 1) <https://www.loksatta.com>.
- 2) <https://tarunbharat.com>.
- 3) <https://marathi.abplive.com>.

**BHAUSAHEB LAHANE DNYANPRAKASH ARTS' COLLEGE,
PINJAR, DIST. AKOLA**

DEPARTMENT OF ECONOMICS

- ACADEMIC PROFILE -

2019-2023

PANKAJ MAROTIRAO TAYDE

Head of Department

- Chairman, Admission Committee (BA II)
- Coordinator, Feedback Cell
- Member, College Development Committee
- Member of IQAC
- Nodal Officer, M.I.S. & A.I.S.H.E.
- Member, Internal Complaint Committee

❖ Department Level Activities

Session 2017-2018

- **Workshop on 'महिला स्वयं सहायता समूहातील हिशेबनीस यांची कार्यशाळा'**

Above mention workshop was organized in collaboration with Maharashtra Rajya Gramin Jivnonnati Abhiyan, District Rural Development Agency Akola, and Panchayat Samiti Barshitakali during 23rd January to 25th January 2018. In three days' workshop we try to train rural shelf help group members about accountancy and successful execution of self-help group.

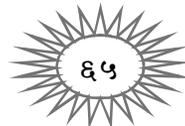
Session 2018-2019

- **Guest Lectures**

- 'मानवी वर्तणुकीचे सिद्धांत- विद्यार्थ्यांच्या दृष्टीक्षेपात' on this topic lecture was delivered by Dr.Sandip Dongre (Assistant Professor, Arts College Yeoda) 18/08/2018
- 'E-banking' delivered by Dr.Umesh Ghodeswar of Shri. Shivaji Arts, Commerce and Science College Akola (15/02/2019)

- **Consumer Day celebration (24 December 2019)**

On this event speakers try to point out rights and duties of consumer. Dr. V.C. Kharode principal preside event and Dr. Wasudeo Bhagat, HOD Political Science, Pra. Ramkrushna Gawande HOD English Department was honorable guest of the program.

- **Study Tour-**

Dr. Panjabrao Deshmukh Krushi Vidhyapith Akola organized 5 days State Level Krushi Pradarshani during 27th to 31st Dec. 2019. Department study tour to visit the event was held on 29th Dec.2019.

- **Workshop on ‘Uses Of Information and Communication Technology in E-Commerce’ (11th to 16th Feb 2019)**

Above mention workshop was organized by department in collaboration with CCIT Computers Murtizapur during 11th to 16th Feb 2019. In these six days’ workshop we try to train rural youth about ICT. Throughout the workshop 45 student were registered for the course.

Session 2019-20

- **Inauguration of Economics Mandal & Guest Lecture**

Department established mandal of Economics students every year. Through this mandal we try to organize different activities to impart knowledge of economic events. Inauguration of this mandal was organized on 9th September 2019 under chairpersonship of Dr Rajesh Burange (Member, Board of Economics).

- **Organize Study tour**

To create awareness in students and develop their knowledge about economics department conduct study tour every year. In this session On 11th January 2020 study visit was took place to Industrial Expo at MIDC Akola.

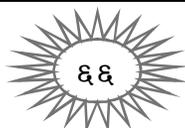
Session 2020-2021

- **Organized Guest Lecture**

‘Financial Literary’. lecture was delivered by Mr. Abhijit Chiney trained investment advisor of Securities and Exchange Board of India. Event was took place on 23rd January 2021 in virtual mode.

- **Conduct E-content development workshop**

Department of Economics and IQAC organized a two day workshop on E-content development. Through this workshop trained faculty members of all departments about how to develop video lectures, how to create video from PPT, how to Use Google Classroom for virtual education. This workshop was conduct during 13th and 14th August 2020.

Session 2022-2023

- **Organized Guest Lecture**

‘गांधीजींचे ग्रामीण अर्थव्यवस्थे बाबत विचार’ lecture delivered by Dr. V. C. Kharode on the occasion of birth anniversary of Rashtrapita Mahatma Gandhi (02/10/2022)

- **Conduct Induction Program**

Conduct induction program for first year students. Through this program newly admitted students guided with different lectures. Event helps students to get knowledge about college departments, university mechanism and higher education system works. Program was held during 18th to 23rd July 2022.

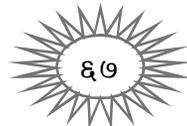
❖ Extension, Co-curricular & field based Activities

Session 2017-2018

- Participate in Satymev Jayte sponsored Water Cup Competition on water conservation. Pinjar Grampanchayat organized activity at outside field of pinjar village. Actively take part in ‘श्रमदान’ for two days (12 and 13 April 2018), daily two hours.

Session 2018-2019

- NSS department of college celebrated Mahaparinirvan Din of Dr. Babasaheb Ambedkar on 6th Dec.2018. On this event delivered guest lecture on ‘Economic Thoughts of Dr. Ambedkar’.
- Political department of college conducted awareness campaign of ‘Indian Constitution’ in seven villages. I tried to aware people about ‘Rights and Duties of Citizens’ through my lecture on 30th Nov. 2018.
- Delivered speak as a chairperson in special camp conducted by National Service Scheme at adopt village Bhendimahala on 18/01/2019. Topic was ‘राष्ट्रीय सेवा योजना आणि आजचा तरुण’.
- Participate in ‘Vanrai Bandhara’ construction activity conducted by National Service Scheme unit of our college at adopt village Bhendimahala. Actively take part in ‘श्रमदान’ on 19th Jan 2019.

Session 2019-2020

- . Deliver guest lectures in NSS residential camps on 'Economic Literacy'-
  - Arts College Yeoda, Dist Amravati 27 Dec.2019
  - Mungsaji Maharaj Mahavidyalay Darva. Dist Yavatmal Jan 2020
  - Adopt village Bhendimahal, BLD College Pinjar 30 Jan 2020
- E- Content Development-

To create students interest in study & classroom, develop video on syllabus provided by university. These content are for BA part I, II and final year. Google Classroom, eminent virtual platform introduced for 24 hour teaching pedagogy.

Session 2020-2021

Because of COVID-19 pandemic extension and co-curricular and field based activities was not conducted

Session 2021-2022

• Participate in COVID-19 Vaccination Drive

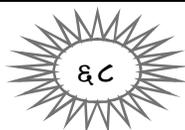
- Participated in COVID-19 awareness camp at Mozar and Pardi village on 24 September 2021. Disseminate importance of vaccination during COVID pandemic among the people. And appeal them to take part in camp and be vaccinated.
- COVID-19 vaccination Camp was conducted by Students Welfare department & NSS in college campus especially for students on 18th Oct 2021. During the campaigning help to primary health center team for successful implementation of vaccination drive.

• Online guest lecture

Delivered online guest lecture at M.E.S. College Mehakar on 'Modern Trends in Indian Banking System' through virtual mode of zoom meeting on 26 Oct 2021. Aware students about Indian Banking System and recent Trends in Indian Banking

Session 2022-2023

- Booster Dose Vaccination Drive was planned in college campus for students as well for people on 01 Sept 2022. Economics department students successfully help to NSS department for success of program.

- Higher Education department announced to celebrate year 2022 as 75th year completed of India Independence. In this respect, 'हर घर तिरंगा' campaign was arranged in college. For dissemination of 'हर घर तिरंगा' campaign, college organized different activities during 12th to 14th August 2022. Economics department participated in activity as given below-
  - 'Patriotic Songs singing competition' for students 12/8/2022
  - 'Flag distribution in Village, 13/8/2022
  - 'Felicitation ceremony for Ex-soldiers of Indian Military' from nearby villages 14/8/2022
- On the occasion of birth anniversary of Mahatma Gandhi, awareness program on 'गांधीजींचे आर्थिक विचार' was conducted at adopt village Bhendi Mahal. People were benefited from Gandhi thoughts on rural development.
- Vidarbha Arthashastra Parishad 46th annual conference held Wani Dist Yavatmal. In third technical session of conference on 'विदर्भातील कोरडवाहू शेती' handle the session of Paper Presentation and put opinion. (5th Feb 2023).

❖ **Contribution to corporate life through committees and duties assigned by the authority**

Session 2019-2020

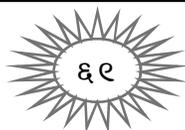
- Was appointed as Vice-Chancellor nominee on Placement Committee to assess promotion process under CAS at Madhukar Pawar Arts College Murtijapur. I chaired as VC nominee check PBAS and give Recommendation for further process.

Session 2020-2021

- I was deputed as observer in NEET examination 2020 at L.R.T Commerce College Akola by National Testing Agency Delhi during 12 & 13 Sept 2020. This examination is entrance test for different medical courses.

Session 2021-2022

- I was deputed as observer in NEET examination 2021 at Novel School Akola by National Testing Agency Delhi during 11 & 12 Sept 2021. This examination is entrance test for different medical courses.

Session 2022-2023

- Attend Research Accreditation Committee meeting at Madhukar Pawar Arts College Murtijapur on 21st June 2022. Took interview of interested students for Ph.D. research and suggest priority to authority.
- I was deputed as Observer in JEE Mains during 22 to 29 June 2022 and for UG NEET examination during 16 & 17 July 2022. Duties was assigned by National Testing Agency Delhi. Activity performed at Shri Shivaji College of Technology Bahulgaon Akola and Bharat Vidyalaya Akola.
- Worked as Exam Co-Officer in University Winter Examination- 2022 at Radhakisan Lxminarayan Toshniwal College of Science Akola (Center No 216) during 30th Nov 2022 to 21st Feb 2023.

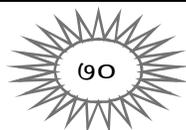
❖ Professional Development Activities –

Session 2018-2019

- Attended ‘Summer School- Refresher Course in ‘Social Science (Economics)’ Conducted by Human Resource Development Centre, Sant Gadge Baba Amravati University, Amravati during 2nd July to 23 July 2018.

Session 2019-2020

- Attended short term course on ‘Gender Sensitization’ at HRDC, Saint Gadge Baba Amravati University Amravati during 17th to 22nd June 2019.
- Attended and actively participated in two days’ workshop on ‘E-Content development’. This course was organized by Shankarlal Khandelwal Arts, Commerce and Science College Akola on 4th & 5th Feb. 2020.
- Successfully completed one week National Online Faculty Development Program on ‘ICT tools for Effective Teaching Learning’. Program was organized by School of Mathematical Sciences, Swami Ramanand Teerth Marathwada University, Nanded during 27th April to 2nd May 2020.
- Successfully completed online National workshop on ‘Revised NAAC Accreditaion Framework: Drafting of AQAR and SSR’ during 29th May to 2nd June 2020. Event was planned by Shankarlal Khandelwal Arts, Science and Commerce College, Akola.

Session 2020-2021

- Successfully completed One Week Online FDP on 'Open Source Tools for Research' which was organized by TLC, Ramanujan College, University of Delhi during 8 to 14 June 2020.
- Successfully completed ARPIT UGC certified course. It was conducted by SWYAM on 'Skills For New Educational Architecture'.

Session 2022-2023

- Maharashtra Faculty Development Academy Pune conducted workshop on 'Sensitization on Innovation and Cutting edge Technologies'. Event was held

❖ Research contribution:-

• Research Project

Minor Research Project report has submitted to Indian Council for Social Science Research New Delhi. Project entitled as 'An Evaluation of Food Security- 'A Case Study of Akola District'. The ICSSR has sanctioned a grant-in-aid of Rs.2,50,000/-. Duration of the project was for one year.

z Published Paper in Journals

International / National Level	19 (Nineteen)
Proceeding	03 (Three)
Books Chapter	02 (Two)

z Presented Research Papers in Conference

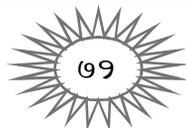
(14 (Fourteen))

z Research Supervisor (Ph.D.)

Ph.D. Reserach Students	:
Admitted	04 (Four)
Submitted	Nil
Ongoing	02 (Two)

❖ Awards and Achievements

- 1) I was felicitated by Tukaram Ingole Vidyalay Kanshivani as Alumni in November 2019 on account of Annual Alumni Meet.
- 2) 'Prakashwat' social work institute from Murtizapur introduced open source Library for needful students of society completely free. I donate computer machine to make automated library work. On this event Mr Jitendra Papalkar Hon, Collector Akola felicitate to me.

Admission & Result Position of Department (2019 to 2023)

Year	Class	Admitted	Result		
			Examinee	Passed	%
2017-2018	BA I (Sem II)	211	152	43	28.29
	BA II (SemIV)	81	74	59	79.73
	BA III (Annual)	76	72	63	87.50
2018-2019	BA I (Sem II)	112	70	27	38.75
	BA II (SemIV)	71	62	42	67.74
	BA III (Annual)	75	74	68	91.89
2019-2020	BA I (Sem II)	90	46	46	100
	BA II (SemIV)	41	37	36	97.30
	BA III (SemVI)	34	33	33	100
2020-2021	BA I (Sem II)	88	72	72	100
	BA II (SemIV)	41	35	35	100
	BA III (SemVI)	34	25	25	100
2021-2022	BA I (Sem II)	99	87	45	51.72
	BA II (SemIV)	66	63	56	88.89
	BA III (SemVI)	36	36	32	88.89
2022-2023	BA I (Sem II)	92	N.A.	N.A.	N.A.
	BA II (SemIV)	67	N.A.	N.A.	N.A.
	BA III (SemVI)	62	N.A.	N.A.	N.A.

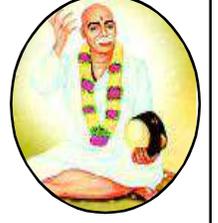

महापुरुषांच्या स्वप्नातील गाव

डॉ. अशोक विठ्ठलराव वाहुरवाघ

(सहयोगी प्राध्यापक, मराठी विभाग प्रमुख)

राष्ट्रसंतांच्या स्वप्नातील गावात अन्नदाता शेतकरी सुखी आणि आनंदी असावा, महिला सुरक्षित असाव्यात, सर्वांना शिक्षण, आरोग्य मोफत मिळावे, पर्यावरणाचा तोल सांभाळला जाईल अशी व्यवस्था असावी. एकूणच खेड्यातील माणूस मनाने, मनगटाने आणि मेंदूने कणखर होईल, त्याच्यात प्रचंड आत्मविश्वास निर्माण होईल आणि तो भारत मातेच्या रक्षणासाठी सदैव तत्पर राहील अशी व्यवस्था खेड्यातून झाली तर एक आदर्श गाव म्हणून नावलौकिकास पुढे नेईल आणि अशा आदर्श गावांमुळे आदर्श देश म्हणून जगात आपला भारत देश ओळखला जाईल अशी मला आशा आहे.

भारत हा खेड्यांचा देश आहे असे म्हटले जाते ते अगदी खरे आहे. भारतात सहा लाख चाळीस हजार गाव आहेत. आजही सत्तर टक्के लोक हे खेड्यातच राहतात. म्हणून गाव समृद्ध व सक्षम होणे हे देशहिताचे व गरजेचे आहे. जोपर्यंत गावं स्वयंपूर्ण होणार नाहीत तोपर्यंत भारत हा देश खऱ्या अर्थाने सर्वांगीण प्रगती करू शकणार नाही हे समजून घेणे महत्वाचे आहे. आधुनिक भारताने ज्ञान व विज्ञानाच्या साह्याने सर्वच क्षेत्रात झपाट्याने नेत्रदीपक अशी मोठी प्रगती केली. अवकाशातही भारताने चांद्रयान, मंगळयान सारख्या अशक्यप्राय वाटणाऱ्या मोहिमा फत्ते केल्याचे दिसून येते. मुंबईसारखी शहरे भारताच्या वा विश्वाच्या आकर्षणाचा केंद्रबिंदू आहेत. भारतातील उद्योगपती अनिल अंबानी, मुकेश अंबानी, रतन टाटा, लक्ष्मी मित्तल यांसारख्या मोठ्या उद्योगपतींमुळे भारत हा श्रीमंतांचा देश आहे असे कदाचित सर्वांना वाटेल. परंतु तसे हे चित्र वास्तव पातळीवर विसंगत आहे. प्राप्त

आकडेवारीनुसार देशातील ऐंशीटक्के संपत्ती ही देशातील दहा टक्के लोकांकडे आहे आणि नव्वद टक्के लोकांकडे केवळ दहा टक्के संपत्ती आहे. भारतातील विषमतेचे हेच सत्य वास्तव आहे. आज ते कुणालाही नाकारता येत नाही अशी परिस्थिती आहे. राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज आपल्या ग्रंथात म्हणायचे..

देशात असे एकटा ताजमहाल ।

त्याहून न कळे देशाचा हाल ।

लोक जरी भुके कंगाल । घरोघरी ।।

अर्थात आमच्या देशात प्रचंड विषमता आहे. ही विषमता सामाजिक, आर्थिक, सांस्कृतिक आणि राजकीय सुद्धा आहे. म्हणून आम्हाला खऱ्या अर्थाने समृद्ध व्हायचे असेल तर खेड्यांचाच विकास करावा लागेल, असे मला वाटते. माझ्या मते देशाचा पाया म्हणजे खेडे होय. शरीराचा पाया मजबूत असेल तर शरीर व्यवस्थित तग धरू शकते. त्याचप्रमाणे खेडे स्वयंपूर्ण असली तर देश डगमगणार

नाही. गावं नष्ट झाली तर देश उध्वस्त व्हायला वेळ लागणार नाही. राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांनी याच अंगाने विचार केला होता. त्यांच्या ग्रामगीतेत तो स्पष्टपणे दिसून येतो. त्यांनीही आदर्श ग्रामाची संकल्पना मांडली होती म्हणून ग्रामगीतेत ते लिहितात की,

गाव हा विश्वाचा नकाशा ।

गावावरून देशाची परीक्षा ।

गावची भंगता अवदशा । येईल देशा ।।

राष्ट्रसंतांनी वरील ओळीतून एक प्रकारची भीतीयुक्त सूचनाच केली आहे. म्हणून आपण वेळीच जागृत होऊन गाव स्वयंपूर्ण कसे होईल याचा विचार सर्वांनी केला पाहिजे. स्वातंत्र्यप्राप्तीनंतर महात्मा गांधीजींनी या दृष्टीने प्रामाणिक प्रयत्न केले होते. ते म्हणत होते की, "खेड्याकडे चला". परंतु त्यांना मोठ्या प्रमाणात यश आले नाही, त्यांची भूमिका कोणी समजून घेतली नाही.

दुसरीकडे महामानव डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर म्हणायचे की, "शहराकडे चला". या दोन्ही महामानवांच्या विचारांचा अभ्यास केला तर असे दिसून येते की, गावे ही मागास आहेत. तिथे मोठ्या प्रमाणात दारिद्र्य, उपासमार, गरिबी, आर्थिक विषमता, जातीभेद इत्यादी समस्यांनी गावं ग्रासलेली आहेत, म्हणूनच खेड्यातील माणूस शहराकडे रोजगारासाठी, शिक्षणासाठी, आरोग्याच्या सोयी उपलब्ध करून घेण्यासाठी धाव घेतो आहे. त्यामुळे आता खेडी ओस पडू लागली आहेत.

स्थलांतरातून शहरात मोठ्या प्रमाणात झोपडपट्ट्या तयार होत आहेत. वाढती लोकसंख्या ही शहरासाठी मारक आणि देशासाठी घातक होत चाललेली आहेत. हे सर्व टाळायचे असेल तर माझ्या स्वप्नातील एक गाव

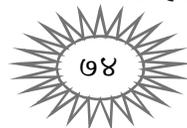
आहे की जेथे शहरातील माणूस खेड्याकडे धाव घेईल. त्यासाठी सर्वांनी जाणीवपूर्वक प्रयत्न करणे गरजेचे आहे. अर्थातच 'सबका साथ, सबका विश्वास' या अंगाने माझ्या स्वप्नातील गाव हे स्वयंपूर्ण असावे असे मला वाटते. ही स्वयंपूर्णता विविध अंगी आहे. राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज म्हणतात त्याप्रमाणे ....

गावाचे राज्य गावकरी ।

तेथे चालेना कुणाची हुशारी ।

आम्हीच आमचे सर्वत्रपरी । नांदू गावी ।।

गावाच्या दैनंदिनीत बाहेरचा कोणी हस्तक्षेप करणार नाही एवढे स्वयंपूर्ण गाव करावे असे वंदनीय महाराज म्हणतात. ज्या ठिकाणी कोणाचे शोषण होते ते ठिकाण शोधले पाहिजे. देशाच्या अर्थव्यवस्थेचा कणा म्हणजे शेतकरी. म्हणून शेतकऱ्यांच्या पिकाला भाव त्याने केलेल्या कष्टाच्या आधाराने मिळाला पाहिजे. ज्या प्रमाणात देशातील कर्मचारी सुरक्षित जीवन जगतो तशीच शाश्वती त्याला मिळाली तर तो आत्महत्या करणार नाही. हे सत्य समजून घेतले पाहिजे. समग्र शेतकऱ्यांच्या या परिस्थितीची जाणीव महात्मा ज्योतिराव फुले यांना होती. म्हणून त्यांनी "शेतकऱ्यांचा आसूड" हा ग्रंथ लिहिला आणि याच ग्रंथातून त्यांनी शेती आणि शेतकरी यांच्या प्रगतीच्या आड येणाऱ्या गोष्टींचा विचार करून काययमस्वरूपी शेती सुधारण्यासाठी उपाय सुचवले. १९८३ साली प्रकाशित झालेल्या या ग्रंथातील उपाय आज जर शासनाने अंमलात आणले तर महाराष्ट्रातील नव्हे देशातील कुठलाही शेतकरी आत्महत्या करणार नाही अशी व्यवस्था त्या ग्रंथात आहे. महात्मा फुले यांनी शेतकऱ्यांच्या दुःखाला, दारिद्र्याला कुठले घटक जबाबदार आहेत त्याविषयी ते लिहितात...

विद्या विना मती गेली । मतीविना नीती गेली ॥

नितीविना गती गेली । गतिविना वित्त गेले ॥

एवढे अनर्थ एका अविद्येने केले ॥

अर्थातच महात्मा फुले यांच्या मते शेतकऱ्यांचे शोषण हे अज्ञानातून होते हे लक्षात घेतले पाहिजे, म्हणून गावात उत्तम शिक्षणाची सोय झाली पाहिजे. पुढील काही घटकांचा अंगीकार केल्यास गाव समृद्ध होईल असे वाटते. ते घटक पुढीलप्रमाणे आहेत....

ग्रामनाथाचा विकास :-

ग्रामनाथ म्हणजे खेड्यातील शेतकरी; ज्याच्या कष्टामुळे सर्वांना दोन वेळेचे पोटभर जेवण मिळते सोबतच अंगावर अंगभर घालायला कपडे मिळतात. परंतु आमचा-तुमचा सर्वांचा हा पोशिंदा मेटाकुटीला येऊन शेवटी हतबल होतो आणि आत्महत्या करतो. तो सर्वांचा अन्नदाता आहे परंतु त्याच्या कष्टाला आज मोल नाही. त्याचे मूळ राष्ट्रसंतांनी ओळखले होते. परंतु उच्चशिक्षितांना ओळखता आले नाही. वंदनीय महाराज त्यांच्या ग्रामगीता या ग्रंथात लिहितात ....

सर्व ग्रामाशी सुखी करावे । अन्न वस्त्र त्याशी द्यावे ।

परी स्वतः दुःखची भोगावे । भूषण तुझे ग्रामनाथा ॥

कष्ट करूनही महाल बांधीशी ।

परी झोपडी नाही नीटकेशी ॥

स्वातंत्र्या करता उडी घेशी । मजा भोगती इतरची ॥

अशा ओळी लिहून त्यांनी आपला हा ग्रंथ ग्रामनाथाला अर्थातच शेतकऱ्याला अर्पण केला आहे. शेतकऱ्यांच्या जीवावर इतर मजा मारतांना दिसतात, त्याचा फक्त वापर करतात, शोषण करतात. त्यामुळे पिकवतो तो परंतु तोच उपाशी आहे. त्यानेच पिकवलेल्या कापसातून कपडा तयार होतो. परंतु त्यालाच घालायला

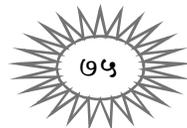
कपडे नाहीत. हे चित्र बदलले पाहिजे, त्याच्या शेतीला उद्योगाचा दर्जा मिळाला पाहिजे, त्याच्या बायकोला अंगभर लुगडं भेटलं पाहिजे. अशी सोय आपण सर्वांनी करावी. शासनाने जाणीवपूर्वक लक्ष द्यावे. असे झाले तर निश्चितच चांगले होईल.

ज्ञानाकडून प्रकाशाकडे :-

मानवी जीवनात शिक्षणाला अनन्यसाधारण महत्त्व आहे. म्हणून डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांनी शिक्षणाला वाघीणीचे दूध म्हटले आहे. ते म्हणायचे की, "माणसाला एक वेळेचे जेवण मिळाले नाही तर माणूस अशक्त होईल; परंतु त्याला शिक्षण मिळाले नाही तर तो जीवंतपणे दुसऱ्याचा गुलाम होईल." संत गाडगेबाबा सुद्धा म्हणत होते की, "बाबांनो जेवणाचे ताट विका पण शिक्षण शिका." एवढे शिक्षणाचे महत्त्व मानवी जीवनात आहे आणि ते सत्य आहे. म्हणूनच माझ्याही स्वप्नातील गावात सर्वांना शिक्षण घेण्याची सोय झाली पाहिजे, नर्सरी ते उच्च शिक्षण सर्व भाषेच्या माध्यमातून सर्व धर्माच्या लोकांना, स्त्री-पुरुषांना कुठलाही भेदभाव न करता मोफत मिळाले पाहिजे. सोबतच शासनाने शिक्षणाची सक्ती केली पाहिजे. मिळालेले हे शिक्षण सुद्धा आधुनिक तंत्रज्ञानांनी युक्त असले पाहिजे की, ज्या शिक्षणातून भारत मातेच्या सेवेसाठी आदर्श नागरिक निर्माण होतील अशी शिक्षण व्यवस्था असावी. शिक्षणातून विद्यार्थ्यांच्या अंगी विनय आणि सहकार्याची भावना वाढीस लागेल अशा नैतिक मूल्यांची जोपासना करणाऱ्या शिक्षणाची सोय गावात झाली पाहिजे.

ग्राम आरोग्य :-

आरोग्याच्या बाबतीत मात्र स्वयंपूर्ण असावे. गावातच प्रथमोपचार केंद्र असावे. कुठलीही कठीण शस्त्रक्रिया गावातच पार पडल्या जाईल याची तजवीज

शासनाने करावी. मोठा आजार असल्यास आणि मोठ्या शहराकडे जाण्याची वेळ आली तर पैश्या अभावी कुणाचेही उपचार थांबणार नाहीत याची काळजी गावातील ग्रामपंचायत तथा शासनकर्त्यांनी घ्यावी. त्यासाठी शासनाने सर्वांचे आरोग्य विमा काढावे जेणेकरून कुठेही त्याला उपचार घेणे सोयीचे जाईल.

शुद्धजल योजना :-

गावात शुद्ध पिण्याच्या पाण्याची समस्या आहे. आज देशातील बहुतांश गावात शुद्ध पिण्याच्या पाण्याची सोय नाही. गावातील नागरिकांना व शासनाच्या मदतीने ही समस्या कायमस्वरूपी सुटू शकते. बहुतांश गावे ही नदीच्या काठावर वसलेली आहे. परंतु गावातील गटांना नाल्याचे सांडपाणी, गुराढोरांचा वावर यामुळे पाणी अस्वच्छ होते म्हणून सर्वांनी गटारांची, नाल्यांची स्वच्छता ठेवून हे पाणी नदीत जाणार नाही याची सोय गावाने करावी. गावाच्या आजूबाजूला पडणारे पाणी साठविले जाईल जेणेकरून विहिरी-तलाव आटणार नाहीत आणि बारा महिने सर्वांना स्वच्छ पाणी मिळेल.

शिक्षणातून उद्योग :-

खेड्यातील शिक्षित तरुणाला गावातच उद्योग करता आले पाहिजे. त्याला शहराकडे रोजगारासाठी जाण्याची वेळ येता कामा नये. त्याचे ज्ञान गावाच्या हितासाठी वापरले गेले पाहिजे. या दृष्टीने राष्ट्रसंतांचे विचार बोलके आहेत. ते म्हणतात ...

उत्तम शिक्षित सामर्थ्यवान ।

ते नोकरीसाठी फिरती वणवण ।।

उद्योगधंदे व शेती कुटून । होईल उन्नती गावाची ।।

अर्थातच खेड्यात कोणीच बेकार राहणार नाही याची व्यवस्था गावात झाली पाहिजे. शेतीतील कच्च्या

मालाचे रूपांतर पक्क्या मालात गावातच झाले तर गाव समृद्ध व्हायला वेळ लागणार नाही. त्यासाठी शासनाने, राज्यकर्त्यांनी जाणीवपूर्वक प्रयत्न करून आदर्श ग्राम किंवा स्वप्नातील गाव निर्माण करण्यासाठी हातभार लावावा.

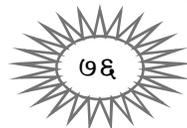
गावातील रस्ते :-

प्राचीन काळात भारतात सम्राट अशोकाच्या राजवटीत सर्वात उत्तम रस्त्यांची व्यवस्था होती असा इतिहास आहे, तिच व्यवस्था करावी. रस्त्याच्या दोन्ही बाजूला दीर्घायुषी झाडे लावावी. त्यामध्ये आंबा, चिंच, फणस, पिंपळ, वड हे आरोग्यदायी वृक्ष लावावे. त्यामुळे पर्यावरणाचा तोल सांभाळला जाईल आणि पशू-पक्षांची खाण्याची व्यवस्थाही होईल.

खेड्यातील माणूस हा आपल्या मुलांवर जितके निर्मळ प्रेम करतो तितकेच तो आपल्या घरच्या प्राण्यांवर करित असतो. त्यात गाय, बैल, शेळी, कुत्रा, मांजर इत्यादी शेतीपूरक प्राण्यांची नावे घेता येतील. म्हणून गावाच्या बाजूला गुरांना चरण्यासाठी राखीव जमीन असावी व बाजूला पिण्यासाठी तळे असावे. जेणेकरून पशू आणि प्राणी सुद्धा आनंदाने गावात जीवन जगतील.

सर्वधर्मसमभाव जपणारे मंदिर, ग्रंथालय व व्यायाम शाळा :-

गावात एक मोठे मंदिर असावे की ज्या मंदिरात सर्व धर्माचे लोक येऊन आपल्या इच्छित देवाची उपासना करतील. त्याच्या सोबतीला एक मोठे सभागृह असावे. जेणेकरून गावातील गरीब मुला-मुलींची लग्नं त्या ठिकाणी करता येतील. एकूणच गावातील पैसा गावातच राहिल. त्यामुळे गाव आर्थिक दृष्ट्या समृद्ध होईल. सोबतच सुसज्ज ग्रंथालय व व्यायाम शाळा गावात असावी. तरुण आणि

ज्येष्ठ नागरिकांसाठी फिरायला सुंदर बगीचा असावा. त्यामध्ये बसायची सोय असावी व बाजूला मोठे ग्रंथालय असावे. त्यामध्ये नैतिक मूल्यांची रुजवण करणारी वेगवेगळ्या प्रकारची ज्ञान देणारी पुस्तके ठेवावी. जेणेकरून सर्वांना त्याचा लाभ होईल. प्रसंगी सशक्त तरुण भारतमातेच्या रक्षणासाठी तत्पर राहतील. या मागची भूमिका विषद करतांना संत तुकडोजी महाराज म्हणतात,

आता नको तुमचे उच्च शिक्षण ।

हे तर गेले मागील युगे लपून ॥

आता व्हावा कष्टीक बलवान । सुपुत्र भारताचा ॥

अशी तरुण पिढी त्यांना अपेक्षित होती. तेच सर्वांना आज अपेक्षित आहे.

एकंदरीत राष्ट्रसंतांच्या स्वप्नातील गावात अन्नदाता शेतकरी सुखी आणि आनंदी असावा, महिला सुरक्षित असाव्यात, सर्वांना शिक्षण, आरोग्य मोफत मिळावे, पर्यावरणाचा तोल सांभाळला जाईल अशी व्यवस्था असावी. एकूणच खेड्यातील माणूस मनाने, मनगटाने आणि मेंदूने

कणखर होईल, त्याच्यात प्रचंड आत्मविश्वास निर्माण होईल आणि तो भारत मातेच्या रक्षणासाठी सदैव तत्पर राहील अशी व्यवस्था खेड्यातून झाली तर एक आदर्श गाव म्हणून नावलौकिकास पुढे नेईल आणि अशा आदर्श गावांमुळे आदर्श देश म्हणून जगात आपला भारत देश ओळखला जाईल अशी मला आशा आहे. आपणही माझ्या विचारांशी सहमत असाल अशी अपेक्षा आहे.

निष्कर्ष :-

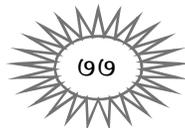
राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज, संत गाडगेबाबा, समाज सुधारक महात्मा ज्योतिराव फुले आणि भारतरत्न डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांच्या विचारातून व संकल्पनेतून एक आदर्श गाव नव्हे देश निर्माण होऊ शकतो.

खरे नामनिष्काम ही ग्रामसेवा ।

झटू सर्व भावे करून स्वर्ग गावा ॥

कळो हे ओळख देह कार्य पडावे ।

घडू दे प्रभू एवढे हे घडू दे ॥

मोतीपुष्प २०२२-२३
भाऊसाहेब लहाने ज्ञानप्रकाश आर्ट्स कॉलेज, पिंजर
ता. बार्शिट्ठाकळी, जि. अकोला

मराठी विभागाचे गत सहा वर्षातील उपक्रम आणि निकालांची टक्केवारी

डॉ. अशोक विठ्ठलराव वाहुरवाघ
(मराठी विभाग प्रमुख, सहयोगी प्राध्यापक)

सत्र २०१७-१८

शिकविलेले विषय :-

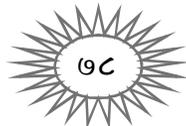
१) बी. ए. भाग १	मृदगंध	(अनिवार्य)	नवीन अभ्यासक्रम
२) बी. ए. भाग २		(अनिवार्य)	वैखरी
३) बी. ए. भाग ३		(अनिवार्य)	वैखरी
४) बी. ए. भाग २	पर्यावरण	(अतिरिक्त ४ तासिका)	

महाविद्यालयीन स्तरावरील पदभार

- १) अध्यक्ष :- बी. ए. भाग १ प्रवेश समिती
- २) समन्वयक :- यु. जी. सी. पुरस्कृत विकास निधी उपयोजन
- ३) सदस्य :- वेळापत्रक समिती
- ४) सदस्य :- सांस्कृतिक कार्यक्रम व क्रीडा स्पर्धा समिती सदस्य

विद्यार्थी केंद्रस्थानी ठेऊन- मराठी विभागाने राबविलेले विविध उपक्रम आणि सहभाग :-

- १) दि. ३०-११-२०१७ रोजी मराठी विभागाच्या वतीने व्यक्तिमत्त्व विकास कार्यशाळेचे आयोजन करण्यात आले. तिन्ही वर्गातील विद्यार्थी मोठ्या संख्येने उपस्थित होते.
- २) दि. २१-८-२०१७ रोजी Digital India या कार्यक्रमाचे आयोजन केले. विद्यार्थ्यांना शासनाच्या App ची माहिती देण्यात आली.
- ३) दि. ०३ जानेवारी २०१८ रोजी सावित्रीबाई फुले जयंती दिनाचे आयोजन केले.

- ४) दि. ०३ जानेवारी २०१८ रोजी विद्यार्थ्यांनी परीक्षेत शुद्धलेखनाच्या चुका होऊ देऊ नये यासाठी एक दिवसीय 'शुद्धलेखन विषयक नियम' या विषयावर कार्यशाळा आयोजित केली. मार्गदर्शक म्हणून सीताबाई कला महाविद्यालयातील प्रा. कैलास वानखडे होते.
- ५) 'गटचर्चा' दि. १९-११-२०१७ रोजी हल्लीच्या शिक्षणातून जीवनाचे दोन तुकडे होतात काय? या विषयाच्या अनुषंगाने बी. ए. भाग १ च्या विद्यार्थ्यांसाठी गटचर्चेचे आयोजन केले.
- ६) 'परिसंवाद' दि. ०९-०१-२०१८ रोजी 'संतवाणीतील मानवी विचार' या विषयावर परिसंवाद आयोजित करण्यात आला.

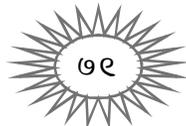
महाविद्यालय तसेच विद्यापीठ स्तरावरील परीक्षेतील योगदान व कार्य :-

- १) बी. ए. भाग १, २, ३ या वर्गाच्या महाविद्यालयीन सत्र व वार्षिक सराव परीक्षाकरीता प्रश्नसंच तयार करणे. पर्यवेक्षक तथा उत्तरपत्रिकांचे अंतर्गत मूल्यमापन केले. त्याचप्रमाणे विद्यापीठात दि. १६-०४-२०१८ पासून २४-०४-२०१८ पर्यंत बी. ए. भाग ३ च्या मराठी विषयाच्या ३४४ उत्तरपत्रिकांचे मूल्यांकन केले. दि. ०३-०५-२०१८ पासून २१-०५-२०१८ पर्यंत बी. ए. भाग २ च्या मराठी विषयाच्या ४५२ उत्तरपत्रिकांचे मूल्यांकनाचे काम केले.

दि. १४ जुलै २०१७ रोजी संत गाडगेबाबा अमरावती विद्यापीठाने 'अकोला जिल्ह्यातील साठोत्तर मराठी वाङ्मयाचा चिकित्सक अभ्यास' (१९६०-२०००) या विषयाच्या संशोधनासाठी आचार्य पदवीने सन्मानित केले.

महाविद्यालयातील विविध उपक्रमात सक्रीय सहभाग :-

- १) मार्गदर्शक :- २४ सप्टेंबर २०१७ रोजी एन.एस.एस.च्या विद्यार्थ्यांना 'व्यक्तिमत्व विकास' ह्या विषयावर मार्गदर्शन केले.
- २) प्रमुख वक्ता :- ग्रंथालयाच्या वतीने आयोजित 'परिचय सत्राचे' आयोजन केले असता प्रमुख वक्ता म्हणून उपस्थित.
- ३) प्रमुख पाहुणे :- सावित्रीबाई फुले जयंती कार्यक्रमात प्रमुख मार्गदर्शक म्हणून उपस्थित.
- ४) राष्ट्रीय चर्चासत्रात सहभाग,
आयोजक संत गाडगेबाबा अमरावती विद्यापीठातील
Lifelong Learning & Extension Programme.

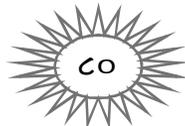
सत्र २०१८-१९

शिकविलेले विषय :-

१)	B. A. I (A)	मृदगंध	(अनिवार्य)	Semi- I + II
	B. A. I (B)	मृदगंध	(अनिवार्य)	Semi- I + II
२)	B. A. II	(Lit.Mar.)	(ऐच्छिक)	Semi- III + IV
		मराठी वाङ्मय		
३)	B. A. II	(EVS)	(अनिवार्य)	Semi- III + IV
४)	B. A. III	वैखरी	(अनिवार्य मराठी)	वार्षिक पद्धत

मराठी विभागाने राबविलेले विविध उपक्रम आणि सहभाग :-

- १) रक्तगट तपासणी :- महाविद्यालयातील ९० मुलामुलींची रक्तगट तपासणी केली.
(महात्मा गांधी यांच्या १५० व्या जयंती निमित्त)
- २) परिसंवादाचे आयोजन :- 'वाढती बेरोजगारी' या विषयावर परिसंवादाचे आयोजन.
- ३) एक दिवसीय कार्यशाळेचे आयोजन :- विद्यार्थ्यांमध्ये मराठी भाषेचे महत्व रुजावे' या अनुषंगाने कार्यक्रमाचे आयोजन. विषय :- 'मराठी भाषेतील म्हणी संकलन व जतन दि. ०१-०३-२०१९.
- ४) मराठी विभागाच्या वतीने दि. ०५-१०-२०१८ रोजी संतवाणीतील प्रबोधन या विषयावरील दोन दिवसीय परिसंवादाचे आयोजन.
- ५) एक दिवसीय व्यसन मुक्ती कार्यशाळेचे आयोजन. दि. ०६-१०-२०१८.
- ६) संत गाडगेबाबा पुण्यतिथी कार्यक्रमाच्या आयोजनात सहभाग. दि. २०-१२-२०१८.
- ७) परिक्षक :- महाविद्यालयात शिक्षक दिनाचा कार्यक्रम आयोजित केला असता सदरच्या कार्यक्रमात परिक्षक म्हणून उपस्थित. दि. ०५-०९-२०१८.
- ८) वृक्षारोपण कार्यक्रमात सहभाग. दि. ०२-१०-२०१८.
- ९) आदिवासी मुलांना शिक्षणाचे महत्व पटावे यासाठी तांड्यात जाऊन पालक व मुलांचे उद्बोधन केले. दि. ०८-१२-२०१८.

- १०) महाराष्ट्र शासनाद्वारे राबविलेल्या गोवर-रूबेला लसीकरण शिबीरात सहभाग. डिसेंबर २०१८.
- ११) भारत सरकारच्या संविधान जनजागृती सप्ताह अभियाना अंतर्गत दि. २४ नोव्हेंबर २०१८ रोजी ग्राम पिंपळगाव चांभारे येथे प्रमुख मार्गदर्शक.
- १२) डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांच्या महापरिनिर्वाण दिनी प्रमुख वक्ता म्हणून उपस्थित. दि. ०६-१२-२०१८.
- १३) अर्थशास्त्र विभागाच्या वतीने आयोजित कार्यशाळेत महत्वपूर्ण सहभाग. दि. ११ फेब्रुवारी २०१९ ते १६ फेब्रुवारी २०१९.
- १४) दि. ०३- जून २०१९ रोजी माझ्या जन्मदिनाच्या वाढदिवसाला सामान्य रुग्णालय, अकोला येथे 'रक्तदान' केले.
- १५) NEET परीक्षा २०१९ मध्ये निरीक्षक म्हणून कार्य. सदरची परीक्षा दि. ०५ मे २०१९ रोजी बाभुळगाव येथील अभियांत्रिकी महाविद्यालयात घेण्यात आली होती.
- १६) एक दिवसीय राष्ट्रीय चर्चासत्रात सहभाग :-
स्थळ :- कारंजा. दि. १७ फेब्रुवारी २०१९.
विषय :- 'आधुनिक साहित्याचे जनक महात्मा फुले यांच्या 'साहित्यातील शेतकरी जीवन'.

महाविद्यालय व अमरावती विद्यापीठाअंतर्गत घेतलेल्या परीक्षांमध्ये सहभाग :-

- १) संत गाडगेबाबा अमरावती विद्यापीठाच्या परीक्षेत सहकेंद्राधिकारी म्हणून डॉ. आर. जी. राठोड कला व विज्ञान महाविद्यालय, मुर्तिजापूर येथे दि. ०३-०४-२०१९ पासून २९-०५-२०१९ पर्यंत कार्य केले.
- २) संत गाडगेबाबा अमरावती विद्यापीठाच्या केंद्रीय मूल्यांकनात दि. २१-१२-२०१८ पासून २७-१२-२०१८ पर्यंत एकूण २५० उत्तरपत्रिकांचे (बी.ए. भाग-१) मूल्यांकनाचे काम केले.
- ३) अंतर्गत मूल्यमापन परीक्षा, प्रश्नसंच तयार करणे, 'पर्यावरणशास्त्र' या विषयाची परीक्षा घेणे व मूल्यांकन करणे, पर्यवेक्षक म्हणून उत्तमरित्या कार्य केले.

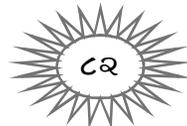
सत्र २०१९-२०

शिकविलेले विषय :-

१)	बी. ए. भाग १	मृदगंध	(अनिवार्य)	Semi- I + II
२)	बी. ए. भाग २	मराठी वाङ्मय	(ऐच्छिक)	Semi- III + IV
३)	बी. ए. भाग २	पर्यावरण	(अनिवार्य)	Semi- III + IV
४)	बी. ए. भाग ३	मराठी	(अनिवार्य)	Semi- V + VI

महाविद्यालय आणि मराठी विभागाच्या वतीने आयोजित कार्यक्रम व उपक्रमातील सहभाग :-

- १) रक्तदान :-
दि. ०३ जून २०१९ रोजी वाढदिवसाच्या निमित्ताने जिल्हा सामान्य रुग्णालयात रक्तदान केले. सांगली कोल्हापूर पूर पिडीत लोकांसाठी काढलेल्या मदत रॅलीमध्ये सहभाग. दि. १४-०८-२०१९.
- २) ग्रंथ प्रदर्शनी :-
दि. ०८ व ९ ऑगस्ट २०१९ रोजी मराठी ग्रंथाची प्रदर्शनी विद्यार्थ्यांसाठी ठेवण्यात आली.
- ३) कार्यशाळेचे आयोजन :-
दि. २२ ऑगस्ट २०१९ रोजी युवा माहिती दूत कार्यशाळेचे आयोजन केले.
- ४) मातृभाषा दिनाचे आयोजन :-
मराठी विभागाने दि. २० फेब्रुवारी २०२० रोजी सदरच्या कार्यक्रमाचे आयोजन केले.
- ५) मराठी भाषा गौरव दिनानिमित्ताने दि. २७ फेब्रुवारी २०२० रोजी विभागाने मराठी ग्रंथ प्रदर्शनी आयोजित केली. विद्यार्थ्यांना मराठी ग्रंथाची ओळख पटवून दिली.
- ६) ग्रामनाथ परीक्षा व ग्रामगीता जीवन विकास परीक्षा दि. ३०-०४-२०२० रोजी विद्यार्थ्यांमध्ये नैतिक मूल्यांची रुजवण व्हावी म्हणून तिनही वर्गाच्या विद्यार्थ्यांसाठी सदरच्या परीक्षेचे आयोजन केले होते.
- ७) निबंध स्पर्धेचे आयोजन :-
दि. १४-०९-२०२० रोजी नेहरू युवा केंद्र, वाशीम आणि मराठी विभाग यांच्या संयुक्त विद्यमाने सदरची स्पर्धा आयोजित केली होती. त्यामध्ये १६ विद्यार्थी सहभागी झाले होते.

Professional Development Activities :-

- १) दि. २५ सप्टेंबर २०१९ रोजी गोपिकाबाई सीताराम गावंडे महाविद्यालयात एक दिवसीय राष्ट्रीय चर्चासत्रात शोध निबंधाचे वाचन.
- २) दि. ४ व ५ फेब्रुवारी २०२० रोजी शंकरलाल खंडेलवाल आर्टस्, सायन्स कॉलेज, अकोला द्वारा आयोजित E Content Development for Learning Resource या विषयावरील कार्यशाळेत सहभाग.
- ३) दि. ३ सप्टेंबर २०१९ रोजी 'विद्यावार्ता' या शोधपत्रिकेत 'डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या विचारातून महिला सक्षमीकरण' या विषयावरील शोध निबंध प्रकाशित.
- ४) Research Journey या आंतरराष्ट्रीय बहुउद्देशिय संशोधन पत्रिकेत "The Role of RashtraSant Tukdoji Maharaj's Literature in Promoting and Dissminating Human Life Values" हा शोध निबंध प्रकाशित.
- ५) दि. २० जानेवारी २०२० रोजी श्री शिवाजी आर्टस्, कॉमर्स व विज्ञान महाविद्यालय, अकोला येथे ३३ व्या मराठी प्राध्यापक परिषदेत सहभाग.
दि. २६ जानेवारी २०२० रोजी महाविद्यालयाने 'आदर्श शिक्षक' पुरस्काराने सन्मानित केले.
- ६) दि. २५ फेब्रुवारी २०२० रोजी खंडेलवाल आर्टस्, सायन्स महाविद्यालयातील राष्ट्रीय परिसंवादात सहभाग.
- ७) 'डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर जीवन चरित्र ग्रंथ वाचन' समारोपीय कार्यक्रमात प्रमुख मार्गदर्शक म्हणून सहभाग.

सत्र २०२०-२१

मराठी विभागाच्या वतीने आयोजित केलेले विविध उपक्रम व त्याच्या नोंदी खालीलप्रमाणे आहेत.
(हे वर्ष कोरोना-19 महामारी म्हणून घोषित असल्यामुळे संसर्ग होऊ नये म्हणून बहुतांश कार्यक्रम झाले नाहीत. महाविद्यालयाच्या वार्षिक वेळापत्रकानुसार शिकविलेले विषय खालीलप्रमाणे आहेत.

(सदरच्या सत्रात सर्व वर्ग Online पद्धतीने घेतले आहेत.)

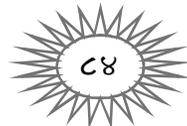
शिकविलेले विषय :-

१) बी. ए. भाग १	मराठी	(अनिवार्य)	(४ तासिका)
२) बी. ए. भाग २	मराठी वाङ्मय	(ऐच्छिक)	(५ तासिका)
३) बी. ए. भाग २	पर्यावरणशास्त्र		(अतिरिक्त तासिका)
४) बी. ए. भाग ३	मराठी	(अनिवार्य)	(५ तासिका)

महाविद्यालय आणि मराठी विभागाच्या वतीने आयोजित कार्यक्रम व उपक्रमातील सहभाग :-

- १) दि. २५ मे २०२० ते २ जून २०२० गुजराथ विद्यापीठाद्वारे Online आयोजित Short Term Course मध्ये सहभागी.
- २) दि. ०८-०६-२०२० ते १४-०६-२०२० Ramanujan College, Delhi S.T.C. मध्ये सहभागी.
- ३) दि. २९ मे ते २ जून २०२० दरम्यान आयोजित Online राष्ट्रीय कार्यशाळेत सहभाग. आयोजक शंकरलाल खंडेलवाल आर्टस्, सायन्स कॉलेज, अकोला.
- ४) दि. १ जुलै २०२० ते ६ जुलै २०२० संत गाडगेबाबा अमरावती विद्यापीठाद्वारे Online Psychological Counselling Workshop मध्ये सहभाग.
- ५) दि. ०५ ते ०९ ऑक्टोबर २०२० आदर्श सायन्स, जे. बी. आर्टस् आणि बिरला कॉमर्स महाविद्यालय, धामणगाव रेल्वेद्वारा पाच दिवसीय कार्यशाळेत सहभाग.
- ६) दि. २ ऑक्टोबर २०२० रोजी तक्षशिला महाविद्यालय, अमरावती द्वारा आयोजित एक दिवसीय राष्ट्रीय वेबिनारमध्ये सहभाग.

विषय :- Why Gandhi doesn't Die ?

- ७) दि.८ मार्च २०२१ रोजी ST FRANCIS DE SALES College, Nagpur आंतरराष्ट्रीय चर्चासत्रात सहभाग. विषय :- Global Collaboration in Science, Technology & Innovation.

संशोधनाचे कार्य

- ८) 'केशव मेश्राम यांच्या कथांचे अंतरंग : एक आकलन' हा शोध निबंध प्रकाशित. प्रकाशक- B. Adhar International Peer Reviewed Research Journal मध्ये प्रकाशित.
- ९) 'पर्यावरण समस्या : एक शोध' हा शोध निबंध- B. Adhar International Peer Reviewed Research Journal मध्ये प्रकाशित. जून २०२०.

सत्र २०२१-२२

शिकविलेले विषय :-

१)	B. A. I (A+B)	मराठी	(अनिवार्य)	Semi- I + II
२)	B. A. II	मराठी वाङ्मय	(ऐच्छिक)	Semi- III + IV
३)	B. A. II	पर्यावरणशास्त्र	(अनिवार्य)	Semi- III + IV
४)	B. A. III	मराठी	(अनिवार्य)	Semi- V + VI

समित्यांचा पदभार मागील सत्राप्रमाणे आहे.

महाविद्यालय आणि मराठी विभागाच्या वतीने आयोजित कार्यक्रम व उपक्रमातील सहभाग :-

- १) मराठी विभागाच्या वतीने विद्यापीठस्तरीय निबंध स्पर्धेचे आयोजन करण्यात आले.
- २) दि. २० नोव्हेंबर २०२१ रोजी महाविद्यालयात संविधान जनजागृती कार्यक्रमात प्रमुख मार्गदर्शक म्हणून उपस्थित.
- ३) दि. २६ नोव्हेंबर २०२१ रोजी संविधान दिनानिमित्त वक्तृत्व स्पर्धेत परिक्षक म्हणून उपस्थित.
- ४) दि. १ नोव्हेंबर २०२१ रोजी सामाजिक दायित्वाचा भाग म्हणून वृद्धाश्रमातील आजी-आजोबांना दिवाळीच्या निमित्ताने दैनंदिन जीवनात उपयोगी पडणाऱ्या साहित्याचे वाटप.

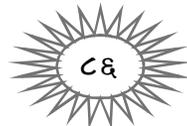
- ५) दि. १८ व २० ऑक्टोबर २०२१ रोजी मराठी विभागाच्या वतीने भव्य लसीकरण शिबीराचे आयोजन केले. (Covid-19)
- ६) दि. २७ नोव्हेंबर २०२१ रोजी सद्भावना दिनाचे आयोजन केले.
- ७) दि. २५ फेब्रुवारी २०२२ ला मराठी भाषा गौरव दिनानिमित्त विभागाने एक दिवसीय परिसंवादाचे आयोजन केले.
- ८) दि. २७ फेब्रुवारी २०२२ रोजी सीताबाई कला महाविद्यालयात 'मराठी अभिजात भाषा असूनही उपेक्षित का ?' या विषयावर एम. ए. मराठीच्या विद्यार्थ्यांसमोर व्याख्यान दिले.
- ९) दि. २२ एप्रिल २०२२ रोजी ग्रंथालयाच्या वतीने 'जागतिक पुस्तक दिन' साजरा करण्यात आला. त्या कार्यक्रमात प्रमुख मार्गदर्शक.

परीक्षेतील कार्य :-

- १) संत गाडगेबाबा अमरावती विद्यापीठाच्या परीक्षेत दि. २४ जानेवारी २०२२ ते १४ फेब्रुवारी २०२२ पर्यंत केंद्राधिकारी म्हणून नियुक्ती.

वैयक्तिक विकासात्मक कार्य :-

- १) दि. ३० जून २०२१ रोजी श्री शिवाजी कला व विज्ञान महाविद्यालय, अमरावती, मराठी विभागाच्या वतीने आयोजित 'एक दिवसीय राष्ट्रीय परिषदे'त सहभाग. विषय :- संत साहित्य आणि सद्यःस्थिती'.
- २) दि. २५ ऑगस्ट २०२१ रोजी 'एकविसावे शतक आणि मराठी साहित्य' या विषयावरील राष्ट्रीय चर्चासत्रात सहभाग.
- ३) दि. २६ नोव्हेंबर २०२१ रोजी संत गाडगेबाबा अमरावती विद्यापीठाने आयोजित केलेल्या कार्यशाळेत सहभाग. विषय :- 'लिंगभेदभाव'.
- ४) दि. २७ नोव्हेंबर २०२१ रोजी डॉ. मधुकरराव वासनिक कॉलेज आयोजित एक दिवसीय कार्यशाळेत सहभाग.
- ५) दि. १६-०२-२०२२ रोजी शंकरलाल खंडेलवाल कला व विज्ञान महाविद्यालय, अकोला - मराठी विभागाच्या वतीने आयोजित 'मराठी साहित्यातील नव जाणिवा' या विषयावरील आंतरराज्य स्तरावरील चर्चासत्रात सहभाग.

सत्र २०२२-२३

शिकविलेले विषय :-

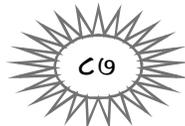
१)	B. A. I (A+B)	मराठी	(अनिवार्य)	Semi- I + II
२)	B. A. II	मराठी वाङ्मय	(ऐच्छिक)	Semi- III + IV
३)	B. A. II	पर्यावरणशास्त्र	(अनिवार्य-अतिरिक्त तासिका)	Semi- III + IV
४)	B. A. III	मराठी	(अनिवार्य)	Semi- V + VI

समित्यांचा पदभार मागील सत्राप्रमाणे आहे.

APPOINTED AS - IQAC Co-ordinator 2022-23 by PRINCIPAL.

महाविद्यालय आणि मराठी विभागाच्या वतीने आयोजित कार्यक्रम व उपक्रमातील सहभाग :-

- १) दि. १७-०६-२०२२ ते ०७ जुलै २०२२ पर्यंत S.G.B.A.U.च्या परीक्षेत परीक्षा केंद्राधिकारी म्हणून नियुक्ती.
- २) दि. ०३-०९-२०२२ पासून करिअर कट्टा समन्वयक म्हणून नियुक्ती.
- ३) दि. ३०-०७-२०२२ रोजी महाविद्यालयाच्या वतीने आयोजित Induction Program या कार्यक्रमात प्रमुख मार्गदर्शक.
- ४) दि. ०१-०९-२०२२ रोजी Covid 19 भव्य लसीकरण शिबीराचे आयोजन.
- ५) ०२ ऑक्टोबर २०२२ रोजी गांधी जयंतीच्या निमित्ताने वक्तृत्व स्पर्धेचे आयोजन.
- ६) दि. १७-०९-२०२२ रोजी विद्यापीठाने आयोजित केलेल्या गुलाम नबी आझाद कॉलेज, बार्शिटिकळी येथे C.B.C.S. Training Program मध्ये सहभाग.
- ७) दि. २२ सप्टेंबर २०२२ रोजी धाबेकर कला महाविद्यालय, खडकी येथे N.S.S.च्या विद्यार्थ्यांसमोर 'मानवी जीवन मूल्य' या विषयावर व्याख्यान दिले.
- ८) दि. १९ डिसेंबर २०२२ रोजी 'शुद्धलेखनाचे नियम' या विषयावर दोन दिवसीय कार्यशाळेचे आयोजन केले. प्रमुख मार्गदर्शक डॉ. एस. के. शहा म्हणून उपस्थित होते.
- ९) दि. १५-०२-२०२३ रोजी ग्रंथालय विभागाच्या वतीने आयोजित 'ग्रंथ परिक्षण' स्पर्धेत ग्रंथ परिक्षणाचे परिक्षक म्हणून कार्य केले.

- १०) दि. ०९-०३-२०२३ ते १६-०३-२०२३ या दरम्यान इंदोर येथील कस्तुरबाग्राम ग्रामीण संस्थान, इंदोर येथे सात दिवसीय कार्यशाळेत सहभाग. विषय :- NAAC .
- ११) दि. १६-०३-२०२३ रोजी शंकरलाल खंडेलवाल आर्टस्, सायन्स कॉलेज, अकोला. मराठी विभागाच्या वतीने आयोजित 'समकालीन मराठी साहित्य' या विषयावरील चर्चासत्रात सहभाग.
- १२) भाऊसाहेब लहाने यांच्या जयंतीनिमित्त मराठी विभाग व अर्थशास्त्र विभागाच्या वतीने रोग निदान व मोफत उपचार तथा गरजू भावा-भगिनींना कपड्यांचे वाटप करण्यात आले.

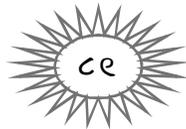
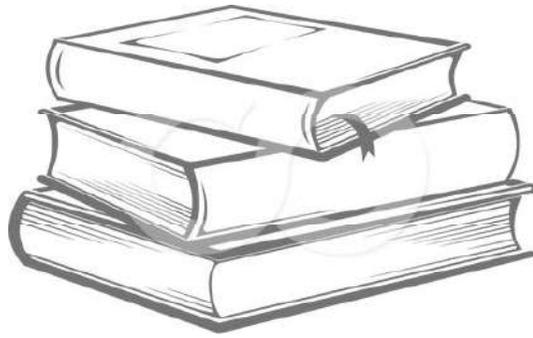
संशोधन कार्य :-

सत्र २०१७-१८ ते सत्र २०२१-२२ पर्यंत खालील संशोधन पेपर विविध मासिकात, पुस्तकात प्रकाशित झालेले आहेत.

- १) 'परिवर्तनवादी मराठी साहित्यावर डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या विचारांचा प्रभाव' एक शोध. प्रकाशक :- 'Printing Area' E-Research Journal.
- २) 'छत्रपती शाहू महाराजांचे शैक्षणिक व प्रशासनातील आरक्षण : एक शोध'. प्रकाशक :- 'Ajanta' Multidisciplinary Quarterly Research Journal.
- ३) Buddhism is view of Women Empowerment. प्रकाशक :- Buddhist Studies Center, S.G.B.A.U., Amravati.
- ४) 'डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे लोकशाहीसंबंधी विचार' प्रकाशक :- 'Ajanta' Multidisciplinary Quarterly Research Journal.
- ५) महात्मा फुले यांच्या साहित्यातील शेतकरी जीवन. प्रकाशक :- 'Ajanta' Multidisciplinary Quarterly Research Journal.
- ६) 'डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या विचारातून महिला सक्षमीकरण. प्रकाशक :- विद्यावार्ता - Research Journal. 2019, Sep.
- ७) The Role of Rashtra Sant Tukdoji Maharaj literature in promoting and dissemination of Human Life Values. प्रकाशक :- Research Journal - Sep. 2019.

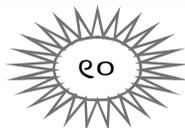

- ८) पर्यावरण समस्या : एक उपाय
प्रकाशक :- Aadhar Publication 2019.
- ९) केशव मेश्राम यांच्या कथांचे अंतरंग : एक आकलन.
प्रकाशक :- Aadhar Publication.
- १०) केशव मेश्राम दलित मुक्ती लढ्यातील विद्रोही कवी.
प्रकाशक :- Scholarly Research Journal.
- ११) १९६० नंतरची दलित कथा - Book in Chapter.
प्रकाशक :- अजिंक्य प्रकाशन, वाशीम.
- १२) 'अकोला जिल्ह्यातील साठोत्तर आंबेडकरी कविता' हा संशोधनात्मक पेपर 'विद्यावार्ता या आंतरराज्यस्तरीय संशोधन पत्रिकेत प्रकाशित झाला. 'अरिय' वार्षिक मासिकात प्रकाशित.
- १३) 'नव्वदोत्तरी स्त्री आत्मकथने : स्वरूप आणि चिकित्सा' या ग्रंथात लेख 'नव्वदोत्तरी स्त्रियांचे आत्मकथन : एक आकलन' हा लेख प्रकाशित.
प्रकाशक :- सिद्धी पब्लिकेशन हाऊस, नांदेड.
- १४) 'हवा प्रदूषण समस्या व उपाय : एक शोध' हा शोध निबंध.
प्रकाशक :- Vidyabharti International Interdisciplinary Research Journal. Sep. 2022.

Academic Staff College Orientation / Refresher Course attended

Name of the Course	Place	Date	Sponsoring
1) Orientation Programme for N.S.S. P.O.	E. T. A. Ahmadnagar	25-07-2008 to 31-07-2008	MHRD
2) Orientation Course	ASC. S.G.B.A.U. Amravati	03-01-2013 to 31-01-2013	U. G. C.
3) Refresher Course	B.P.S. Mahila Vishwavidyalay Kalan Sonapat (Hariyana)	25-05-2013 to 13-06-2013	U. G. C.
4) Refresher Course	R.T.M. University Nagpur	25-07-2018 to 14-08-2018	U. G. C.
5) S.T.C. Short Term Course	ASC Guru Ghadidas Vishwaylay Koni, Bilaspur ((C.G.)	16-02-2015 to 21-02-2015	U. G. C.
6) S.T.C. Short Term Course	ASC. S.G.B.A.U. Amravati (Maharashtra)	08-07-2019 to 13-07-2019	U. G. C.
7) S.T.C. Short Term Course	HRDC - Gujrat University Ahmedabad	25-05-2020 to 03-06-2020	HRDC
8) S.T.C. Short Term Course	MHRD - Teaching Learning Center Ramanujan Uni., Delhi	08-06-2020 to 14-06-2020	MHRD
9) FIP (Faculty Induction Program)	M.S.F.D.A. Pune	24-04-2022 to 26-05-2022	--
10) Workshop	कस्तुरबाग्राम संस्थान इंदोर	09-03-2023 to 16-03-2023	--

Admission & Result Position of Marathi Department (2017 to 2022)

Year	Class	Admitted	Result		
			Examinee	Passed	percentage %
2017-2018	BA I Mar (Sem II)	211	195	126	64.61
	B A II Mar Lit(Annual)	34	30	20	66.67
	BA III (Annual)	77	73	66	90.41
2018-2019	B.A. I (MLT) Sem. II	117	26	12	46.15
	B.A. I (Mar) Sem. II	196	117	73	62.39
	BAII Mar Lit(Semi-IV)	20	20	15	75.00
	BA III (Annual)	75	74	61	82.43
2019-2020	BA I (Mar) II	155	139	62	44.60
	BA II (Mar Lit) IV	17	13	13	100
	BA III (Mar) VI	34	33	33	100
2020-2021	BA I Mar (Sem II)	146	109	109	100
	BA IIMarLit (SemIV)	107	107	107	100
	BA III (SemVI)	49	37	37	100
2021-2022	BA I (Sem II)	151	136	92	67.65
	BA II (SemIV) Mar Lit	21	20	13	65.00
	BA III (SemVI)	57	56	52	92.86

आरोग्यसंपन्न जीवनासाठी नित्य योगसाधना व आहार नियंत्रण काळाची गरज

प्रा. डॉ. नानासाहेब सपकाळ
(शा. शिक्षण संचालक)

देही आरोग्य नांदते, भाग्य नाही यापरते ।

मन करारे प्रसन्न, सर्वसिद्धीचे कारण ॥

आजच्या धावपळीच्या व स्पर्धात्मक युगात जीवन जगतांना विविध समस्या व जीवघेण्या आजारांना तोंड देण्याची शारिरीक व मानसिक क्षमता असणे गरजेचे आहे.

शरीर उत्तम चांगले, शरीर सुखाचे घोसुले ।

शरीरे साध्य होय केले, शरीर साधले परब्रम्हें ॥

संतश्रेष्ठ तुकाराम महाराजांनी आपल्या अभंगामध्ये

शरीर व मनाच्या आरोग्याचे महत्व खूप सुंदर व प्रभावीपणे मांडले आहे.

‘शरीर माध्यम खलु धर्म साधनम्’

सर्व प्रकारच्या पवित्र, उत्तम व श्रेष्ठ अशा धार्मिक कार्यासाठी शरीर हेच सर्वात मोठे साधन आहे.

ॐ सर्वभवन्तुसुखिनः सर्वसन्तुनिरामयाः ।
सर्वेभद्राणिपश्यन्तु मा कश्चिद्दुःखभागभवेत् ॥

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः

हे ईश्वरा ! सर्वजीवसृष्टी सुखी राहो, सर्वांचे जीवन रोगमुक्त राहो ।, आम्हा सर्वांना कुशलता दे ! सर्व दुःखमुक्त राहोत ! हे ईश्वरा सर्वत्र शांती असूदे !

देही आरोग्य नांदते, भाग्य नाही यापरते ।

मन करारे प्रसन्न, सर्वसिद्धीचे कारण ॥

आजच्या धावपळीच्या व स्पर्धात्मक युगात जीवनजगतांना विविध समस्याव जीवघेण्या आजारांना तोंड देण्याची शारिरीक व मानसिक क्षमता असणे गरजेचे आहे. कारण आधुनिक युग हे ताणतणावांनी खचून भरलेले आहे. विविध आजारांना व समस्यांना सामोरे जाण्यासाठी

शरीर व मनाची रोगप्रतिकार शक्ती चांगली असली पाहिजे. ज्याची शरीराची व मनाची रोगप्रतिकार शक्ती चांगली आहे, तोच आरोग्यसंपन्न जीवन जगू शकतो.

शरीर उत्तम चांगले, शरीर सुखाचे घोसुले ।

शरीरे साध्य होय केले, शरीर साधले परब्रम्हें ॥

संतश्रेष्ठ तुकाराम महाराजांनी आपल्या अभंगामध्ये शरीर व मनाच्या आरोग्याचे महत्व खूप सुंदर व प्रभावीपणे मांडले आहे. शरीर व मन निरोगी असेल तर जीवनातील सर्वसुखांचे उपभोग घेऊ शकतो आणि शरीर व मन व्याधींनी जखडलेले असेल तर कितीही अमापसंपत्ती, पद, पैसा असला तर त्याचा काहीही उपयोग नाही, म्हणूनच आरोग्य हिच खरी संपत्ती आहे. ती जर टिकवायची असेल, तर आपल्याला शरीराची काळजी घ्यावीच लागणार आहे.

‘शरीर माध्यम खलु धर्म साधनम्’

सर्व प्रकारच्या पवित्र, उत्तम व श्रेष्ठ अशा धार्मिक कार्यासाठी शरीर हेच सर्वात मोठे साधन आहे. म्हणून शरीराची उपेक्षा करता कामा नये. संत तुकाराम महाराज म्हणतात, आज आपल्या जीवनात अनेक प्रकारचे ताणतणाव निर्माण झाले आहेत व त्यामुळे आपल्याला निर्मळ आनंदाचा उपभोग घेता येत नाही. आपले जीवन सुखी, समृद्धीने युक्त व शांततेने परिपूर्ण असावे. असेच आपणास वाटते व योगाभ्यासाने योगाचा शास्त्रोक्त पद्धतीने अभ्यास करून आपण हे साध्य करू शकतो. योगाभ्यासही अत्यंत अवघड व आपल्या आवाक्या बाहेरची गोष्ट नाही. आपण आपल्या प्रपंचात राहून प्रापंचिक व सामाजिक जबाबदाऱ्या यथायोग्य पार पाडून योगाभ्यास करू शकतो. त्यासाठी आवश्यक आहे, प्रामाणिक प्रयत्नांची, सातत्याची व योग्य मार्गदर्शनाची. आपणास प्रामाणिक प्रयत्न करावयाचे आहेत व सातत्याही ठेवायचे आहे.

योग हे अति प्राचीन असे शास्त्र आहे :-

योगशास्त्राने मानवी जीवनाचा सर्वांगीण विकास केला आहे. याकरीताच योगसाधनेचा आपण आपल्या दैनंदिन दिनचर्येत अंतर्भाव करायलाच हवा. योगाबद्दल अनेक गैरसमज समाजात पसरलेले आहेत. ते असे की, योग हा फक्त संन्यासी लोकांसाठीच आहे, गृहस्थी लोकांनी योग करू नये किंवा कुठलातरी आजार लागला की मगच योगाभ्यास करावा. अर्थात योग हा व्याधीग्रस्तांसाठीच आहे किंवा योगासने हा व्यायामाचाच भाग आहे. अशा प्रकारच्या गैरसमजांमुळे अनेक लोक या ज्ञानापासून वंचित राहतात. म्हणूनच योगाभ्यासापासून कुणी वंचित राहू नये आणि हा योगाभ्यास कुणी करावा यावर हठप्रदीपिका ग्रंथात खूप छान मार्गदर्शन केले आहे.

“युवारुद्धोतिरुद्धोवा व्याधितोदुर्बलोपिवा

अभ्यस्तसिद्धमाप्नोति सर्वयोगेश्वतंद्रीता” ह.प्र.१.६४

तरुण, वृद्ध, अतिवृद्ध, व्याधिग्रस्त वा दुर्बल या सर्वांनी निरलसपणे योगाभ्यास केला असता योग साध्य होतो. कोणासही योगाभ्यास करता येईल. यातून बालक वगळले आहेत. त्यांनी वयाच्या १२ वर्षांनंतर योगाभ्यास करावा.

योगाची व्याख्या :-

योगश्चित्तवृत्तिनिरोध : (पा.यो.सु. १.२)

योग म्हणजे चित्त वृत्ति आवरणे म्हणजे ‘युज’ या संस्कृत शब्दापासून ‘योग’ हा शब्द रूढ झाला आहे. योग म्हणजे जोडणे किंवा संयोग होणे. आत्मा आणि परमात्मा यांचा संयोग, याची एकतानता योगाभ्यासामुळे प्राप्त होते. कैवल्य अथवा ईश्वर प्राप्ती हे योगाचे अंतिम साध्य असले तरी ही योगसाधना केली तर त्याला ईश्वर प्राप्त होईल की नाही हे सांगता येणार नाही. परंतु त्याला आपले शरीर व मन निश्चितच निरोगी ठेवता येईल व आरोग्य प्राप्त करता येईल यात शंका नाही.

नित्य योग साधनेचे फायदे :-

नियमित व मनापासून योगाभ्यास केल्यास खालील फायदे होत असतात.

- १) सकाळी लवकर उठण्याची सवय लागते.
- २) सकाळच्या प्रसन्न वातावरणात योगाभ्यास केल्यास मन उत्साहित राहते व आळस नाहीसा होतो.
- ३) आपल्या दिवसभराच्या कामात कार्यक्षमता वाढते.
- ४) शरीरांतर्गत व्यवहार रक्ताभिसरण, पचन वगैरे सुधारतात.
- ५) शरीरातील किरकोळ तक्रारी व विकृती नष्ट होतात.
- ६) शरीर व मन शांत आणि समाधानी राहते.

- ७) शरीर, मन व भावना यावर नियंत्रण करणे शक्य राहते.
- ८) शरीर व मनाची रोगप्रतिकार शक्ती खूप चांगली वाढते.
- ९) शरीराचे वजन जरूरीपेक्षा अधिक असेल तर कमी होते व कमी असल्यास वाढते, तसेच योग्य प्रमाणात असल्यास त्यात कोणताच बदल होत नाही.
- १०) शारीरिक, मानसिक, बौद्धिक व आध्यात्मिक विकास होतो.

योगाभ्यास :-

१) सूक्ष्म व्यायाम व सूर्यनमस्कार :-

शरीरातील आखडलेले सांधे मोकळे होण्यासाठी तसेच स्नायूंची लवचिकता वाढण्यासाठी आणि योगासनांचा ताण सहन करण्याची क्षमता निर्माण करण्यासाठी सूक्ष्म स्वरूपाचे व्यायाम व सूर्यनमस्कार करणे अत्यंत आवश्यक आहे.

२) योगासने :-

'स्थिरसुखमासन' शरीराला स्थिरता व चित्ताला प्रसन्नता प्राप्त करून देणाऱ्या शरीराच्या स्थितीला प्रसन्नता प्राप्त करून देणाऱ्या शरीराच्या स्थितीला आसन असे म्हणतात. यात बैठकस्थिती, दंडस्थिती, शयनस्थिती व विपरितशयनस्थिती अशा विविध पूर्वस्थितीमध्ये योगासनांचा समावेश आहे. उदा. १) सर्वांगासन २) हलासन ३) मत्स्यासन ४) वक्रासन ५) पश्चिमोत्तानासन ६) भुजंगासन ७) शलभासन ८) त्रिकोणासन ९) वीरासन १०) स्वस्तिकासन इत्यादी.

योगासनांच्या अभ्यासामुळे शरीराला स्थिरता व मनाला स्फूर्ती प्राप्त होते आणि शरीर लवचिक होऊन स्वास्थ्य वृद्धिंगत होते.

३) प्राणायाम :-

ममप्राणायामानेयुक्तेन, सर्वरोगक्षयोभवेत् ।

आयुक्ताभ्यासयोगेन सर्वरोगसमुदभवः ॥ ह.प्र. २.१६॥

प्राणायामाच्या योग्य प्रकारच्या अभ्यासाने सर्व रोग क्षय पावतील व कमी होतील पण अयोग्य अभ्यासाने सर्व रोग होऊ शकतील. 'प्राणायाम' या शब्दाचा अर्थ श्वास-प्रश्वास अर्थात प्राणावर नियंत्रण असा होतो. श्वास-प्रश्वासाच्या गतीवर नियंत्रण आणून शरीरात समाविष्ट असणाऱ्या प्राणशक्तीला उद्दीपित करणे, संचरित करणे, नियमित करणे, संतुलित करणे हा प्राणायामाचा उद्देश आहे.

उदा. :- १) भस्त्रिका प्राणायाम

२) अनुलोम-विलाम प्राणायाम

३) उज्जैयी प्राणायाम

४) भ्रामरी प्राणायाम

५) सूर्यभेदन प्राणायाम इत्यादी

प्राणायामाच्या अभ्यासामुळे मनाची एकाग्रता वाढते, शांत झोप येते, पोट साफ होते, ब्लडप्रेसर नियंत्रणात येते, श्वसनसंस्थेची कार्यक्षमता वाढते.

४) कपालभाती :-

कपालभाती ही हठयोगातील सहा शुद्धिक्रियांपैकी एक आहे. यामध्ये श्वसनमार्ग, घसा, फुफ्फुसे शुद्ध होऊन ते अधिक कार्यक्षम बनतात. या अभ्यासामुळे शरीरातील टॉक्सिन बाहेर काढायला मदत होते, श्वसनाचा मार्ग साफ होतो आणि श्वसनाशी निगडित सर्व आजार दूर होतात. बद्धकोष्ठता, अपचन, गॅसेस सारख्या पोटाशी संबंधित आजार बरे होतात.

५) दिर्घश्वसन, ओमकारजप, प्रार्थना व ध्यान इ. :-

या अभ्यासामुळे शरीर व मन शांत व स्थिर

होते. श्वास, मन व विचारांवर नियंत्रण मिळवणे शक्य होते. ग्रहणशक्ती, स्मरणशक्ती, एकाग्रता, निर्णयक्षमता, बुद्धीचा विकास होतो व आत्मविश्वास वाढतो. वरील प्रमाणे व इतर योगाभ्यास योगतज्ञ यांच्या मार्गदर्शनाखाली तसेच वैद्याचा सल्ला घेऊनच करावा. हा योगाभ्यास नियमित व मनापासून केल्यास आपले संपूर्ण जीवन सुखी, समृद्ध व आरोग्यसंपन्न राहिल यात काडीमात्र शंका नाही. वरील सर्व योगाभ्यास हा पुस्तके वाचून व टीव्हीवर बघून करू नये. कारण चुका होऊन नुकसान होण्याची शक्यता आहे. म्हणून योग प्रशिक्षक किंवा योग तज्ञाकडून प्रशिक्षण घेणे आवश्यक आहे.

आहार नियंत्रण :-

आपले आरोग्य हे बहुतांशी आपल्या आहार-विहार व विचार यावरच बरेचसे अवलंबून असते. म्हणूनच आहार संबंधीचे सर्वसामान्य नियम समजून घेवून आपण त्यांचे पालन केले पाहिजे. आपण आपली जीवनपद्धती बदलली पाहिजे. याबाबत श्रीमदभगवद्गीतेमध्ये म्हटले आहे की,

युक्ताहारविहारस्य युक्तचेष्टस्यकर्मसु ।

युक्तास्वप्नावबोधस्य योगो भवति दुःखः ॥

- श्रीमदभगवद्गीता (६:१७)

अर्थात :- जो योग्य आहार घेतो, योग्य आचरण करतो, यथा योग्य कर्म करतो आणि योग्य प्रमाणात निद्रा घेतो त्यालाच दुःखाचा नाश करणारा योग साध्य होतो.

द्वैकालोभुजीय अग्निहोत्रसमोदितः ।

एका दिवसात ज्या प्रमाणे अग्निहोत्रात आहुती दोन वेळा दिल्या जातात, त्याच प्रमाणे जठराग्नीलाही दोनच वेळेच्या आहाराची आहुती दिली पाहिजे. सकाळी १० ते १२ व सायंकाळी ६ ते ७ या भोजनाच्या आदर्श वेळा आहेत. यावेळी घेतलेला आहार चांगला पचत असतो.

घन आहार किती घ्यावा :-

अग्नेनपुरयेतअर्धम्, तोयेनचतृतीयकम् ।

उदरस्यतुरीयांशच, संरक्षेतवायुधारणात् ॥

प्रत्येक जेवणात घन आहार अर्धे पोट (जठर) भरेल इतका घ्यावा. एक चतुर्थांश भाग भरेल इतका द्रव आहार घ्यावा व उरलेला पाव हिस्सा हा वायूच्या संचारा करीता मोकळा सोडावा.

द्रव्य आहार कसा घ्यावा :-

भोजनान्तेचपित्रेततक्रम, दिनान्तेचपिवेतपयः ।

निशान्तचपिंबेतजलम्, ततः वैद्यस्यकिंप्रयोजनं ॥

जेवण झाल्यावर ताक प्यावे, दिवसाच्या शेवटी (रात्री) दूध प्यावे, रात्रीच्या शेवटी (पहाटे) पाणी प्यावे, म्हणजे (प्रकृति न बिघडल्यामुळे) वैद्याची कधीच गरज लागणार नाही. याप्रमाणे प्रत्येकाने वरील प्रमाणे नियमित व प्रामाणिकपणे निसर्ग नियम, सामान्य नियम पाळले, योग व प्राणायाम आणि आहार यावर नियंत्रण ठेवले व मनापासून त्याचे पालन केले तर अनेक भयंकर व असाध्य अशा साथीच्या रोगांना पराभूत करून आपले आरोग्य सुदृढ ठेवू शकू यात तिळमात्र शंका नाही. म्हणून शेवटी एकच सांगावेसे वाटते....

अपना ये जीवन है ईश्वर की अनमोल देन ।

करना है योगाभ्यास, पाना है सुख, शांती और चैन ॥

संदर्भ :- डॉ. विश्वासराव मंडलिक (गुरुजी) लिखित व योगचैतन्य प्रकाशनचे योग प्रवेश, योग परिचय, योग प्रबोध, प्राणायाम, शुद्धिक्रिया, ओंकार साधना इ. तसेच गुगल वीकीपिडिया इत्यादी.

सुशिक्षण प्रसारक मंडळ, पिंजर द्वारा प्रकाशित

**मा. भाऊसाहेब लहाने ज्ञानप्रकाश आर्टस्
कॉलेज, पिंजर**

ता. बारशिटाकळी जि. अकोला.

**शारीरिक
शिक्षण विभाग**

प्रा. डॉ. नानासाहेब सपकाल

विभाग प्रमुख

सन २०२२-२३

मोतीपुष्प २०२२-२३
भाऊसाहेब लहाने ज्ञानप्रकाश आर्ट्स कॉलेज, पिंजर
ता. बार्शिट्ठाकळी, जि. अकोला

-: शारीरिक शिक्षण गत सहा वर्षातील अहवाल :-

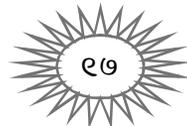
प्रा. डॉ. नानासाहेब सपकाळ
(शा. शिक्षण संचालक)

सत्र २०१७-१८

- १) सहकेंद्राधिकारी,
शंकरलाल खंडेलवाल महाविद्यालय, अकोला.
- २) सहाय्यक प्राध्यापकांच्या मुलाखती करिता विषय तज्ञ म्हणून (V. C. नॉमिनी)
प्रतिभा शिक्षण प्रसारक मंडळ, जनुना.
- ३) राष्ट्रीय सेवा योजना आपत्ती व्यवस्थापन प्रशिक्षण व निवड चाचणी शिबीर
(संत गाडगे बाबा अमरावती विद्यापीठ, अमरावती.)
- ४) स्विमींग ऑल इंडिया मॅनेजर - कोच, पंजाब युनिव्हर्सिटी, चंदीगड.
- ५) फुटबॉल (मेन) मॅनेजर - कोच, ऑल इंडिया विद्यासागर युनिव्हर्सिटी, मिदनापूर.
- ६) आर्ट सायन्स कॉलेज कुन्हा वर्कशॉप.
- ७) सहकेंद्राधिकारी,
सुधाकरराव नाईक कला, विज्ञान व उमाशंकर खेतान वाणिज्य महाविद्यालय, अकोला.
- ८) राष्ट्रीय सेवा योजना शिबीर, सहकारी.

सत्र २०१८-१९

- १) फुटबॉल (महिला), कोच/मॅनेजर- आय. टी. एम. विद्यापीठ, गवॉल्हेर.
- २) सहकेंद्राधिकारी, एल. आर. टी. कॉमर्स कॉलेज, अकोला.
- ३) वर्कशॉप ३ दिवसीय, संत गाडगे बाबा अमरावती विद्यापीठ, अमरावती.
- ४) पॉवर लिफ्टिंग (पुरुष), मॅनेजर/कोच - युनिव्हर्सिटी कालीकत, केरला.
- ५) आधार सोशियल रिसर्च डेव्हलपमेंट ट्रेनिंग इन्स्टीट्यूट, अमरावती (रिसर्च पेपर)

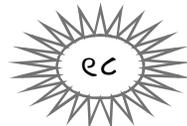
- ६) पीएच. डी. कोर्स वर्क, गोंडवाना विद्यापीठ, गडचिरोली.
 ७) फिजिकल एज्युकेशन टिचर्स असोसिएशन एक दिवसीय सेमिनार,
 डॉ. आर. जी. राठोड आर्ट्स कॉलेज, मुर्तिजापूर.
 ८) राष्ट्रीय सेवा योजना सहकारी.

अ. क्र.	खेळाचे नाव	सहभाग
१)	क्रॉस कन्ट्री	सहभाग
२)	योगा	सहभाग
३)	खो-खो	सहभाग

सत्र २०१९-२०

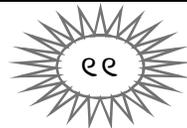
- १) छत्रपती शाहू महाराजांची १४६ वी जयंती निमित्त त्यांच्या जीवन आणि कार्यावर आधारित ऑनलाईन प्रश्नावली, भाऊसाहेब लहाने ज्ञानप्रकाश आर्ट्स कॉलेज, पिंजर.
 २) Department of Physical Education & IQAC An Inter Disciplinary National Conference, S. N. Arts Science & U. K. Commerce College, Akola.
 ३) One Day International Conference, Shri Shivaji Arts, Commerce & Science College, Akola.
 ४) Skill India (Yoga Instructor)
 ५) College of Management and Computer Science, Yavatmal Conference.
 ६) Physical Education Teachers Association J. D. Patil Mahavidyalaya, Daryapur Conference.

अ. क्र.	खेळाचे नाव	सहभाग
१)	कोरोना	निरंक
२)		
३)		

सत्र २०२०-२१

- १) Block Chain Technology Workshop.
- २) NAAC Awareness Workshop, Shri Shivaji College, Akola.
- ३) One Day National Webinar, Navjabai Hitkarini College, Bramhapuri Dist. Chandrapur.
- ४) International Federation of Physical Education Fitness and Sports International Webinar.
- ५) National Webinar (Wellness) Sant Surajdevi Ramchand Mohta Mahila Mahavidyalay, Khamgaon.
- ६) वाशिम डिस्ट्रीक्ट केमिस्ट अँड ड्रगिस्ट असोशिएशन, वाशिम सन्मानपत्र (कोविड योद्धा गौरव).
- ७) Saraswati Kala Mahavidyalay, Dahihanda, Akola - Financial Freedom Via Financial Planning (National Webinar)
- ८) Organized by IQAC NSS and YCMOU Study Center, N.B.B.B.B.P. College, Digras. Dist. Yavatmal.
- ९) Christ Institute of Management, Rajkot.
- १०) Radha Mahavidyalay, Nagpur for Participating the Covid-19 Awareness Program.
- ११) M. L. R. Institute of Technology (Teaching Methods and Strategies).
- १२) Soni College, Solapur - International Yoga Day.
- १३) अखिल भारतीय योग शिक्षक महासंघ, अकोला जिल्हा उपाध्यक्ष.
- १४) मलखांब - मॅनेजर / कोच, श्री खुशालदास युनिव्हर्सिटी, हनुमानगड राजस्थान.
- १५) बॉक्सिंग (पुरुष) - मॅनेजर / कोच, Lovely Professional University, Jalandhar, Punjab.
- १६) योगासन व प्राणायाम शिबीरामध्ये कार्यशाळा.

अ. क्र.	खेळाचे नाव	सहभाग
१)	कोरोना	निरंक
२)		
३)		

सत्र २०२१-२२

- १) महोत्सव २०२१ सहभाग (महाराष्ट्र).
- २) अखिल भारतीय योग शिक्षक महासंघ
(नशामुक्ती कौशल अभियान)
- ३) शरीर रचनाशास्त्र विभाग, शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालय, अकोला.
(मरणोत्तर देहदानाचा संकल्प)
- ४) Doctor of Philosophy in the Subject Physical Education.
- ५) कोरोना योद्धा सन्मानपत्र.
- ६) राष्ट्रीय सेवा योजना सहकारी.
- ७) खेलो इंडिया (बंगलोर) (U.C.M. Amravati University, Amravati.)

अ. क्र.	खेळाचे नाव	सहभाग
१)	क्रॉस कन्ट्री	सहभाग
२)	योगा	सहभाग
३)	तायक्वाँडो	सहभाग

सत्र २०२२-२३

- १) योग एवं कोरोना - ग्रंथ प्रकाशित.
ISBN 978-93-85652-40-0, Shriram Prakashan, Kanpur (U.P.)
- २) Selection Committee (Athletics), SGBAU, Amravati.
- ३) Badminton (Men) Manager University of Kota, Rajasthan.
- ४) D.C.P.E. Amravati Practical Examination Extrenal.
- ५) Cricket (Men), Manager/Coach- Shri. J. J.T. University, Chudela, Rajasthan.
- ६) आपत्ती व्यवस्थापन कार्यशाळा, संत गाडगे बाबा अमरावती विद्यापीठ, अमरावती.
- ७) C.B.C.S.-N.E.P. Executors Training Program-
G.N.A. Arts, Commerce & Science College, Barshitakli, Akola.
- ८) महाराष्ट्र योग शिक्षक संघ, नाशिक (उत्कृष्ट कार्य गौरव पुरस्कार)
- ९) Boxing (Men) Selection Trial - SGBAU, Amravati.
- १०) International Educational Scientific Research Journal Impact of Yogic Practices Mental and Physical Health, H.V.P.M., Amravati.
- ११) Yoga for Global Well-Being at Dubai.
- १२) International Multi-Disciplinary Conference - Nebula.
- १३)
अ. क्र.	खेळाचे नाव	सहभाग
१)	क्रॉस कन्ट्री	सहभाग
२)	योगा	सहभाग
३)	तायक्वाँडो	सहभाग
- १४) राष्ट्रीय सेवा योजना सहकारी (टिटवा).
- १५) सहकेंद्राधिकारी, आर.डी. जी. महिला महाविद्यालय, अकोला. उन्हाळी परीक्षा (विद्यापीठ) २०२३ (केंद्र क्रमांक २०७).

-: सत्र २०२२-२३ कृती अहवाल :-

अ.क्र.	कार्याचा तपशील
१)	वेट लिफ्टिंग सहभागी विद्यार्थी- राहुल रा. वाहुरवाघ
२)	क्रॉस कंट्री स्पर्धा सहभागी विद्यार्थी- १) राम ज्ञानेश्वर काकड २) गौरव डिगांबर सुरजुसे ३) प्रशांत राठोड ४) हरिओम वसंता इंगोले
३)	तायक्वाँडो (मार्शल आर्ट) स्पर्धा सहभागी विद्यार्थी- अक्षय आनंदराव हत्तीमारे प्रशिक्षण दिलेले शा.शि. संचालक :- प्रा. डॉ. नानासाहेब भा. सपकाळ
४)	शारीरिक शिक्षक संचालक या नात्याने विविध सामाजिक उपक्रमात सहभाग नोंदविला :- डॉ. नानासाहेब भा. सपकाळ १) आपत्ती व्यवस्थापन प्रशिक्षण कार्यशाळा २) महाराष्ट्र योग शिक्षक संघ (उपाध्यक्ष अकोला हे दायित्व) ३) सं. गा. बा. अमरावती विद्यापीठाच्या अॅथलेटीक्स सिलेक्शन कमिटी (सदस्य) ४) मलखांब टीम मॅनेजर, हनुमानगढ (राजस्थान) ५) बॉक्सिंग टीम कोच/मॅनेजर (अमरावती विद्यापीठा द्वारा नियुक्ती) लव्हली युनिव्हर्सिटी, जालंधर (पंजाब) ६) बॅडमिंटन टीम कोच/मॅनेजर (अमरावती विद्यापीठा द्वारा नियुक्ती) कोटा युनिव्हर्सिटी, कोटा (राजस्थान).

स्त्री सक्षमीकरण - एक वास्तव

प्रा. डॉ. रेखा एस. काळबांडे
(ग्रंथपाल)

स्त्री सक्षमीकरण म्हणजे चूल आणि मूल या पारंपारिक स्थितीमध्ये अडकून न राहता स्वतः

सक्षम बनणे तसेच स्त्रियांना सक्षम व सुदृढ बनवून तिला साक्षर बनविणे होय.

भारतामध्ये आपल्या देव-देवतांमध्ये सुद्धा स्त्रीदेवतेला महत्व दिसून येते.

उदाहरणार्थ वित्तमंत्री लक्ष्मी, संरक्षण मंत्री दुर्गा, अन्नमंत्री अन्नपूर्णा,
शिक्षण मंत्री सरस्वती असे पौराणिक ग्रंथातूनही स्त्री शक्तीचा परिचय होतो.

स्त्री सक्षमीकरण म्हणजे काय ?

कायदे व कल्याण कार्यक्रमाच्या माध्यमातून आर्थिक, सामाजिक, शैक्षणिक व राजकीय सर्व क्षेत्रांमध्ये महिलांना पुरुषांच्या बरोबरीने हक्क व दर्जा प्रदान करून देणे. विकासासाठी संधी उपलब्ध करून देणे आणि स्त्री-पुरुष असमानता नष्ट करणे. या प्रक्रियेला स्त्री सक्षमीकरण असे म्हणतात.

भारतीय स्वातंत्र्याला आज ७५ वर्षे पूर्ण झाली आहे. तरीपण स्त्रियांच्या बाबतीत समानतेचा दृष्टीकोन अपेक्षेप्रमाणे विकसित होऊ शकला नाही. ही खेदाची बाब आहे. आजही मुलीचा जन्म आनंदाने स्वीकारला जात नाही. आज सुद्धा तिला उपेक्षितच समजल्या जात आहे. निर्णय प्रक्रियेत स्त्रीची उपेक्षाच केली जाते. तिच्या श्रमाची गणना अनुत्पादक श्रमांमध्ये होते. मानव समूहात स्त्री जातीचा जवळपास निम्मा हिस्सा आहे. स्त्रियांना हतोत्साहित करणारे वर्तन करून, त्यांचा जीवनस्तर

उंचावण्याकडे दुर्लक्ष करण्यापासून ते त्यांचा छळ आणि अत्याचार करण्यापर्यंत अनेक प्रकारे हिनत्वाची वागणूक स्त्री जातीला मिळत राहिली आहे. हा भेदभाव दूर करून स्त्रियांच्या प्रगतीस पोषक वातावरणाची निर्मिती आणि त्याचे सूचालन करणे आणि लैंगिक समतेद्वारे (जेंडर इक्वॅलिटी) समाजाचे संतुलन साधणे यासाठी पुरोगामी आणि विवेकी समाजाने बाळगलेला दृष्टिकोन, केलेली कृती यांचा समुच्चय म्हणजे स्त्री सक्षमीकरण असे थोडक्यात म्हणता येईल.

स्त्री सक्षमीकरणाची आवश्यकता :-

कोणत्याही देशाचा सर्वांगीण विकास त्या देशातील महिलांच्या स्थितीवर अवलंबून असतो. नेपोलियन बोनापार्टने म्हटले आहे की, "तुम्ही मला योग्य माता द्या मी तुम्हाला चांगले राष्ट्र देतो." भारताच्या इतिहासात हिंदवी स्वराज्याच्या संकल्पक राजमाता जिजाऊ होय व राजमाता जिजाऊ यांच्याबद्दल असेच बोलले जाते.

पुण्यश्लोक अहिल्यादेवी आणि राणी लक्ष्मीबाई तसेच क्रांतीज्योती सावित्रीबाई, सरोजनी नायडू, इंदिरा गांधी अशा अनेक महिलांचा ऐतिहासिक वारसा भारतीय महिलांना लाभला आहे.

स्वातंत्र्य प्राप्तीनंतर भारतीय महिलांच्या सामाजिक, आर्थिक, राजकीय स्थितीत सुधारणा झाल्याचे दिसून येते. भारतीय महिला ही विकास प्रक्रियेपासून वंचित राहिली आहे. 'युनो'च्या २००१ च्या अहवालानुसार भारतीय महिलांना सामाजिक न्याय किती प्रमाणात मिळतो, त्यांना किती स्वातंत्र्य व अधिकार आहेत याचे मूल्यांकन करण्यात आले. त्या अहवालानुसार भारतात १९०१ मध्ये दर हजारी पुरुषांमागे महिलांचे प्रमाण ९७२ होते, ते कमी होत जाऊन ९२७ इतके झाले. २०११ सालच्या जनगणनेनुसार १००० पुरुषांमागे ९४० स्त्रिया आहे. त्यामुळे स्त्री-पुरुष सामाजिक असमतोल निर्माण झाला. आज स्त्रियांच्या बाबतीत अनेक गंभीर समस्या देशात निर्माण झाल्या आहेत. त्यामध्ये स्त्री-पुरुष असमानता, स्त्रीभ्रूण हत्या, स्त्री साक्षरता अल्प प्रमाण त्यामुळेच स्त्रियांवरील अत्याचारांमध्ये वाढ झाली आहे.

आजच्या काळामध्ये स्त्रियांचे घसरते प्रमाण कमी करून कुटुंब, समाज व राष्ट्रासाठी महिला सक्षमीकरण करणे अत्यंत आवश्यक आहे. त्याकरिता खालील बाबी लक्षात घेणे गरजेचे राहिल.

- १) स्त्री शिक्षण
- २) स्त्री आरक्षण
- ३) स्त्री स्वातंत्र्य
- ४) स्त्रियांसाठी कायदे

- ५) स्त्री अनुकूल धोरणे
- ६) आर्थिक बचत गट
- ७) मानसिक सक्षमता
- ८) नैसर्गिक संपत्तीची राखणावळ
- ९) राजकीय सक्षमता इत्यादी.

स्त्री सक्षमीकरण म्हणजे स्त्रीला पूर्ण माणूस म्हणून सक्षम करणे होय. म्हणजेच आरोग्य दृष्ट्या, शैक्षणिक दृष्ट्या, आर्थिक दृष्ट्या व राजकीय दृष्ट्या होय. स्त्री सक्षमीकरण म्हणजेच स्वतःची सकारात्मक प्रतिमा तयार करण्यासाठी आणि नकारात्मक गोष्टींवर ताबा मिळविण्यासाठी प्रोत्साहन देणे होय. स्त्री सक्षमीकरण म्हणजे चूल आणि मूल या पारंपारिक स्थितीमध्ये अडकून न राहता स्वतः सक्षम बनणे तसेच स्त्रियांना सक्षम व सुदृढ बनवून तिला साक्षर बनविणे होय. भारतामध्ये आपल्या देव-देवतांमध्ये सुद्धा स्त्रीदेवतेला महत्व दिसून येते. उदाहरणार्थ वित्तमंत्री लक्ष्मी, संरक्षण मंत्री दुर्गा, अन्नमंत्री अन्नपूर्णा, शिक्षण मंत्री सरस्वती असे पौराणिक ग्रंथातूनही स्त्री शक्तीचा परिचय होतो.

स्वातंत्र्यप्राप्तीनंतर विभिन्न क्षेत्रात स्त्रिया सहभागी झाल्यात. उदा. शिक्षण क्षेत्र, आरोग्य क्षेत्र, सेवा क्षेत्र, क्रीडा क्षेत्र असे अनेक क्षेत्र. त्यांनी दाखवून दिलं की, आम्ही पुरुषांच्या तुलनेत कमी नाही. आज ती पंतप्रधान, मुख्यमंत्री, आमदार, खासदार झाली. तसेच विविध क्षेत्रांमध्ये ती सहभागी झाली तेही चूल आणि मूल सांभाळून. पण शोकांतिका ही आहे की, आजही स्त्री व पुरुष समानता प्रस्थापित होऊ शकली नाही. आज सुद्धा स्त्रीला उपेक्षा सहन करावी लागत असल्याने ती दबलेली आहे.

मुला-मुलींमध्ये आजही फरक केला जात आहे. एक स्त्री ही आई, सून, मुलगी असे अनेक नाते असल्यानंतरही स्त्रीच्या विरोधात का ? हे एक विचित्र विडंबनच आहे. प्रत्येक आईने आपल्या मुलांना त्यांच्या लहानपणापासूनच महिलांचा आदर करण्याची शिकवण दिली पाहिजे. तेंव्हाच पुढील समाजामध्ये सुधारणा होऊ शकेल.

आज स्त्री पुरुषांप्रमाणे अर्थार्जन करते आहे. शिक्षणात मुलांपेक्षा मुलींचे पास होण्याचे व गुणवत्ता यादीत येण्याचे प्रमाण जास्त आहे. तरीही 'परक्याचे धन' असंच संबोधन केल्या जातं, हे वास्तव बदलणं गरजेचं आहे. समाजाची मानसिक अवस्था बदलल्याशिवाय खऱ्या अर्थानं

स्त्री सक्षमीकरण होणे शक्य नाही. स्त्रियांना दाही दिशा लक्ष्मण रेषा असल्या तरी त्या ओलांडाव्याच लागतात व रावणांना सामोरे जावेच लागते. तेंव्हा हे आवाहन प्रत्येक स्त्रीने स्वीकारायलाच पाहिजे. तसेच मिळालेले जीवन सर्वांग सुंदर बनविणे हे प्रत्येकाच्या हातात आहे. त्यासाठी स्वतःच स्वतःच्या आत्मसन्मानाचे भान ठेवून स्वतःला घडविण्यासाठी आजच्या काळात स्त्रीने स्वतःला सक्षम बनविले पाहिजे. तरच खऱ्या अर्थाने सक्षमीकरण साधले जाईल. परंतु या सक्षमीकरणाला पुरुषांचे सहकार्य आवश्यक आहे हे वास्तव व सत्य नाकारता येत नाही.

मोतीपुष्प २०२२-२३
भाऊसाहेब लहाने ज्ञानप्रकाश आर्ट्स कॉलेज, पिंजर
ता. बारिशटाकळी, जि. अकोला
ग्रंथालय विभागाचे गत सहा वर्षातील उपक्रम

प्रा. डॉ. रेखा एस. काळबांडे
(ग्रंथपाल)

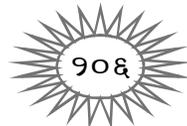
सत्र २०१७-१८

Department Level Activities :-

- १) १२ ऑगस्ट २०१७ ला डॉ. एस. आर. रंगनाथन यांची जयंती साजरी करण्यात आली. त्या निमित्त पुस्तक प्रदर्शनाचे आयोजन करण्यात आले व विद्यार्थ्यांना ग्रंथालयाची ओळख करून दिली. (User Orientation Program)
- २) 'वर्तमान पत्र कात्रण संग्रह' हा एक कार्यक्रम घेण्यात आला
- ३) 'वाचन प्रेरणा दिना'चे आयोजन करण्यात आले.
- ४) महाराष्ट्र शासनाच्या सात कोटी वृक्ष लागवडीच्या कार्यक्रमांमध्ये सहभाग.
- ५) विशेष श्रम संस्कार शिबीरामध्ये महिला मेळाव्याचे आयोजन.
- ६) NSS Camp सहभाग पूर्णवेळ.

Contribution To College Level Activities :-

- 1) College Development Committee.
- 2) Member of Internal Complaint Committee.
- 3) Member of Cultural activity & Sport Competition Committee.
- 4) Grievance Redressal Committee.
- 5) Member of MUCLA/
- 6) Member of NSS (Women Program Officer).

Conference, Workshop and Seminar :-

- 1) दि. २२ जुलै २०१७ Participated in University level workshop on Credit, Grade & Semester System.
- 2) Participated in One day Workshop on NAAC Assessment and Accreditation दि. २९ जुलै २०१७.
- 3) दि. २२ डिसेंबर २०१७ Participated in National Conference on Work-life Balance for greater efficiency & effectiveness.
- 4) दि. २९-१२-२०१७ Participated in Certificate Course in Yoga & Science of Living.

Research Contribution :-

- 1) Published research paper in 11th International Conference on "A Behavioural Study of the students". Towards the use of Library and Information centre with Special Reference to Sant Gadge Baba Amravati University, Amravati. Above conference was organised by Osmania University Campus, Hyderabad. RSIM-18.
- 2) Published research paper in 2nd International Conference on Recent Developments in Science Engineering Management and Humanities "An Analytical Study of the Academics". Towards the use of Information centres & Digital Library with Special Reference to SGBAU dt. on, दि. १४ एप्रिल २०१८.

